
TARTALOM

246 BERLINGER EDINA

Ergodicitás a pénzügyekben

Hozzászólás Bélyácz Iván tanulmányához

260 SZENTPÉTERI ÁDÁM – BECSEI ANDRÁS – DÁNYI ZSOLT – BÓGYI ATTILA

Küzdelmes versenyben:

a magyar bankszektor jövedelmezőségének elemzése

286 BAKI JÓZSEF

Az új adatvédelmi rendelet és alkalmazásának kérdései

310 SEREGDI LÁSZLÓ – FENYVESI RÉKA

A bankok által kifizetett bónuszok visszakövetelhetősége

a jogszabályok és a gyakorlati tapasztalatok tükrében

332 RENDEZVÉNY

A Magyar Bankok XXIX. Sporttalálkozója

ERGODICITÁS A PÉNZÜGYEKBEN

Hozzászólás Bélyácz Iván tanulmányához¹

Berlinger Edina

Mutatok néhány konkrét pénzügyi példát arra, amikor az ergodikus hipotézis megalapozottnak tűnik, és arra is, amikor nem. Az a sejtésem, hogy azok a feladatok, amelyek csak a kockázatok előrejelzését igénylik (például derivatív árazás, banki kockázatkezelés), megvalósíthatók a múltbeli adatok tanulmányozásával. Ha azonban szükség van a várható hozam becslésére is (például hozam-előrejelzés, teljesítménymérés), akkor a múltbeli adatok alapján levont következtetések megbízhatatlanná válnak. A hosszú táv sem feltétlenül növeli a stabilitást, hiszen sokszor akkor sem tudunk többet mondani a folyamatokról, ha történelmi léptékekben vizsgálódunk; más esetekben azonban számíthatunk arra, hogy a történelem ismétli önmagát.²

JEL-kódok: G1, G2

Kulcsszavak: ergodicitás, opcióárazás, banki kockázatkezelés, kockázati primum rejtélye, logoptimális portfóliók, teljesítményértékelés

1. BEVEZETŐ

Ezt a tanulmányt Bélyácz (2017) ergodicitásról szóló írása és az azt követő, élénk szakmai vita inspirálta. Az a célom, hogy bemutassak néhány olyan konkrét pénzügyi problémát, amelynek kapcsán az ergodicitás kérdésköre előtérbe kerülhet.

Bélyácz (2017) arra hívta fel a figyelmet, hogy a (neo)klasszikus közgazdaságtanban kimondottan vagy kimondatlanul a gazdasági folyamatok ergodicitásából indulnak ki. Ez lényegében azt jelenti: hisznek abban, hogy a múlt tanulmányozása révén a valószínűség-eloszlás megismerhető, így a gazdasági szereplőknek végeredményben nem bizonytalansággal, hanem kockázattal kell szembesülniük, ami pedig mérhető, árazható, kereskedhető, fedezhető, tehát kvantitatív módszerekkel jól kezelhető. Bélyácz (2017, 52. o.) egyértelműen helyteleníti ezt a megköze-

¹ BÉLYÁ CZ IVÁN (2017): Az ergodicitás vitatott szerepe a (pénzügyi) közgazdaságtanban (*Gazdaság és Pénzügy*, 4. évf. 1. sz. 3–58. o.)

² A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj programja támogatta.

lítést: „Az ergodicitás relevanciájával kapcsolatos feltevést azért érezzük hamisnak, mert kétségeink vannak a gazdasági folyamatok időtlenségével és változtathatatlanságával kapcsolatban.”

Az ergodicitásra számos definíció létezik. *Simonovits* (2017, 126. o.) megfogalmazásában „az ergodicitás az időinvariáns-determinisztikus dinamikai rendszer stabilitásának sztochasztikus általánosítása”, azaz egy folyamat akkor ergodikus, ha a keresztmetszeti eloszlás időben egy stabil határeloszláshoz tart. *Mellár* (2017, 100. o.) szerint „az ergodicitás nagyon leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a gazdasági folyamatok időbeli alakulása egy periodikusan ismétlődő, szabályos folyamat, amelynek jellemzői azonosíthatóak és matematikai-statisztikai eszközökkel megragadhatóak”. *Harcza* (2017, 61. o.) – *Bélyácz* (2017)-hez hasonlóan – a kockázat versus bizonytalanság dichotómiában látja az ergodicitásvita lényegét. *Medvegyev* (2017, 112. o.) úgy fogalmaz, hogy egy sztochasztikus folyamat akkor ergodikus, ha létezik az egyes trajektóriák mentén az időbeli átlag határértéke a végtelenben. *Peters* (2011), illetve *Peters és Klein* (2013) ennél szigorúbb definíciót használnak, amely szerint az ergodicitáshoz szükség van a hosszmetetszeti (időbeli) és a keresztmetszeti (térbeli) eloszlások átlagának egyezőségére. *Horst* (2008) pedig így kezdi az ergodicitás közgazdaságtani szerepéről írt cikkét a *New Palgrave Dictionary*-ben: „Egy sztochasztikus rendszert akkor nevezünk ergodikusnak, ha a valószínűség-eloszlás határértékben független a kezdeti feltételektől. Az ergodicitás megszűnése teret ad az útvonalfüggőségnek. Ahol útvonalfüggőség van, ott már számít a történelem.” Ezután *Horst* (2008) bemutat néhány közgazdasági modellt, amelyekben az ergodicitás nem teljesül, például az endogén módon alakuló egyéni preferenciák, a dinamikus populációs játékokban alkalmazott sztochasztikus stratégiaváltások vagy egyéb dinamikus társadalmi interakciók miatt.

Az „ergodicitás vagy nemergodicitás” kérdésre adható válasz nyilván függ attól, hogy milyen folyamatról és milyen időtávon gondolkodunk, illetve, hogy milyen pontosságot követelünk meg. Az alábbiakban néhány konkrét pénzügyi alkalmazás kapcsán járom körül ezeket a kérdéseket.

2. SZTOCHASZTIKUS FOLYAMATOK ÉS ESZKÖZÁRAZÁS

Tegyük fel, azt a feladatot kapjuk a főnökünktől, hogy jelezzünk előre valamely fontos pénzügyi mutatószámot (árfolyam, hozam, jövedelem stb.) egy meghatározott jövőbeli időpontra. Ekkor alapvetően két módszerhez folyamodhatunk: egyrészt a racionális várakozások elvének megfelelően minden elérhető információt feldolgozva, minden komplex összefüggést figyelembe véve, a legjobb elméleti modellt felhasználva meghatározhatjuk a véletlen változó térbeli (kereszt-

metszeti) eloszlását, és abból számíthatunk várható értéket; másrészt, ha adott a változó múltbeli időSORA, akkor kiszámíthatjuk a realizációk időbeli (hosszmetszeti) átlagát. Ha egy folyamat (szigorú értelemben) ergodik, akkor a két átlag (aszimptotikusan) megegyezik. Ezért ha biztosak lehetünk abban, hogy a vizsgált folyamat ergodik, akkor a ránk bízott feladatot nagyon egyszerűen és gyorsan el tudjuk végezni, hiszen csak a megfigyelések átlagát kell kiszámolni, az előrejelzésünk pedig annál pontosabb lesz, minél hosszabb időSOR áll rendelkezésre. Ha azonban a folyamat nem ergodik, akkor az időbeli átlag teljesen félrevezető.

Tekintsük az egyik legegyszerűbb és legnépszerűbb sztochasztikus folyamatot, a geometrikus Brown-mozgást (GBM). Ha az x valószínűségi változó GBM-et követ, akkor dt végtelenül rövid idő alatt az x megváltozása felbontható trendhatásra és véletlenre:

$$dx = \mu x dt + \sigma x dW, \quad (1)$$

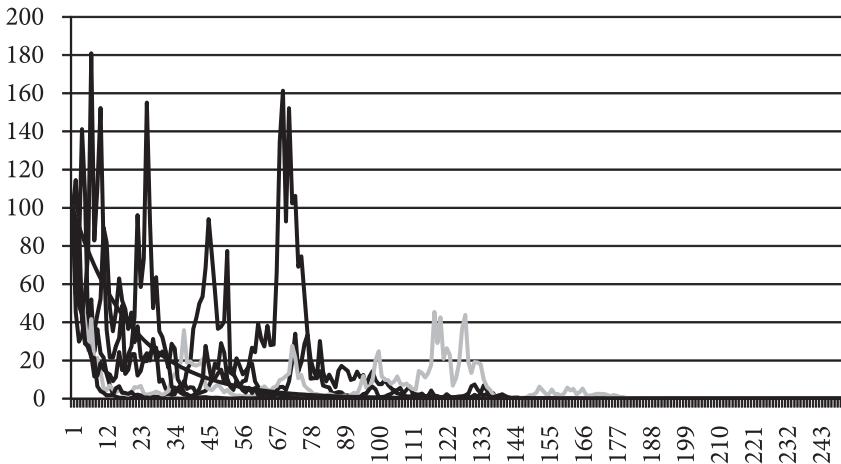
ahol μ a trendváltozó, σ a volatilitás és dW a véletlent megtestesítő ún. Wiener-tag, ami sztenderd normális eloszlású, független valószínűségi változó (Hull, 2015).

Könnyen belátható, hogy a GBM-folyamat nem ergodik, mivel nem teljesül az idő- és térbeli átlagok azonossága (Peters, 2011; Peters–Klein, 2013). A keresztmetszeti átlagolású exponenciális növekedési ütem ugyanis μ , míg a hosszmetzeti átlagolású exponenciális növekedési ütem határértéke a végtelenben ennél kevesebb:

$\mu - \frac{\sigma^2}{2}$. A különbségtétel lényeges, például, ha a trend $\mu = +5\%$, akkor 45%-os

volatilitás mellett a realizált loghozamok átlaga -5% lesz. Ha egy befektető minden vagyonát ebben az eszközben tartja, akkor a pozitív trend ellenére a vagyona a végtelenben 1 valószínűséggel a nullához tart, mivel az időbeli átlagolású exponenciális hozam várható értéke negatív. A nagy volatilitás miatt egy-egy rossz évben olyan mértékben csökkenhet a vagyona, hogy azt a pozitív várható hozam sem képes kompenzálni. Az 1. ábra ennek a folyamatnak néhány lehetséges trajektóriáját és a biztos -5% -os pályát mutatja 250 év távlatában $x_0 = 100$ kezdeti érték mellett.

1. ábra

Geometrikus Brown-mozgás néhány trajektóriája, $\mu = +5\%$ és $\sigma = 45\%$

Forrás: saját szimuláció

A GBM-folyamat jól illusztrálja, hogy nemergodikus folyamatok esetén milyen kevés információt hordoznak a múltbeli megfigyelések. Az első 70-80 évben a volatilitás dominál, és a legtöbb trajektória esetén még egyáltalán nem látszik a háttérben a csökkenő pálya, így észre sem vesszük, hogy az időbeli átlag felülbecsli a térbeli átlagot, vagyis a valós várható értéket.

Világos, hogy ha a GBM-modellben nem az árfolyamot, hanem egy Δt periódushoz tartozó loghozamot tekintünk valószínűségi változónak, akkor az már stationer és egyben ergodikus is, hiszen normális eloszlást követ $(\mu - \frac{\sigma^2}{2})\Delta t$ várható érték és $\sqrt{\Delta t}$ szórás mellett, így a loghozamok időbeli és térbeli átlaga megegyezik, és a keresztmetszeti eloszlás a múltbeli realizációk alapján megismerhető.

A nevezetes opcióárazási formula, a Black-Scholes-képlet is azon a feltételezésen alapul, hogy az alaptermék árfolyama GBM-et követ (*Black-Scholes*, 1973). Az opció értékének meghatározásához az alaptermék prompt árfolyamán (x) kívül „csak” a jövőbeli konstans volatilitást (σ) kellene ismernünk, az árfolyam trendjét (μ) nem. Empirikus tény azonban, hogy a volatilitás nem konstans, hanem csomósodásra hajlamos (volatility clustering), azaz nyugalmasabb és volatilisabb időszakok váltogatják egymást. A fejlettebb opcióárazási modellekben ezért már nemcsak az árfolyam, de a volatilitás (és esetleg a kamatláb) is sztochasztikus; és ekkor már az a kérdés, hogyan modellezzük a faktorok együttes alakulását, és

hogy a múltbeli történések alapján megismerhetők-e ennek a többdimenziós folyamatnak a paraméterei, például a volatilitás volatilitása és a keresztkorrelációk. Hull és White (1987) megmutatja, hogy ha az árfolyam és a volatilitásnégyzet is egy-egy korrelálatlan GBM-folyamatot követ, akkor az magyarázatot ad a gyakorlatban tapasztalt „volatilitásmosoly” jelenségre, vagyis arra, hogy az egyfaktoros Black–Scholes-képlet jellemzően túlárzza az ATM (at the money) opciókat, és alulárzza a mélyen ITM (in the money) és OTM (out of the money) opciókat. Numerikus módszerekkel azt az esetet is megvizsgálják, amikor a két folyamat között a korrelációs együttható konstans, de nem nulla.

A legújabb tanulmányok azonban ennél is tovább mennek, és a korrelációt is sztochasztikus változónak tekintik (lásd Misik, 2015). Ez a logika persze a végtelenségig továbbvihető, és egyre szofisztikáltabb modellek építhetők, amelyekhez akár a korrelációk közötti korrelációk volatilitásának a volatilitását kellene megbecsülni. Látható, hogy a pénzügyesek nem adják fel könnyen, a volatilitás- és korrelációmosolyok láttán nem csüggednek el, sőt újabb erőfeszítéseket tesznek arra, hogy letöröljék a mosolyokat, és az egyre bonyolultabb modelljeiket a valósághoz közelítsék. Eközben ragaszkodnak az ergodikus hipotézishez, amely szerint az eloszlások megismerhetők, a modellek kalibrálhatók, végső soron a bizonytalanságok kellő türelemmel kockázattá szelídíthetők, és becsatornázzhatók a megszokott kockázatkezelési eljárások keretei közé. Nem lehet nem értékelni ezt az elszántságot és virtuozitást.

3. KOCKÁZATKEZELÉS

A banki kockázatkezelés keretében lényegében azt a mutatót kell előadni, hogy nap mint nap meghatározzuk az aktuális portfólió összetételét, beazonosítjuk a portfólió értékére ható kockázati tényezőket, modellezzük a tényezők sztochasztikus viselkedését, és végső soron előállítjuk a teljes portfólió hozameloszlását. Ez az eloszlás lesz a kockázatkezelés alapja, hiszen csak ennek ismeretében tudjuk meghatározni a megfelelő kockázati mértéket, amelynek a segítségével végső soron meg kell tudnunk mondani, hogy mekkora legyen a lehetséges veszteségeket nagy valószínűséggel fedező tőkepuffer és a többi tartalék. Ha kevés a tőke, akkor vagy át kell rendezni a portfóliót, vagy újabb tőkét kell bevonni. Üzemszerűen kezelni kell a likviditást, figyelembe véve az aktuális likviditási trendeket. Folyamatosan össze kell vetni az előrejelzéseket a tényadatokkal, és ha túl nagy az eltérés, akkor újra kell tervezni a modelleket. Meg kell határozni a szervezet stratégiája alapján a kockázati étvágyat, és szét kell osztani az egyes szervezeti egységek között a kockázati limiteket. Ösztönözni kell az egyes egységeket és az alkalmazottakat, hogy a tulajdonosok, ügyfelek, társadalom(?) stb. érdekeit kövessék, és ne a

sajátjukat. Folyamatosan újra kell számolni a belső elszámolóárakat, és osztozni kell az eredményen vagy éppen a veszteségen. Termékeket kell tervezni az ügyfelek igényeinek megfelelően, és a termékeket árazni kell. Piacot kell szerezni, le kell hagyni a versenytársakat, túl kell élni a katasztrófahelyzeteket, meg kell felelni a hógolyószerűen növekvő szabályozói elvárásoknak. Át kell gondolni, hogy mit jelent a FinTech, milyen lesz a jövő bankja, innoválni kell. És még hosszan lehetne sorolni.

Az összes feladatról elmondhatjuk önmagában és együttesen is, hogy mind lételeméleti, mind megismerési szempontból teljesen reménytelenek. eltérő preferenciák esetén a közösségi döntéshozatal lehetetlen (Arrow, 1963), a többdimenziós sztochasztikus folyamatok megismerhetetlenek, az innovációs ugrások előre jelezhetetlenek, nincs manipulálhatatlan ösztönzőrendszer, a kockázati étvágy nehezen definiálható (Lamanda–Tamásné, 2015), nincs minden értelmes axiómának megfelelő osztozkodási szabály (Csóka–Pintér, 2016), sok a kezelhetetlen bizonytalanság, továbbá figyelembe kell venni a társadalmi kontextust és a történelmi meghatározottságot is. Ha túl egyszerű az árazó modell, akkor nem kezeli a komplexitást, és félreáraz; ha bonyolult, akkor nem transzparens, és gyanús, hogy csak szemfényvesztés. Mi sem könnyebb, mint kritizálni a banki kockázatkezelés mindennapos gyakorlatát. De mégis. A banki szabályozókat még annál is könnyebb kritizálni, hiszen valóban nevétségesek abbéli igyekezetükben, hogy nyomon kövessék az egész pénzügyi rendszer kockázatát, és megpróbáljanak a megfelelő pillanatban és a megfelelő módon beavatkozni nehezen megfogalmazható, sokszor egymásnak is ellentmondó céljaik érdekében. Az különösen vicces, amikor a saját beavatkozásaik nem várt mellékhatásaival (unintended consequences) küzdenek, vagy amikor mentegetik magukat, hogy miért nem látták előre a válságot, vagy miért nem fedezték fel hamarabb a csalást, stb.

Ha már eléggé kinevettük és lesajnáltuk őket, akkor esetleg megmondhatnánk, hogy mégis mit kellene csinálniuk a jelenlegi gyakorlat helyett. És mit tanítsunk az egyetemeken? Lehetetlenségi és megismerhetetlenségi tételeket, vagy lesütött szemmel néhány kockázatkezelési modellt is szabad ismertetnünk, amelyek aztán vagy működnek, vagy sem? Ha komolyan gondoljuk, hogy a gazdasági és pénzügyi folyamatok nem ergodikusak, akkor a jelenleg alkalmazott banki kockázatkezelési technikák nagy részét kidobhatjuk az ablakon. De mi lesz helyettük? „Szakértői” előrejelzések, madarak röpte, kávézacc?

4. A KOCKÁZATI PRÉMIUM REJTÉLYE

Mehra és Prescott (1985) vetette fel először a kockázati prémiumok rejtélyét (equity premium puzzle), amely azóta is foglalkoztatja a pénzügyi közgazdászokat. A rejtély lényege, hogy az USA részvénytőzsdén 1889 és 1978 között – tehát relatíve hosszú időszakon keresztül – az átlagos kockázati prémium 6,18% volt, ami jóval magasabb annál, mint amit a sztenderd mikroökonómiai modellek alapján meg tudunk magyarázni. Igaz ugyan, hogy a kockázati prémium szórása is jelentős (16,67%), de az empirikus kísérletek tanúsága szerint az emberek ennyire azért nem kockázatalutasítók, többségük jóval kisebb kompenzációval megelégedne.

Mankiw és Zeldes (1991) megmutatta, hogy a hagyományos CRRA (constant relative risk aversion) hasznosságfüggvény keretrendszerében a piacon megfigyelhető kockázati prémium és szórás olyan kockázatkerülő befektetők feltételezésével lenne konzisztens, akik számára teljesen egyenértékű az alábbi két, A és B kifizetés:

A: 50% valószínűséggel 50 000 dollár nyeremény
 50% valószínűséggel 100 000 dollár nyeremény

B: 100% valószínűséggel 51 200 dollár nyeremény

Nyilvánvaló, hogy a befektetők ennyire nem kerülnek a kockázatot, tehát valami más magyarázatot kell keresni. Amikor a valóság ütközik az elmélettel, akkor a feszültséget kétféleképpen oldhatjuk fel: vagy azt mondjuk, hogy a valóság nem is úgy van, vagy lecseréljük az elméletet. Ennek megfelelően a magyarázatok egy része arra hivatkozik, hogy más országokban és más időszakokban nem is volt olyan magas a kockázati prémium, vagy hogy csak a túlélési torzítás miatt tűnnek olyan magasnak a hozamok; és lehet úgy is érvelni, hogy a kb. 90 évnyi megfigyelési időszak édeskevés ahhoz, hogy a nagy volatilitásból kihámozzuk, mekkora lehet a hosszú távú, átlagos hozam(prémium).

A másik irányzat eközben lelkesen azon dolgozik, hogy a hasznosságelméletet lecserélje a kilátáselméletre, egyéb viselkedési hatásokat (pl. szűk keretezés) is beépítsen a döntési modellbe, vagy figyelembe vegyen olyan tényezőket, amelyek a sztenderd mikroökonómiai modellekből hiányoznak, például a likviditási kockázatot, az adórendszer hatását, az információs aszimmetriát és a tranzakciós költségeket. A téma iránti érdeklődést jól mutatja, hogy az eredeti cikkekre a Google Tudós szerint kb. 6500-an hivatkoztak, de sajnos az aha-érzés egyelőre elmaradt, a kérdés nem jutott nyugvópontra.

Pedig fontos lenne tudni, hogy a rendkívül magas kockázati prémium egy különleges időszaknak köszönhető, átmeneti jelenség, vagyis egy szerencsés véletlen volt csupán, vagy számíthatunk arra, hogy a múltban megfigyelt hozam-kockázat viszonyok a jövőben is fennmaradnak. Minden árazó képlet alapvető paramétere az elvárt (várható) kockázati prémium. Ha elhisszük, hogy nekünk a következő 90 évben is jár az évi 6,18% többlethozam (még ha nem is értjük, hogy miért), vagyis ha hiszünk az ergodicitásban, akkor annak számos mélyreható következménye lesz: a nyugdíj-megtakarításunk nagyobb részét fektetjük kockázatos eszközökbe; a kockázatkezelés nagyobb értéket teremt, ezért a pénzügyesek a jövőben is sokat fognak keresni; a vállalatvezetők pedig makacsul a rövid távú profitcélokra koncentrálnak, hiszen az erőteljes diszkontálás miatt a hosszú távú hatások senkit nem érdekelnek; és ugyanígy számíthatunk arra is, hogy a hosszú távú, felelős politikák vonzereje alacsony marad, a válságok pedig nagyon sokba fognak kerülni. Lehetséges, hogy a bolygó és azon belül az emberiség túlélése azon múlik, hogy mit gondolunk a pénzügyi piacok ergodicitásáról.

5. PORTFÓLIÓKEZELÉS ÉS TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉS

Lényegesen kevésbé fontos, mégis sokakat érdeklő kérdés, hogyan lehet meggazdagodni a tőzsdén. Milyen az optimális portfóliókezelési stratégia hosszú távon? Tegyük fel, hogy véges számú kockázatos eszközzel lehet kereskedni, és a portfóliónkat a múltbeli tapasztalatok alapján naponta újrendezhetjük. Ha a piacok legalább gyenge értelemben hatékonyak, akkor a hozamok időben függetlenek, nincs memóriájuk, és a múltbeli adatok tanulmányozása nem ad semmiféle támpontot. Ha emellett a hozamok azonos eloszlásból is származnak (stacionerek), akkor a portfólió átrendezésének semmi értelme, sőt hosszú távon még értéket is rombol.

Ha ezzel szemben a piaci hozamok időben nem függetlenek, akkor lehetséges, hogy vannak ismétlődő mintázatok, amelyeket az ügyes kereskedő kihasználhat. *Algoet* és *Cover* (1988) megmutatta, hogy ha a hozamok ergodikusak (és stacionerek), akkor végtelen időtávon az ún. logoptimális portfólió a legjobb választás (amikor a cél a portfólió átlagos loghozamának maximalizálása a végtelenben), de ennek pontos meghatározásához ismernünk kellene magát a hozamgeneráló folyamatot. Sajnos, éppen az a probléma, hogy ezzel az információval általában nem rendelkezünk. Bizonyítható azonban, hogy léteznek olyan ún. univerzálisan konzisztens stratégiák, amelyek a végtelenben aszimptotikusan megközelítik a logoptimális portfólió átlagos növekedési ütemét (*Algoet* és *Cover*, 1988). Ezeknek az aszimptotikusan logoptimális stratégiáknak az az alapgondolata, hogy a legutóbbi ármintázathoz hasonlóakat keresünk a múltban, majd megvizsgáljuk,

hogy milyen portfóliósúlyok lettek volna optimálisak közvetlenül a mintázatok felbukkanása után, és ennek megfelelően rendezzük át a portfóliónkat most. Ezt az átrendezést azután minden nap elvégezzük. A mintázatok hasonlóságát több-féleképpen lehet definiálni, így többféle logoptimális stratégia létezik (Györfi et al., 2006). Az empirikus vizsgálatok szerint a logoptimális stratégiák már véges (10-20 év) időtávon is meglepően jól működnek (Ormos et al., 2009), amit fenntartásokkal ugyan, de értelmezhetünk úgy is, mint sajátos bizonyítékot a hozamok ergodicitása mellett.

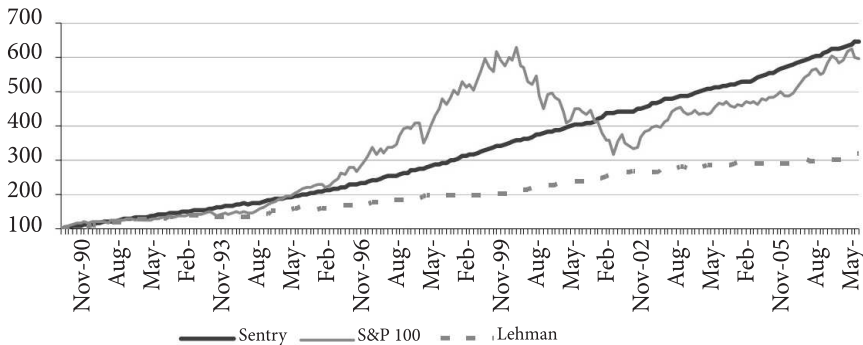
Vitatott kérdés azonban, hogy az aktív portfóliókezelés valóban tud-e értéket teremteni a szimpla „vedd meg az indexet, és ülj rajta” stratégiához képest. Azt gondolnánk, hogy az alapkezelők teljesítményének mérése nem lehet túl nehéz feladat, hiszen a teljesítmény egydimenziós, pénzben mérhető és nagyon sok megbízható adat áll rendelkezésre. Ennek ellenére a korrekt teljesítménymérés szinte megvalósíthatatlan.

Bodie et al. (2005) alapján tegyük fel, hogy egy alap hozama stacioner folyamatot követ, és az alapkezelő nagyon jól érti a dolgát, mert havi 0,2%-os hozamtöbbletet tud elérni stabilan, azaz éves szinten 2-3%-ot, ami kimagasló eredmény. Az alap bétája 1,2, a havi hozamok egyedi szórása 2%, a piaci portfólió havi hozamának szórása 6,5%, a korreláció 0,97. Ha hipotézisvizsgálatot végzünk a szokásos statisztikai módszerekkel, akkor 95%-os szignifikanciaszinthez 384 hónap, azaz 32 év hosszú megfigyelési időszakra van szükség. Javasolhatná valaki, hogy használjunk napi vagy még annál is rövidebb hozamokat a méréshez, de ennek semmi értelme, ha az alapkezelő több hónapos befektetési horizonttal dolgozik. Vagyis sajnos az alapkezelő szakmai karrierjének nagy része el fog telni, mire sikerül megállapítani, hogy nem szerencséje volt, hanem valóban kivételes képességei vannak. Ráadásul a gyakorlatban a hozamok egyáltalán nem stacionerek. Sőt – paradox módon – minél jobb időzítési képességekkel rendelkezik az alapkezelő, annál kevésbé lesz stacioner az alap hozama. Egy ügyes alapkezelő ugyanis a fellendülés előtt növeli a kitétséget, recesszió előtt pedig csökkenti, így az alap hozamának szórása a piaci trenddel együtt folyamatosan változik. Ilyen körülmények között már az sem biztos, hogy a nyugdíjig elkészülünk a méréssel.

Kétségtől van olyan esetek is, amikor különösebb méricskélés nélkül, szabad szemmel is magabiztosan meg tudjuk állapítani, hogy egy befektetési alap teljesítménye kimagasló. A 2. ábra mutatja egy speciális befektetési alap, a Fairfield Sentry relatív teljesítményét.

2. ábra

A Fairfield Sentry befektetési alap relatív teljesítménye (1990–2007)

Forrás: Bloomberg

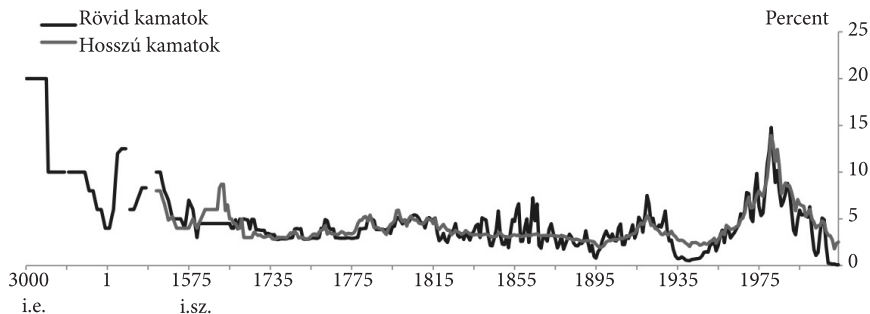
Az ábrán azt látjuk, hogy hogyan változott volna a vagyunk az idők során, ha 1990 novemberében 100 dollárt fektettünk volna a Fairfield Sentry alapba, a Standard & Poors 100 passzív részvényalapba, illetve a Lehman kötvényalapba. A Fairfield Sentry körülbelül akkora hozamot hozott, mint a részvényindex, körülbelül akkora volatilitással, mint a kötvényindex. A Fairfield Sentry befektetői valószínűleg jólesően nyugtázták ezt az ábrát, és gratuláltak maguknak a remek befektetéshez anélkül, hogy különösebben elgondolkodtak volna az ergodicitás lételméleti és megismerélméleti aspektusain – de azon egészen biztosan meglepődtek, amikor 2008 végén az FBI nyomozni kezdett az alapkezelő, *Bernie Madoff* után, fény derült a világtörténelem legnagyobb pilótajátékára, és ennek következtében hirtelen óriási veszteséget kellett elkönyvelniük. Vajon erre az ugrásszerű veszteségre lehetett volna-e következtetni a múltbeli adatok alapján, vagyis ez része magának a sztochasztikus folyamatnak (ergodicitás), vagy egy előre jelezhetetlen, mindentől független külső hatás (nemergodicitás)? Ugyanígy, vajon a svájcifrank-hiteleseknek kellett volna-e számítaniuk kedvezőtlen ugrásokra az árfolyamban akkor is, ha előtte éveken keresztül zavartalanul élvezték az alacsonyabb hitelköltségeket? Szerintem igen: ami túl szép ahhoz, hogy igaz legyen, az valószínűleg nem is igaz. A pórul járt befektetők talán tanulnak a hibáikból, és áttérnek az adaptív várakozásokról a racionális várakozásokra – de az is lehet, hogy semmit nem értettek meg, és alig várják, hogy belevessék magukat egy újabb őrült spekulációs buborékba, hogy minél gyorsabban visszanyerjék korábbi veszteségeiket.

6. HOSSZÚ TÁVÚ (IN)STABILITÁS

A banki kockázatkezelés időtávja 10 naptól (piaci kockázatok) 1 évig (hitelezési kockázatok) terjed, a derivatívák futamideje 1-2 év, az aktív portfóliókezelés és a teljesítményértékelés időhorizontja néhányszor 10 év, a kockázati prémiumok rejtélyéé pedig körülbelül egy évszázad. Mit mondhatunk a gazdasági folyamatokról ennél jóval hosszabb távlatban?

Andrew Haldane, a Bank of England vezető elemzője 2015-ben arról beszélt előadásában, hogy a fejlett gazdaságokban (Japánban 1995-től, az USA-ban, az Egyesült Királyságban és az euróövezetben 2009-től) a nominális kamatlábak beragadtak egy olyan alacsony szintre, amelyre az emberiség történetében korábban nem volt példa. Az okok között említi a globálisan alacsony növekedést, a Kelet túlzott megtakarítását, a Nyugat elégtelen beruházását, a romló demográfiai trendeket és az egyenlőtlenség növekedését. Mivel nem számít arra, hogy ezek a fundamentumok a jövőben látványosan megváltozzanak, előrejelzésében teljesen elszakad a múltbeli trendektől (vagyis az ergodicitástól), és azt jósolja, hogy a kamatlábak még sokáig ilyen alacsony szinten maradnak (Haldane, 2015).

3. ábra: Rövid és hosszú kamatok az elmúlt 5000 évben

Megjegyzés: A 18. század előtt a legalacsonyabb dokumentált kamatlábakat (Babilon, görög, római, bizánci birodalmak, Németalföld, Itália), a 18. század után pedig a világ vezető gazdaságaiban (UK és USA) mért kamatlábakat mutatja az ábra.

Forrás: Haldane (2015)

Piketty (2015) ezzel szemben úgy gondolja, hogy bizonyos összefüggések – például, hogy a tőke hozama (r) magasabb, mint a gazdaság növekedési üteme (g) – több száz éven keresztül stabilan fennállnak, és a kapitalista gazdaság valamiféle belső törvényszerűségtől hajtva, előbb-utóbb visszatér erre a pályára.

A gazdaság hosszú távú növekedését a technológiai fejlődés hajtja, ebben a közgazdászok többnyire egyetértenek. Ezért alapvető kérdés, hogy mit gondolunk az innovációs folyamat jellegéről: teljességgel öntörvényű és kiszámíthatatlan (bizonytalanság), vagy azért felfedezhetők benne statisztikai törvényszerűségek (kockázat)? Bár az előbbi megközelítés a népszerűbb, számos jel utal az utóbbira is. Például bizonyos felfedezések és találmányok sokszor időben egyszerre, egymástól függetlenül is létrejönnek; bizonyos folyamatok pontosan illeszkednek egy meghatározott pályához (pl. *Moore* törvénye)³. *Oliveira* és *Barabási* (2005) pedig empirikus tanulmányukban arra a meglepő eredményre jutottak, hogy *Darwin*, illetve *Einstein* papíralapú levelezésének dinamikája ugyanolyan hatványeloszlást mutat, mint a jelenkori, internetes email-kommunikációé (csak a kitevő különbözik némileg). Vagyis úgy tűnik, a technológiai fejlődés nem feltétlenül változtatja meg az emberi tevékenység lényegi vonásait.

Mások azonban éppenséggel azt gondolják, hogy a technológiai fejlődés mindent fölülír, nyakig ülünk a szingularitásban, és innentől fogva már semmi sem lesz olyan, mint azelőtt. Folyamatosan halljuk, hogy a mai fiatalok, a Z generáció egészen mások, mint a korábbi generációk a világtörténelemben: életük a világhálón zajlik, nehezen koncentrálnak, nem olvasnak, nem jegyzik meg az adatokat, nem tűrik a monotonitást, félnek az elköteleződéstől, stb. Mi lesz ebből? Az alábbi idézetek arra utalnak, hogy e tekintetben valószínűleg nincs újdonság a nap alatt:⁴

- „Fiatalságunk (...) rosszul nevelt, fittyet hány a tekintélyre és semmiféle tiszteletet nem tanúsít az idősek iránt. Manapság fiaink (...) nem állnak fel, amikor a helyiségbe belép egy idős ember, feleselnek a szüleikkel és fecsegnek ahelyett, hogy dolgoznának. Egyszerűen kiállhatatlanok.” (*Szókratész*, i. e. 470–399)
- „Nem táplálók többé semmiféle reményt országunk jövőjét illetően, ha holnap a mai fiatalok kerül hatalomra, mert ez a fiatalok kibírhatatlan, nem ismer mértéket, egyszerűen rettenetes.” (*Hésziodosz*, i. e. VII. sz. első fele)
- „A világ válságos helyzetbe került. A gyermekek nem hallgatnak többé a szüleikre. Nem lehet messze a világ vége.” (Ismeretlen egyiptomi szerzetes, kb. 2000 éve)
- „A fiatalok velejéig romlott. A fiatalok elvetemültek és semmirekellők. Soha sem lesznek olyanok, mint a régi idők fiatalosága. A mai fiatalok nem lesznek képesek megőrizni kultúránkat.” (Babiloni agyagtábla, kb. 3000 éve)

3 *Moore* elhíresült jóslata szerint az integrált áramkörökben lévő tranzisztorok száma kb. kétévenente megduplázódik. Forrás: <http://www.economist.com/node/3798505>.

4 Forrás: http://www.szepi.hu/irodalom/pedagogia/tped_o44.html

Sajnos vannak olyan változások is, amelyek miatt igazán aggódhatunk. A globális felmelegedésre például biztosan nem mondhatjuk, hogy „nem újdonság a nap alatt”. Könnyen lehet, hogy a pénzügyi adatokban tapasztalható strukturális törések az igazán komoly környezeti és reálgazdasági törések (elő)hírnökei.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Számos egészen különböző pénzügyi példán keresztül elmélkedtünk az ergodicitásról, azaz a sztochasztikus folyamatok tapasztalati úton való megismerhetőségéről. Az első észrevételünk az, hogy a múltbeli adatok tanulmányozása alapján nem lehet egzakt módon megállapítani, hogy egy folyamat ergodikus-e vagy sem, erről legfeljebb csak sejtésünk lehet. Másrészt úgy tűnik, nem érdemes általános érvényű kijelentéseket tenni a gazdaság ergodicitásáról. Időnként kifejezetten hasznos lehet az idősorok elemzése – például a derivatívák árazása vagy a banki kockázatkezelés során –, máskor azonban teljesen félreorientálhat; erre utal például a részvénytőzsi prémiumok rejtélye, illetve az alapkezelői teljesítmény mérésének nehézsége.

Az a sejtésem, hogy minden olyan feladat, amelyik csak a kockázatok előrejelzését igényli (derivatív árazás, banki kockázatkezelés), megvalósítható, és ilyenkor nem kell feladni az ergodikus hipotézist. Ha azonban szükség van a várható hozam becslésére is (részvénytőzsi prémium előrejelzése, teljesítménymérés), akkor minden ingoványossá válik. Ennek az lehet az oka, hogy a pénzügyi idősorok nagyon zajosak, és a nagy volatilitás elfedi a várható hozamot. Minél rövidebb távon vizsgálódunk, a volatilitás nagyságrendileg annál inkább túlnő a várható hozamon, tehát a megfigyelési gyakoriság növelése nem igazán segít. Ha pedig a megfigyelési időszak hosszát növeljük, akkor biztosak lehetünk abban, hogy előbb-utóbb bekövetkezik egy-két trendtörés. Nem véletlen, hogy az empirikus tapasztalatok szerint a volatilitás megbízhatóan előre jelezhető, míg a várható hozam előrejelzése teljességgel illuzórikus.

Érdekes, hogy a hosszú táv sem feltétlenül növeli a stabilitást. Sokszor akkor sem tudunk többet mondani a folyamatokról, ha történelmi léptékekben vizsgálódunk, például a kamat-előrejelzésekben nem sokat segít, ha 5000 évre tekintünk vissza, és a hőmérséklet-előrejelzéseinkben sem támaszkodhatunk a múltbeli átlagokra. Más esetekben azonban talán számíthatunk arra, hogy a történelem ismétli önmagát. Már csak azt kellene tudni, melyek ezek az esetek.

HIVATKOZÁSOK

- ALGOET, P. – COVER, T. (1988): Asymptotic optimality asymptotic equipartition properties of logoptimum investments. *Annals of Probability* 16, 876–898.
- ARROW, K. J. (1963): *Social choice and individual values*. Second Edition, New York and New Haven.
- BÉLI, MARCELL (2012): Kockázati prémiumok rejtélye Magyarországon. *Hitelintézet Szemle*, 11(5), 403–441.
- BÉLYÁCS IVÁN (2017): Az ergodicitás vitatott szerepe a (pénzügyi) közgazdaságtanban. *Gazdaság és Pénzügy*, 4(1), 3–58.
- BLACK, F. – SCHOLES, M. (1973): The pricing of options and corporate liabilities. *The Journal of Political Economy*, 81(3), 637–654.
- CSÓKA, P. – PINTÉR, M. (2016): On the impossibility of fair risk allocation. *The B.E. Journal of Theoretical Economics*, 16(1), 143–158.
- GYÖRFL, L.; LUGOSI, G.; UDINA, F. (2006): Nonparametric kernel-based sequential investment strategies. *Mathematical Finance*, 16, 337–357.
- HALDANE, A. G. (2015): Stuck. Speech. Open University Milton Keynes, <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/speeches/2015/speech828.pdf>
- HARCSA ISTVÁN (2017): Az ergodicitás tézise szélesebb összefüggésekben. *Gazdaság és Pénzügy*, 4(1), 59–70.
- HORST, U. (2008): Ergodicity and nonergodicity in economics. In: DURLAUF, S. N. – BLUME, L. E. [eds.]: *The New Palgrave Dictionary of Economics* (2nd ed.), Basingstoke, Hampshire New York: Palgrave Macmillan.
- HULL J. C., WHITE, A. (1987): The pricing of options on assets with stochastic volatilities. *The Journal of Finance*, 42, 281–300.
- HULL, J. C. (2015): *Options, Futures and other derivatives*. New York: Pearson.
- LAMANDA Zs. – TAMÁS V. Zs. (2015): Kockázatra éhezve. A kockázati étvágy keretrendszere a működési kockázatoknál. *Pénzügyi Szemle*, 2, 217–230.
- MANKIW, N. G. – ZELDES, S. P. (1991): The consumption of stockholders and nonstockholders. *Journal of Financial Economics*, 29, 97–111.
- MEDVEGYEV PÉTER (2017): Néhány megjegyzés a gazdasági folyamatok ergodikusságáról. *Gazdaság és Pénzügy*, 4(2), 112–121.
- MEHRA, R. – PRESCOTT, E. C. (1985): The equity premium. A puzzle. *Journal of Monetary Economics*, 15, 145–161.
- MELLÁR TAMÁS (2017): Ergodicitás és ami utána következik. Hozzászólás Bélyácz Iván tanulmányához. *Gazdaság és Pénzügy*, 4(2), 100–111.
- MISIK SÁNDOR (2015): Implicit korreláció a devizapiacokon. *Gazdaság és Pénzügy*, 2(4): 288–305.
- OLIVEIRA, J. G. – BARABÁSI, A. L. (2005): Human dynamics: Darwin and Einstein correspondence patterns. *Nature*, 437(7063):1251, DOI: 10.1038/4371251a.
- ORMOS, M. – URBÁN, A. – ZOLTÁN, T. (2009): Logoptimális portfóliók empirikus vizsgálata. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf. január, 1–18.
- PETERS, O. (2011): Optimal leverage from non-ergodicity. *Quantitative Finance*, 11:11, 1593–1602, DOI: 10.1080/14697688.2010.513338.
- PETERS, O. – KLEIN, W. (2013): Ergodicity breaking in geometric Brownian motion. *Physical Review Letters*, 110, 100603, DOI: 10.1051/jp1:1992238.
- PIKETY, T. (2015): *A tőke a 21. században* (ford.: BALOGH-SÁRKÖZY ZSUZSANNA). Budapest: Kossuth Kiadó
- SIMONOVITS ANDRÁS (2017): Ergodelmélet és közgazdaságtan. Hozzászólás Bélyácz Iván cikkéhez. *Gazdaság és Pénzügy*, 4(2), 122–127.

KÜZDELMES VERSENYBEN: A MAGYAR BANKSEKTOR JÖVEDELMEZŐSÉGÉNEK ELEMZÉSE

Szentpéteri Ádám – Becsei András – Dányi Zsolt – Bógyi Attila

A cikk megírását két tényező indította el. Egyrészt a World Economic Forum 2017. szeptember 26-án megjelent tanulmánya¹: eszerint a magyar gazdaság versenyképessége javult, a 137 vizsgált ország közül immár a 60. helyet foglalja el. A pénzügyi piacok fejlettsége alapján Magyarország a 45., vagyis kedvezőbb helyen végzett, mint az összetett mutató alapján. A magyar pénzügyi piacok fejlettsége megegyezik az észak-amerikai és európai országok átlagával – azaz a magyar versenyképességet inkább javítják, semmint rontják a magyar pénzügyi intézetek. Másrészt az alacsony banki versenyről, magas hitelfelárakról és alacsony költséghatékonyságról szóló véleményeknek a napi banki lét ellentmond. Ahogy a cikkben is írjuk: játékelméletileg levezethetetlen, hogy például 77 pénzügyi intézmény 500 lakáshitelterméke esetén a bankok közötti verseny ne lenne intenzív. A jelzáloghitel-piac megítélésének kettőséget jól mutatja 2017 márciusa. Ebben a hónapban fogadta el a Magyar Országgyűlés a bírósági végrehajtásról szóló, 1994. évi LIII. törvény szigorítását, amely a végrehajtások időigényét a vidéki települések jelentős részében közel 4 évre hosszabbította meg azzal, hogy a fogyasztói szerződésen alapuló követelés érvényesítése esetén az adósok lakóingatlanára a becsérték 100 százaléka alatt nem tehető érvényes vételi ajánlat. Két sikertelen árverést követően is több mint 1 évet kell várni ahhoz, hogy a kikiáltási ár leszállítható legyen a becsérték 90%-ára, ami a kevésbé fejlett régiókban még mindig jelentősen meghaladja a piaci árakat, ezzel kvázi lehetetlenné téve a zálogjog érvényesítését. Ugyanakkor a magyar bankszektor lakáshitel-felárait éppen ebben a hónapban illetve a legtöbb kritika. Ezen ellentmondások együttesen vezettek minket a tanulmány megírására.

JEL-kódok: G21, G28

Kulcsszavak: banki jövedelmezőség, működési hatékonyság, banki szabályozás, jelzálog-hitelezés, lakáshitelfelár

1 World Economic Forum (2017): The Global Competitiveness Index 2017–2018 ed., <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=HUN>

1. A MAGYARORSZÁGI HITELINTÉZETI SZÉKTOR JÖVEDELMEZŐSÉGE

1.1. Mi harminchárom?²

A magyarországi hitelintézetek szektor jövedelmezőségét és hatékonyságát adatproblémák miatt nem könnyű megítélni. Nemzetközi összehasonlításokban legtöbbször az Európai Központi Bank (a továbbiakban ECB) statisztikai adat-tárában elérhető Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok (a továbbiakban IFRS) szerinti adatsor szerepel, amelyben minden EU-tagország bankrendszerének alapadatai megtalálhatók.

E statisztika hátránya, hogy a pénzügyi mutatók konszolidáltak, azaz egyes országok bankjainak a külföldi leányvállalatait is tartalmazzák. Így Magyarországon a statisztikák tartalmazzák az OTP Csoport külföldi leánybankjainak adatait is. Nyilván az, hogy az OTP bolgár, orosz vagy éppen ukrán leánybankja milyen teljesítményt nyújt, keveset mond a hazai bankrendszer teljesítményéről. A torzítás mértéke attól függ, hogy egy adott ország bankjainak mekkora külföldi kitettsége van. A közép-kelet-európai régiót tekintve a torzítás Magyarország esetén különösen nagy, hiszen a legnagyobb szereplőnek, az OTP Csoportnak hazánkon kívül nyolc országban van jelentős banki érdekeltsége, amelyek együttes súlya a csoporton belül meghaladja a 40%-ot (mérlegfőösszeg alapján). Ezzel szemben például Csehországban a bankrendszer jelentős része külföldi bankcsoportokhoz tartozik (a hitelállomány több mint $\frac{3}{4}$ részét kitevő, öt legnagyobb bank mind-egyike), a cseh bankoknak pedig nincsenek jelentősebb külföldi érdekeltségeik. A cikk későbbi részében kitérünk arra, hogy a konszolidált mutatók használata mekkora torzítást okoz a hazai nettó kamatmarzsbán, illetve működési költség-rátában.

A konszolidált IFRS-beszámoló mellett a másik adatforrás a Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban MNB) által publikált Magyar Számvetési Szabályok (a továbbiakban MSzSz) szerint készített³, egyedi banki beszámoló. E beszámoló hátránya, hogy a helyi számvetési szabályok eltérései rontják az adatok összeha-

2 Örkény István: *A termelés zavartalanul folyik* című egyperces novellája: „– Halló, gépterem? – Skultéti, jelentkezem. – Mennyi, Skultéti? – Harminchárom. – Mi harminchárom? – Mi mennyi, főmérnök úr? – Az, ami harminchárom. – Nem annyinak kellett volna lennie? – Mindegy, Skultéti, csak csinálják tovább.”

3 E beszámoló 2005 óta érhető el. 2005 és 2009 között a szektor adózott eredménye nem állt rendelkezésre, a felügyeleti eredménykimutatás csupán az adózás előtti eredményt tartalmazta. Ezekre az évekre az akkor érvényben lévő 16%-os társasági adókulccsal becsültük meg a hitelintézetek társasági adófizetési kötelezettségét, így a becsült adózott eredmény az adózás előtti tényadat 84%-a. 2017-től a szereplők egy része IFRS-adatokat szolgáltat, míg egyes hitelintézetek továbbra is MSzSz szerint jelentenek, így a jelenlegi vegyes adatszolgáltatás nehezíti a kimutatások elemzését. A jövőben az IFRS-re való teljes átállással az adatminőség javulása várható.

sonlíthatóságát, illetve az azonos csoporthoz tartozó bankok esetén halmozott adatokat tartalmaznak. E hiányosságokkal együtt úgy gondoljuk, hogy a jelentős külföldi kitétséggel rendelkező magyar bankszektor esetében az MSzSz szerinti kimutatások megbízhatóbb elemzési adatforrások. Ezt támasztja alá az is, hogy a kamatmarzsok és működési hatékonyság mutatói esetén az MSzSz-adatokhoz nagyon hasonló értékeket kapunk, ha az IFRS-kimutatásokból az OTP tőzsdéi jelentései segítségével kiszűrjük az OTP külföldi leánybankjainak hatását.

Végül szintén fontos módszertani kérdés, hogy a jövedelmezőségi adatokból ki kell szűrni az osztalékbevételt. Ezek ugyanis vagy a külföldi leányvállalatok eredményességét tükrözik, vagy nem a pénzügyi szektorból származnak; ha pedig a hazai pénzintézetek egymásnak fizetett osztalékáról van szó, akkor az MSzSz-kimutatásokban halmozódást jelentenek. A hazai hitelintézetek osztalékkal korrigált éves MSzSz eredményét az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

A magyarországi hitelintézeti szektor eredménye 2005 és 2016 között

Mrd Ft	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Adózott eredmény	352	377	352	263	259	7	-289	-174	31	-541	-29	443
Osztalékbevétel	23	28	50	164	67	69	90	56	60	59	78	103
Osztalékbevétellel korrigált eredmény	329	348	302	99	192	-62	-379	-229	-29	-600	-107	340

Forrás: saját számítás az MNB (Felügyeleti Mérleg és Felügyeleti Eredménykimutatás 2005–2016) adatai alapján

1.2. A hazai bankszektor jövedelmezősége alacsony

1.2.1. Tőke költség alapú megközelítés

Egy profitorientált vállalkozás tulajdonosai azért kötik le tőkéjüket egy vállalkozásban, hogy az számukra a későbbiekben nyereséget termeljen. Mivel a befektetők jellemzően számos befektetés közül választhatnak, csak akkor fektetnek egy vállalkozásba, ha a befektetés várható hozam-kockázat aránya eléri az alternatív befektetések szintjét. Mivel a bankszektor eredménye érzékenyen reagál a gazdaság állapotára, így e kockázatok felvállalásáért a tulajdonosok kompenzációt várnak el. A tulajdonosok megtérülési elvárását *elvárt hozamnak* vagy *tőke költségnek* nevezzük, míg az *e* feletti nyereséget *gazdasági (economic) profitnak* hívjuk.

Az elvárt hozam becslésére a tőkepiaci árfolyamok modelljét (az angol elnevezésből előálló betűszóval: CAPM) használtuk, amely a tőke költséget a kockázatmentes hozammal, egy adott befektetés kockázatával és a befektetők által egységnyi kockázatot elvárt kockázati prémiummal magyarázza.

Képletszerűen felírva:

tőkeköltség = kockázatmentes hozam + iparág relatív kockázatossága × piaci kockázati prémium,

vagy a szakirodalomban szokásos jelölésekkel:

$$\text{COE} = r_f + \beta \times \text{MRP}.$$

E körben érdemes megemlíteni, hogy az MNB 2014 márciusában megfogalmazta az ideális bankszektorttal kapcsolatos elvárásait, ebben a dokumentumban 10–12%-os célsávot jelölt meg a bankrendszer megtérülésére (l. Nagy–Vonnák, 2014). A 10–12%-os tartomány azóta is a jegybanki kommunikáció visszatérő eleme (pl. Palotai, 2016). Ez a sáv nagyjából megfelelt az elmúlt időszakra kalkulált, elvárt hozam szintjének.

2. táblázat

A hitelintézetek jövedelmezősége az elvárt hozamhoz képest

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Osztalék-bevétellel korrigált eredmény	329	348	302	99	192	-62	-379	-229	-29	-600	-107	340
Átlagos saját tőke (Mrd Ft)	1 489	1 804	2 110	2 388	2 660	2 781	2 769	2 851	3 010	3 023	2 909	3 240
ROE (saját tőkére vetített megtérülés)	22,1%	19,3%	14,3%	4,1%	7,2%	-2,2%	-13,7%	-8,0%	-1,0%	-19,9%	-3,7%	10,5%
COE (tőkeköltség)	13,1%	13,7%	13,7%	15,5%	14,4%	12,0%	14,0%	14,6%	11,6%	9,8%	8,7%	8,3%
rf (1 éves állampapír hozam)	6,8%	7,3%	7,4%	9,0%	8,6%	5,5%	6,2%	7,0%	4,1%	2,3%	1,2%	0,8%
MRP (piaci kockázati prémium)	4,8%	4,9%	4,8%	5,0%	4,5%	5,0%	6,0%	5,8%	5,8%	5,8%	5,8%	5,8%
β (béta)	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Elvárt hozam (Mrd Ft)	195	248	288	371	383	335	387	415	351	297	253	269
Gazdasági profit (Mrd Ft)	135	101	14	-272	-191	-397	-765	-644	-380	-897	-360	70

Forrás: saját számítás az MNB adatai (Felügyeleti Mérleg és Felügyeleti Eredménykimutatás 2005–2016), az ÁKK adatai (referenciahozamok), illetve Damodaran adatai (MRP) alapján

A 2. táblázatból látható, hogy a hitelintézetek gazdasági profitja 2007-ig mérsékelten pozitív volt. Abszolút értelemben a tőkére vetített megtérülés magas volt ebben az időszakban (~15–20%), azonban a magas kamatkörnyezet az elvárt hozam-

mot is magas szinten tartotta (az infláció 4–8%, az 1 éves állampapírhozam 7–8% volt a vizsgált időszakban).

2008 és 2015 között a szektor osztalékjövedelemmel korrigált teljes eredménye mintegy 3907 Mrd forinttal maradt el a piac által elvárt tőkeköltségtől, amely több, mint a hitelintézetek 2016. év végi teljes saját tőkéje (3590 Mrd Ft). Ebben az időszakban a szektor nemcsak hogy nem volt képes kitermelni a tőkeköltséget, de igen jelentős tőkepótlásra is szorult, amelynek költségeit – számos fejlett országgal ellentétben – nem az adófizetőknek, hanem a külföldi anyabankok tulajdonosainak kellett állniuk. A külföldi anyabankok 2008–2009-ben mintegy 100 Mrd forint összegben emeltek tőkét, 2010 és 2015 között pedig 1500 Mrd forint tőkepótlásra kényszerültek. E tőkepótlások éves átlagértéke ezekben az években megközelítette a magyarországi GDP 1%-át. Az öt legnagyobb leányvállalat tőkeemelését a 3. táblázat foglalja össze.

3. táblázat

A külföldi anyabankok tőkeemelési, illetve adósságelengedései

Mrd Ft	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Összesen
MKB	0	26	20	70	127	156	171	0	571
Tőkeemelés	0	26	20	70	127	36	80	0	360
Adósság-elengedés	0	0	0	0	0	120	91	0	210
CIB	15	42	0	40	102	110	67	0	376
Erste	0	8	0	180	39	0	95	0	322
Raiffeisen	0	0	14	106	0	38	97	44	298
K&H	0	7	0	67	0	0	0	0	75
Összesen	15	84	34	463	268	304	430	44	1 642

Forrás: saját gyűjtés az MKB, CIB, Erste, Raiffeisen és K&H Bank éves jelentései, közleményei alapján

Bár 2016-ban a számviteli nyereség ismét meghaladta az elvárt hozamot, azonban – mint azt később bemutatjuk – ez jelentős egyszeri tételeknek köszönhető, miközben a normalizált megtérülés továbbra sem éri el a tőkeköltséget.

Részben ez a kedvezőtlen jövedelmezőség magyarázhatja, hogy nem történt lényegi előrelépés a szektor konszolidációjában sem. Több esetben sor került ugyan üzletágak, illetve portfóliók adásvételére, azonban teljes bankok értékesítésére, illetve egyes szereplők végleges kivonulására csupán néhány példa volt. E bankok értékesítésére is jóval a könyv szerinti érték alatt került sor. Az FHB Bank 2010-

ben 0,6-os P/BV-n⁴ vette meg az Allianz Bankot, a Magnet Bank 2013-ban 0,03-as P/BV-n a Banco Popolare-t, míg a Bayerische Landesbank 0,1-es P/BV-n értékesítette az MKB-t a magyar állam részére. Az egyetlen kivétel a kiemelkedő jövedelmezőséggel rendelkező Budapest Bank volt. A bankrendszeri konszolidációra érdemes pozitív példaként Lengyelországot említeni, ahol jelentős számú tranzakcióra került sor a válság óta is, tipikusan 1 és 3 közötti P/BV árazás mellett. Ennek egyik fontos oka lehet a lengyel bankszektor profitabilitása – stabilan 10%-os ROE mellett tudott működni a szektor –, illetve az, hogy a piaci mechanizmusok jobban érvényesültek: egészen a közelmúltig kiszámíthatóbb volt a szabályozói környezet.

1.2.2. Régiós összevetés

A magyarországi hitelintézeti szektor jövedelmezőségét összevetve a többi európai uniós tagállammal, azt találjuk (l. 4. és 5. táblázat)⁵, hogy a magyar bankok 2010 óta az EU sereghajtói közé tartoznak, a devizahiteles elszámolásra képzett céltartalék 2014-es megképzésekor pedig a 28 tagállam legrosszabb megtérülésével bírt Magyarország. Az is egyedülálló az EU-s országok között, hogy 2010 és 2015 között minden évben veszteséges volt a magyar bankszektor (az osztalékot kiszűrve, összesen –1406 Mrd forint veszteséggel). A vizsgált időszakban nagyon súlyos problémákkal küzdő Ciprusnak és Szlovéniának is volt nyereséges éve. A másik három visegrádi ország (Csehország, Szlovákia, Lengyelország) stabilan 10% körüli tőkearányos jövedelmezőséggel bírt. A közép-kelet-európai régió egyéb országai (például Bulgária, Horvátország, Románia) is megelőzték Magyarországot; egy-egy rosszabb periódustól eltekintve 5–10% körüli saját tőkére vetített megtérüléssel rendelkeztek.

4 P/BV: a vételár (price) és a könyv szerinti érték (book value) hányadosa.

5 A többi ország vonatkozásában egyrészt az ECB adatbázisát, másrészt hiányzó adatok esetén (Horvátország 2006 és 2012 között) az IMF adatait használtuk. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a magyarhoz hasonló torzítások a többi ország esetén is előfordulhatnak. Jelentős ennek az esélye olyan országok esetében, amelyek meghatározó multinacionális bankcsoporttal rendelkeznek (például Ausztria, Olaszország, Franciaország). Azonban – ahogy a cikkben is említettük –, a régiós országok közül Magyarország egyedi abban a tekintetben, hogy legnagyobb bankja, az OTP 8 külföldi országban is jelen van; a külföldi operáció több mint 40%-át teszi ki az OTP Csoportnak.

4. táblázat
Az EU-tagországok hitelintézeti rendszerének
átlagos saját tőkére vetített megtérülései

	2006	2007	2008	2009	2010	ROE 2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	22,5%	16,4%	1,7%	2,8%	6,1%	1,4%	4,1%	-0,7%	1,1%	7,6%	7,1%
Belgium	23,3%	10,5%	-44,8%	-2,4%	10,5%	1,4%	3,3%	6,2%	7,8%	10,3%	8,9%
Bulgária	24,1%	18,3%	17,3%	8,3%	6,4%	4,7%	4,7%	4,4%	7,2%	8,0%	11,3%
Horvátország	12,7%	10,9%	9,9%	8,8%	8,3%	8,7%	6,1%	0,6%	3,9%	-6,8%	8,9%
Ciprus	14,6%	26,2%	13,6%	10,6%	8,2%	-75,6%	-100,8%	-90,0%	-7,1%	-7,7%	2,1%
Csehország	23,5%	18,3%	14,3%	16,7%	14,9%	13,0%	13,7%	11,4%	11,4%	10,3%	11,9%
Dánia	14,3%	13,0%	-3,4%	-3,8%	2,4%	0,6%	2,0%	4,4%	4,7%	6,8%	9,7%
Észtország	24,4%	28,5%	15,6%	-41,3%	3,6%	22,9%	11,7%	10,7%	9,7%	6,8%	11,1%
Finnország	14,4%	14,3%	8,4%	7,2%	6,8%	7,6%	8,9%	8,1%	9,1%	8,3%	8,7%
Franciaország	19,8%	9,8%	2,9%	4,7%	8,3%	5,6%	3,4%	6,0%	4,4%	6,8%	6,5%
Németország	10,2%	6,5%	-9,8%	-2,2%	1,9%	2,2%	1,1%	1,3%	2,5%	1,7%	2,2%
Görögország	16,4%	21,2%	10,5%	2,2%	-4,4%	n.a.	n.a.	n.a.	-10,6%	-24,2%	-7,5%
Magyarország	19,3%	14,3%	4,1%	7,2%	-2,2%	-13,7%	-8,0%	-1,0%	-19,9%	-3,7%	10,5%
Írország	14,6%	12,8%	0,4%	-36,1%	-65,2%	-11,1%	-14,6%	-13,2%	8,5%	6,8%	6,3%
Olaszország	16,8%	9,2%	4,9%	4,0%	3,7%	-13,0%	-1,0%	-11,5%	-2,8%	3,1%	-7,7%
Lettország	26,4%	25,6%	3,1%	-44,3%	-19,7%	4,5%	4,9%	8,8%	10,2%	10,7%	14,3%
Litvánia	22,8%	19,9%	11,5%	-56,1%	-3,8%	15,5%	7,8%	8,6%	7,7%	7,5%	11,9%
Luxemburg	18,4%	17,4%	3,5%	8,8%	8,1%	2,7%	7,0%	6,4%	7,2%	7,2%	7,5%
Málta	13,0%	8,4%	-0,5%	11,6%	3,6%	3,2%	4,7%	3,7%	4,4%	6,3%	8,1%
Hollandia	14,6%	13,6%	-12,1%	-0,3%	7,5%	6,0%	4,1%	5,0%	3,3%	7,0%	7,3%
Lengyelország	21,2%	17,7%	14,1%	7,0%	10,0%	12,0%	10,8%	10,0%	9,4%	7,7%	7,5%
Portugália	16,5%	14,1%	3,4%	5,4%	6,7%	-4,2%	-3,3%	-9,3%	-3,5%	0,9%	-5,5%
Románia	23,4%	22,5%	18,9%	6,3%	2,6%	0,2%	-7,1%	0,0%	-15,2%	11,3%	10,6%
Szlovákia	22,0%	13,9%	11,4%	5,9%	10,4%	12,0%	9,0%	10,0%	9,2%	9,7%	9,9%
Szlovénia	15,0%	11,5%	5,2%	1,1%	-3,1%	-11,1%	-19,4%	-90,2%	-2,5%	3,5%	7,8%
Spanyolország	20,3%	21,3%	12,4%	8,9%	8,5%	0,2%	-24,9%	5,8%	6,7%	6,6%	5,0%
Svédország	20,4%	18,9%	12,1%	5,4%	10,2%	10,6%	11,3%	11,1%	11,8%	11,2%	11,9%
Egyesült Királyság	17,5%	16,1%	-9,7%	0,4%	4,4%	4,2%	1,9%	2,2%	3,8%	3,2%	2,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, IMF, MNB

5. táblázat
Az EU-tagországok hitelintézeti rendszerének
átlagos mérlegfőösszegre vettelt megterülései

	ROA										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	0,9%	0,8%	0,1%	0,2%	0,5%	0,1%	0,3%	-0,0%	0,1%	0,6%	0,6%
Belgium	0,7%	0,4%	-1,5%	-0,1%	0,5%	0,1%	0,2%	0,4%	0,5%	0,7%	0,6%
Bulgária	1,8%	1,9%	2,0%	1,1%	0,8%	0,6%	0,6%	0,6%	0,9%	1,0%	1,5%
Horvátország	1,5%	1,6%	1,6%	1,2%	1,2%	1,2%	0,9%	0,1%	0,5%	-0,9%	1,2%
Ciprus	0,8%	1,3%	0,9%	0,6%	0,6%	-3,6%	-3,6%	-5,2%	-0,6%	-0,6%	-0,4%
Csehország	1,2%	1,3%	1,1%	1,4%	1,3%	1,2%	1,4%	1,1%	1,2%	1,1%	1,2%
Dánia	0,7%	0,5%	-0,1%	-0,2%	0,1%	0,0%	0,1%	0,2%	0,3%	0,4%	0,6%
Észtország	1,7%	1,9%	1,3%	-3,4%	0,4%	3,1%	2,0%	1,8%	1,6%	1,1%	1,5%
Finnország	0,9%	1,1%	0,5%	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%
Franciaország	0,6%	0,4%	0,1%	0,2%	0,4%	0,3%	0,2%	0,3%	0,2%	0,4%	0,4%
Németország	0,3%	0,2%	-0,3%	-0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Görögország	0,9%	1,2%	0,6%	0,1%	-0,3%	n.a.	n.a.	n.a.	-1,0%	-2,8%	-0,9%
Magyarország	1,6%	1,2%	0,3%	0,6%	-0,2%	-1,1%	-0,7%	-0,1%	-1,9%	-0,3%	1,0%
Írország	0,7%	0,6%	0,0%	-1,7%	-3,1%	-0,6%	-0,9%	-0,9%	0,9%	0,9%	0,9%
Olaszország	0,8%	0,7%	0,3%	0,3%	0,3%	-0,9%	-0,1%	-0,8%	-0,2%	0,2%	-0,5%
Lettország	1,7%	1,7%	0,2%	-4,0%	-1,7%	0,5%	0,6%	0,9%	1,0%	1,2%	1,5%
Litvánia	1,1%	1,4%	0,8%	-3,9%	-0,3%	1,5%	0,9%	1,0%	0,9%	0,9%	1,0%
Luxemburg	0,7%	0,7%	0,0%	0,4%	0,5%	0,2%	0,5%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%
Málta	1,0%	0,7%	0,2%	1,8%	1,0%	0,8%	1,1%	0,7%	0,7%	0,9%	0,9%
Hollandia	0,5%	0,6%	-0,4%	-0,0%	0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,4%	0,4%
Lengyelország	1,6%	1,8%	1,3%	0,7%	1,0%	1,2%	1,2%	1,1%	1,0%	0,9%	0,8%
Portugália	1,0%	0,9%	0,2%	0,3%	0,4%	-0,2%	-0,3%	-0,7%	-0,2%	0,1%	-0,3%
Románia	1,8%	1,8%	1,7%	0,6%	0,3%	0,1%	-0,6%	0,1%	-1,3%	1,2%	1,1%
Szlovákia	1,3%	1,0%	0,8%	0,5%	0,9%	1,2%	1,0%	1,0%	0,9%	0,9%	0,9%
Szlovénia	0,9%	0,9%	0,4%	0,1%	-0,2%	-0,8%	-1,5%	-8,0%	-0,3%	0,4%	1,0%
Spanyolország	1,0%	1,0%	0,7%	0,6%	0,5%	-0,0%	-1,4%	0,4%	0,5%	0,5%	0,4%
Svédország	0,7%	0,7%	0,5%	0,2%	0,5%	0,4%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%	0,7%
Egyesült Királyság	0,7%	0,6%	-0,4%	0,0%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, IMF, MNB

1.2.3. Jövedelmezőségi kilátások

2010 és 2015 között az eredményt erodáló, legjelentősebb tényezők az állami terhek és a devizahiteles intézkedések voltak, amelyek összesen megközelítőleg 1500, illetve 1200 Mrd forint terhet jelentettek a szektornak. 2010 és 2015 között a hitelintézeti szektor évi 136 Mrd forint bankadó megfizetésére kényszerült, és ezeket a terheket tovább növelte a 2013-ban bevezetett tranzakciós illeték (Kovács, 2013). A 208%-os illetékfizetési kötelezettséggel együtt 2013-ban 204 Mrd forint, 2014-ben 174 Mrd forint, 2015-ben 172 Mrd forint, 2016-ban 191 Mrd forint volt a becsült befizetés.⁶ A tranzakciósilleték-befizetésből 20-25 milliárd forintot tesz ki az ingyenes készpénzfelvételre jutó illeték. A készpénzfelvétel magasabb illetékkulcsa (0,6%, szemben a 0,3%-os normál kulccsal) támogatja a készpénzmentes fizetések terjedését, ugyanakkor a jogszabály alapján díjmentes készpénzfelveleek esetén az illeték e funkcióját nem képes betölteni, így célszerű lenne a tranzakciós illeték szabályozásának módosítása, amelyet az azonnali utalási rendszer (AZUR) bevezetése is támogat. A devizahiteles intézkedések közül a két legnagyobb veszteség hatású csomag, a kedvezményes árfolyamon történő végtörlesztés (370 Mrd forint), illetve az elszámolás (~800 Mrd forint) volt.

Az MNB kimutatása szerint 2016-ban a hitelintézetek adózott eredménye az osztalékjövédelmet kiszűrve 340 Mrd forint volt, ami 10,5%-os tőkearányos megtérülést (ROE) jelent. A 2016-ra 64 Mrd forint csökkent bankadó javítja a jövőbeli kilátásokat. Amennyiben a bankszektornak a következő években elérhető, normalizált eredményére vagyunk kíváncsiak, a 2016-os eredményt az alábbi tételekkel érdemes korrigálni:

- **Az értékvesztések visszairása** 2016-ban 109 Mrd forinttal javította a szektor eredményét (+0,6%-os kockázati költségráta). 2005 és 2015 között a kockázati költségráták a devizahiteles csomagok hatásától szűrve -0,3% és -2,3% közöttiek voltak, átlagos értékük -1% volt. Amennyiben a nemzetgazdaság várható pozitív fejlődési pályáját figyelembe vesszük, akkor a hosszú távon várható, átlagos értékre egy ennél némileg optimistább, -0,75%-os feltételezéssel élhetünk. Ez a -0,75%-os kockázati költségráta 128 Mrd forint összegű kockázati költséget jelentene a szektor számára, így ezen a soron 2016-ban az átlagosan várhatónál mintegy 237 Mrd forinttal kedvezőbb érték szerepelt. Ennek adózás utáni eredményhatása 192 Mrd forint.
- **A pénzügyi, egyéb és rendkívüli eredmény** – a tranzakciós illeték és a pénzügyi szervezetek különadójának becsült hatását levonva – adó után -60 Mrd forint volt 2016-ban (ebből 30 Mrd forint a VISA értékesítésének becsült pozitív eredményhatása, míg -90 Mrd forint egyéb tétel).

⁶ A fenti adatokkal kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy e tételek eltérnek a költségvetésből ismert számoktól, mivel utóbbiak a hitelintézeti szektoron kívül egyéb szereplőket is magukban foglalnak (egyéb pénzügyi intézmények, Magyar Államkincstár, Magyar Posta).

Amennyiben az osztalékbevételt nem tartalmazó 340 Mrd forintos eredményt korrigáljuk a fenti két nem fenntartható tétellel (–192 Mrd forint a kockázati költségek miatt, +60 Mrd forint a pénzügyi, egyéb és rendkívül eredmény miatt), a normalizált adózás utáni eredmény 208 Mrd forint lett volna. A 2016. évi, átlagosan 3233 Mrd forint összegű saját tőkére így 6,4%-os ROE adódik, amely elmarad a befektetők által a jelenlegi kamatkörnyezetben elvárt 8-9%-os tőkeköltségtől, illetve alacsonyabb a régiós országok megtérülésénél is (Bulgária, Csehország, Románia, Szlovákia továbbra is 10%-os vagy azt meghaladó jövedelmezőséggel bír). A hazai bankszektor ráadásul előretételekintően is eredményrontó hatásokkal szembeesül, mindenekelőtt a tartósan alacsony kamatkörnyezet, a még mindig magas állami terhek, illetve a dinamikusan emelkedő tőkekövetelmények emelhetők ki. A jegybank kommunikációja szerint az alapkamat legalább 2019-ig, de elképzelhető, hogy azt követően is a jelenlegi alacsony szinten maradhat. A szektoradók mérséklődtek ugyan, de még mindig a GDP közel 1%-ára rúgnak évente. A jelenlegi jó költségvetési helyzet lehetőséget nyújt a további mérséklésükre. A minimálisan tartandó szabályozói tőkeszint folyamatos emelkedése, valamint a Basel 4 körüli bizonytalanságok (ezek akár 20%-kal is növelhetik a tőkekövetelményt) pedig egyre magasabb szavatolótőkét igényelnek a bankok részéről.

Az aktuális és várható jövedelmezőség értékelése kapcsán érdemes azt is kiemelni, hogy jelenleg a gazdasági ciklus igen kedvező szakaszában van Magyarország, illetve tágabban az egész régió és Európa. Mivel a pénzügyi szektor egy prociklikus iparág, így az ilyenkor megtermelt és tőke formájában félretett gazdasági profitnak kell fedezetet nyújtania a recessziós évek veszteségeire, illetve visszaeső nyereségére.

2. A HAZAI HITELINTÉZETI SEKTOR KÖLTSÉGHATÉKONYSÁGA ÉS NETTÓ KAMATMARZSA

A hitelintézeti szektor jövedelmezőségének részletes elemzése meghaladja a jelen cikk kereteit. E helyen a szektor jövedelmezőségét azon állítás szemszögéből vizsgáljuk meg részletesebben, amely szerint a magyar hitelintézetek működési hatékonysága elmarad a régiós országokétól, miközben a bankok az indokolatlanul magas kamatokból biztosítják magas költségeik kitermelését.

2.1. A visegrádi országok átlagával egyező kamatmarzs és működési hatékonyság

Amint azt részletesen bemutatjuk, a fenti bekezdésben szereplő állítás háttérben döntő részben nem megfelelő (összehasonlítható) adatok használata, illetve egyéb módszertani problémák húzódnak meg. Amennyiben a magyarországi hi-

telintézetek ECB-s adatait korrigáljuk a külföldi leánybankok torzító, valamint az állami terhek exogén hatásával⁷, akkor az így kapott 2,5%-os nettó kamatmarzs és 2,0%-os eszközarányos működési költségráta összhangban van a többi régiós bankpiacon tapasztalható szintekkel.

Ahogy a számítástechnikában mondják, a nem megfelelő adatokból nem megfelelő eredményt fogunk kapni (garbage in, garbage out). A hitelintézeti szektor jövedelmezőségéről szóló részben már szót ejtettünk arról, hogy az ECB adatbázisában elérhető statisztikák nem a magyar hitelintézeti szektor hazai tevékenységet tükröző, valós értékeit mutatják, mivel

- i. tartalmazzák a magyar bankok külföldi leányait is, továbbá
- ii. bizonyos állami terhek a költségek között szerepelnek, azok pedig nem állnak összefüggésben a költséghatékonysággal.

A külföldi leányvállalatok megjelenése a konszolidált mutatókban Magyarország esetében felfelé torzítja mind az eszközarányos kamat-, mind a költségmutatókat (cost to asset vagy C/A mutató). Bár e torzítás a többi ország statisztikáit is érintheti, mivel a régió többi országában nincs jelen egy olyan regionális bank, amely az OTP-hez hasonló külföldi súllyal rendelkezne, így a konszolidációból fakadó torzítás ezen országok esetében nagyságrendekkel kisebb lehet.

A hazai bankszektorban legnagyobb súlyt képviselő OTP Csoport tőzsdei jelentése alapján 2016-ban az OTP Csoport konszolidált nettó kamatmarzsa mintegy 1,4 százalékponttal, eszközarányos költségrátája pedig 0,6 százalékponttal haladta meg a magyarországi alaptervékenységet tömörítő OTP Csoport-tagok (OTP Core) mutatóit (forrás: OTP Analista tábla). Ennek oka egyebek mellett, hogy az OTP orosz – főleg fogyasztási hitelezéssel foglalkozó – leányvállalatának nettó kamatmarzsa 2016-ban 17,8%, eszközarányos költségrátája 8,6% volt. Hiba lenne ezekre hivatkozva kijelenteni, hogy a magyarországi bankrendszer magas kamat- és költségszinttel működik.

6. táblázat

**Az OTP Core (magyarországi csoporttagok),
illetve a teljes OTP Csoport nettó kamatmarzsa és eszközarányos költségrátája**

	OTP Core		OTP Csoport	
	2015	2016	2015	2016
Mérlegfőösszeg (Mrd Ft)	6 774	7 247	10 719	11 308
Mérlegfőösszeg (Mrd EUR)	22	23	34	36
Nettó kamatmarzs	3,62%	3,44%	5,11%	4,78%
Műk. ktg./mérlegfőösszeg ráta	-2,83%	-3,08%	-3,62%	-3,67%

Forrás: OTP Analista tábla

⁷ A korrekció révén kapott értékek összhangban állnak a Magyar Számviteli Szabályok szerinti kimutatásokból kalkulált adatokkal.

Amennyiben a hitelintézetek magyarországi teljesítményére vagyunk kíváncsiak, akkor az OTP külföldi operációit érdemes kiszűrni. Ha korrigálunk a fenti hatással, azaz az OTP Csoport helyett az OTP Core számaival kalkulálunk, akkor a szűrés után a hitelintézeti szektor nettó kamatmarzsára 2,5% adódik, míg a költségrátára 2,9%. Utóbbi tétel azonban továbbra is tartalmaz torzító tényezőket, mivel a bankadót és a tranzakciós illetéket a bankok az IFRS szerint a működési költségek között számolják el. Ha az ezek eredőjeként adódó 2016-os adóévhez kapcsolódó 245 milliárd forinttal korrigáljuk a működési költségeket, akkor 2,0%-os C/A rátát kapunk (1. 7. táblázat).

7. táblázat

A 2016-os korrigált kamat- és költségmutatók nemzetközi összehasonlításban

	IFRS konszolidált	OTP-vel korrigált	OTP-vel és állami terhekkel korrigált	Visegrádi országok Mo. nélkül	Bulgária	Románia
Nettó kamatmarzs	3,1%	2,5%	2,5%	2,5%	3,2%	2,8%
Műk. ktg./mérleg- főösszeg ráta	-3,1%	-2,9%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,6%

Forrás: saját táblázat az ECB statisztikai adattárház, az MNB, illetve az OTP Analista tábla adatai alapján

Összességében megállapíthatjuk, hogy a fenti korrekciók után 2,5%-os nettó kamatmarzst és 2,0%-os eszközarányos működési költségrátát kapunk eredményül a magyarországi hitelintézeti szektorra vonatkozóan, amely nem tekinthető régiós szinten magasnak: a visegrádi országok és Bulgária hasonló, míg Románia ennél rosszabb költséghatékonysággal működik. Továbbá, az utóbbi két ország bankszektora magasabb nettó kamatmarzssal bír.

A fenti adatokat megerősítik a Magyar Számviteli Szabályok szerinti hitelintézeti mérlegből és eredménykimutatásból számítható értékek. Az MNB kimutatásaiból számolt adatok alapján 2016-ban 2,5% adódik eredményül a nettó kamatmarzsra és 2,1% a működési költségrátára, ezek összhangban vannak a korrigált IFRS-értékekkel. Az MSzSz-értékek időszora ugyancsak nem lóg ki a régiós mutatók közül (nettó kamatmarzs: 8. táblázat, működési költségrátára: 9. táblázat).

8. táblázat

Az EU-tagországok hitelintézeti szektorának nettó kamatmarzsa

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	1,6%	1,7%	1,6%	1,7%	1,8%	1,8%	1,7%	1,7%	1,8%	1,7%	1,5%
Belgium	0,9%	0,8%	1,0%	1,3%	1,2%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%	1,5%	1,5%
Bulgária	3,7%	3,7%	4,0%	4,0%	4,0%	3,7%	3,2%	3,0%	3,2%	3,3%	3,2%
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,6%	2,7%	2,8%	2,8%
Ciprus	1,8%	1,9%	1,7%	1,6%	1,9%	2,4%	2,3%	2,8%	2,8%	2,7%	2,5%
Csehország	2,4%	2,4%	2,6%	2,8%	2,9%	2,8%	2,6%	2,3%	2,5%	2,8%	2,6%
Dánia	1,0%	1,0%	1,1%	1,4%	1,2%	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%	1,1%	1,1%
Észtország	2,3%	2,5%	2,5%	1,9%	1,9%	2,8%	2,1%	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
Finnország	1,3%	1,3%	1,2%	1,0%	0,7%	0,6%	0,5%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%
Franciaország	0,8%	0,6%	0,7%	1,2%	1,2%	1,2%	1,1%	1,1%	1,0%	1,0%	1,0%
Németország	0,8%	0,8%	0,8%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	1,1%	1,1%	1,1%	1,1%
Görögország	2,6%	2,7%	2,6%	2,5%	2,6%	2,9%	2,1%	2,1%	2,4%	2,1%	2,4%
Magyarország	3,6%	3,2%	2,7%	2,8%	3,1%	3,0%	2,9%	3,0%	3,0%	2,4%	2,5%
Írország	0,9%	1,0%	0,9%	0,9%	0,7%	0,6%	0,6%	0,7%	1,2%	1,4%	1,4%
Olaszország	1,8%	1,7%	1,9%	1,8%	1,6%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%	1,4%	1,3%
Lettország	2,3%	2,5%	2,6%	2,0%	1,3%	1,8%	1,7%	1,9%	1,7%	1,8%	1,9%
Litvánia	2,1%	2,1%	2,3%	1,6%	1,5%	1,8%	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%
Luxemburg	0,5%	0,5%	0,7%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,7%	0,7%
Málta	1,3%	1,3%	1,2%	1,5%	1,3%	1,5%	1,8%	1,8%	2,1%	2,2%	1,8%
Hollandia	1,1%	1,1%	1,0%	1,1%	1,2%	1,2%	1,2%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%
Lengyelország	3,0%	2,8%	2,8%	2,6%	2,7%	2,7%	2,7%	2,5%	2,5%	2,3%	2,3%
Portugália	1,8%	1,8%	1,9%	1,5%	1,5%	1,6%	1,3%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%
Románia	3,9%	3,4%	3,4%	3,8%	4,2%	3,8%	3,3%	3,2%	3,1%	2,9%	2,8%
Szlovákia	2,5%	2,4%	2,5%	3,0%	3,1%	3,2%	3,1%	3,1%	3,0%	2,8%	2,6%
Szlovénia	2,2%	2,1%	2,2%	2,0%	2,3%	2,3%	2,1%	1,8%	2,3%	2,2%	2,1%
Spanyolország	1,5%	1,6%	1,6%	2,0%	1,8%	1,7%	1,8%	1,8%	1,8%	1,9%	1,9%
Svédország	1,0%	1,0%	0,9%	1,0%	1,0%	0,9%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%
Egyesült Királyság	1,4%	1,2%	1,1%	1,0%	1,0%	0,9%	0,9%	0,9%	0,0%	1,0%	0,8%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, MNB

9. táblázat
Az EU-tagországok hitelintézeti szektorának működési költségirátája

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	-1,6%	-1,6%	-2,2%	-2,0%	-2,1%	-2,3%	-2,2%	-2,5%	-1,6%	-1,6%	-1,7%
Belgium	-1,1%	-1,0%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,1%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%
Bulgária	-3,1%	-2,5%	-2,7%	-2,7%	-2,6%	-2,6%	-2,4%	-2,3%	-2,3%	-2,3%	-2,0%
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	-2,0%	-2,2%	-2,2%	-2,3%
Ciprus	-1,2%	-1,3%	-1,2%	-1,2%	-1,3%	-1,5%	-1,6%	-1,8%	-1,4%	-1,5%	-1,7%
Csehország	-2,2%	-1,9%	-1,9%	-1,9%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,6%	-1,6%	-2,0%	-1,9%
Dánia	-1,0%	-0,9%	-1,0%	-1,1%	-0,9%	-1,0%	-1,0%	-1,0%	-1,0%	-0,9%	-0,9%
Észtország	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,9%	-1,4%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,3%
Finnország	-1,1%	-1,0%	-0,8%	-0,8%	-0,7%	-0,5%	-0,6%	-0,6%	-0,6%	-0,7%	-0,7%
Franciaország	-1,3%	-1,4%	-1,2%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,4%
Németország	-1,1%	-1,1%	-0,9%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,3%	-1,3%	-1,4%	-1,4%
Görögország	-2,1%	-2,1%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-1,8%	-2,0%	-1,8%	-1,5%	-1,6%
Magyarország	-2,8%	-2,6%	-2,4%	-2,1%	-2,1%	-2,1%	-2,1%	-2,2%	-2,1%	-2,2%	-2,1%
Írország	-0,7%	-0,7%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,7%	-0,7%	-1,2%	-1,3%	-1,5%
Olaszország	-2,0%	-1,9%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-2,0%
Lettország	-2,0%	-1,9%	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-1,8%	-1,9%	-1,7%	-1,7%	-1,9%
Litvánia	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,5%	-1,5%	-1,3%	-1,2%
Luxemburg	-0,6%	-0,6%	-0,7%	-0,7%	-0,6%	-0,7%	-0,7%	-0,7%	-0,8%	-0,9%	-0,9%
Málta	-0,6%	-0,5%	-0,6%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,6%	-0,6%	-0,9%	-0,9%
Hollandia	-1,4%	-1,6%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%
Lengyelország	-3,1%	-3,0%	-2,7%	-2,7%	-2,5%	-2,4%	-2,3%	-2,2%	-2,1%	-2,2%	-2,1%
Portugália	-1,7%	-1,7%	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,5%
Románia	-3,7%	-3,3%	-3,3%	-3,2%	-3,0%	-2,9%	-3,1%	-3,0%	-2,9%	-2,8%	-2,6%
Szlovákia	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,2%	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-1,8%	-1,9%
Szlovénia	-2,2%	-2,0%	-1,8%	-1,7%	-1,7%	-1,8%	-1,9%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,0%
Spanyolország	-1,3%	-1,3%	-1,2%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,5%
Svédország	-1,0%	-1,0%	-0,8%	-1,0%	-0,9%	-0,8%	-0,9%	-0,9%	-0,9%	-1,0%	-1,0%
Egyesült Királyság	-0,9%	-0,7%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,2%	-1,4%	-1,2%	-1,2%	-1,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, MNB

A nem konszolidált magyar adatok megerősítik, hogy a magyarországi nettó kamat- és költségszintek régiósan nem tekinthetők magasnak, a viseigrádi országok és Szlovénia értékeihez hasonlóak, valamint a bolgár, horvát és román szintek alatt vannak. A működési költségráta kifejezetten alacsonynak tekinthető annak tükrében, hogy a magyar hitelintézeti szektor nemzetközi összehasonlításban jelentősen kisebb átlagos hitelösszegekkel, zsugorodó mérlegfőösszegekkel szembeült az elmúlt években, valamint aktívan fektetett be a digitalizációs fejlesztésekbe.

- Magyarországon lényegesen kisebb az egy tranzakcióra vagy hitelügyletre jutó összeg, mint Nyugat-Európában vagy a nálunk gazdagabb viseigrádi országokban. Egy jelzáloghitel átlagos szerződéses összege Magyarországon 17 ezer EUR, ami a cseh szint (42 ezer EUR) 40%-a, a lengyel érték (51 ezer EUR) harmada, a szlovák összeg (59 ezer EUR) 29%-a, illetve a német összeg (212 ezer EUR) 8%-a (2015-ös értékek; forrás: European Mortgage Federation). Sajnálatos módon a lakossági (és részben a vállalati) banküzem költségszintje az ügyletek, tranzakciók számától függ, nem pedig a méretétől. Tehát amíg egy lakáshitel működésköltség-ráfordítása Magyarországon és Lengyelországban vélhetően hasonló mértékű, addig Lengyelországban egy lakáshitelhez háromszor akkora mérlegfőösszeg és hasonló marzsok esetén háromszor akkora bevétel társul, mint Magyarországon.
- 2010-től 2016-ig a hazai bankszektor hitelállománya 19%-kal, a lakáshitelek állománya 36%-kal csökkent. Ezzel párhuzamosan csökkentek a bankok bevételei is. A változó működési költségek jelentős része ugyanakkor nem a meglévő állományok mértékétől, hanem az üzleti aktivitás szintjétől, az új folyósítások mértékétől függ. A közelmúltban bekövetkezett hitelezési fordulat hatására pedig dinamikusan nő az üzleti aktivitás. Többek között a jelzáloghitel-folyósítás 2016-ban 26%-kal növekedett, a személyi kölcsönök piacán a kihelyezés 61%-kal haladta meg a 2015. évi szintet. A dinamikusan növekvő folyósított volumen és ezzel egyidejűleg csökkenő/szinten maradó állományok pedig átmenetileg szükségszerűen magasabb költségmutatókhoz és alacsonyabb eredményszinthez vezetnek.
- Amennyiben egy szektor jövedelmezősége elmarad az elvárt tőkeköltségtől, úgy a tulajdonosoknak nem éri meg további beruházásokat eszközölni. Az alacsony jövedelmezőség ellenére a magyar szektor jelentős erőfeszítéseket és befektetéseket tett a digitalizáció érdekében. Az Eurostat statisztikája szerint az internetbankot használók arányát tekintve 28 EU-tagállamból 2007-ben a 24. volt Magyarország (11% vs. 25% EU-átlag), míg 2015-re a 19. helyre sikerült felzárkoznunk (34% vs. 46% EU-átlag). A digitalizációs erőfeszítések rövid távon a költségek emelkedéséhez vezetnek.

A fentiek alapján a magyar hitelintézeti rendszer működési hatékonyságát megfelelőnek ítéljük. Nem gondoljuk, hogy további jelentős fiókbezárásokkal kellene vagy lehetne javítani a szolgáltatási színvonalat és a hatékonyságot. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy az ügyfelek részéről is van igény a minőségi és magas hozzáadott értékű fióki szolgáltatásokra. Amerika legnagyobb lakossági bankjánál, a Wells Fargónál is kiemelt szerepe van a fiókhálózatnak, amelyet az új ügyféligenyvekhez igazítottak. A Wells Fargo az USA legnagyobb jelzáloghitel-kihelyezője (13%-os részesedéssel), egyben mérlegfőösszeg alapján az USA 3. legnagyobb bankja, minden negyedik amerikai az ügyfele; mintegy 9000 fiókkal rendelkezik.

A várakozások szerint a bankok fiókhálózata a közeljövőben valóban komoly átalakuláson mehet keresztül, azonban ez a folyamat nem elsősorban a bankfiókok számát, hanem azok funkcióját érinti majd. A jövő bankfiókjai olyan tanácsadói pontokká válhatnak, amelyeknek kiemelkedő szerepe lehet a lakosság pénzügyi edukációjában, emellett a pénzügyi rendszerbe vetett bizalmat szimbolizálhatják a digitális bankolás világában. Ugyanakkor a nemzetközi tendenciákkal összhangban, Magyarországon is egyértelműen megfigyelhető, hogy az ügyfelek egyre nagyobb arányban veszik igénybe a fiókon kívüli csatornákat, különös tekintettel az online csatornákra:

- A CISCO IBSG Global Research 2012-es globális felmérése szerint a számlák fizetése, a megtakarítások átutalása, illetve a számlakezelés 65-80%-ban már online történik.
- A komplex szolgáltatásokat az ügyfelek továbbra is a fiókokban vennék igénybe: az előbbi felmérés szerint a hiteligenyítés, a szakmai segítségkérés, illetve az értékpapír-kereskedés 87-91%-a továbbra is a fiókban történik.
- A fiókok szerepe tehát nem szűnik meg, hanem átalakul: a tranzaktálással szemben egyre inkább teret nyer a komplex termékek értékesítése és a tanácsadás.

Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a válság után a magyar nagybankok költségcsökkentési intézkedései miatt jelentősen csökkent a fiókok száma:

- 2008 és 2016 között a portfolio.hu 2017. januári gyűjtése alapján a tíz legnagyobb magyar bank összességében 25%-kal csökkentette fiókhálózatát.
- Érdemi fiókszám-növekedés egyedül az FHB-nál volt az Allianz Bank felvásárlása miatt.
- A fiókbezárásban a külföldi nagybankok leányvállalatai jártak az élen (Raiffeisen -58%, Sberbank -54%, UniCredit -52%, CIB -46%, Erste -39%).

Meglátásunk szerint komoly kockázatai lennének annak, ha a fiókbezárások üteme – szabályozói vagy egyéb nyomásra – túlságosan felgyorsulna. Példának okáért egy lakáshitel felvétele egy igen jelentős, hosszú távú és ezért alapos körütekintést

igénylő döntés. Amennyiben nem történik meg a személyre szabott, szakszerű kockázatfeltárás és ügyfél-tájékoztatás, az komoly egyéni, de akár rendszerkockázati problémákat is okozhat. Emellett az ország demográfiai sajátosságaiból is az következik, hogy egyes régiókban – elsősorban a kistélepüléseken élő, idősebb korosztálynak – továbbra is a bankfiókok jelentik az egyetlen tényleges kapcsolatot a pénzügyi szolgáltatásokkal.

2.2. A változó szabályozói környezet hatása a bankszektor működésére

A bankszektor működési költségei és a termékek árazása szempontjából is jelentős szerepe van a változó szabályozói környezetnek, amely több irányból fogalmaz meg elvárásokat a pénzügyi intézményekkel szemben, hiszen a nemzeti jogalkotás mellett számos esetben az Európai Unió jogalkotása is közvetlen hatással van a szektor működésére. Az uniós jogalkotás egyre növekvő hatása miatt az ország versenyképességének megtartása/erősítése csak a nemzeti érdekek legteljesebb képviselője esetén biztosítható.

Az uniós szabályozás kapcsán jelenleg a két legkurrensebb téma álláspontunk szerint a digitalizáció és az adatvédelem.

Az adatvédelem terén az általános adatvédelmi rendeletben⁸ (GDPR) rejlő lehetőségek kihasználása a nemzetgazdaság versenyképessége kapcsán jelentős kérdés. A GDPR-ban szabályozott jogalapok (köztük olyan új jogcímek, mint pl. szerződés teljesítése, jogos érdek), az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvényhez (a továbbiakban: Infotv.) képest rugalmasabbak, jobban igazodnak a pénzügyi intézmények tevékenységéhez kapcsolódó adatkezelési igényekhez.

A digitalizáció kapcsán fontos, hogy a jogalkotó olyan szabályozási kereteket hozzon létre, amelyek a piaci szereplők egységes felügyeleti kontrollját és az ügyfél-adatok magas szintű védelmét egyaránt biztosítják.

A fentiek mellett a szektor – és elsősorban a lakáshitel-üzletág – működésére kedvezőtlen hatással van a végrehajtási szabályok szigorítása is. A lakosság növekvő hiteligénye csak hatékonyan működő végrehajtási eljárás esetén elégíthető ki kedvező feltételekkel; a végrehajtási törvény 2017. tavaszi módosításával azonban jelentősen szigorodtak az ingatlanárverés szabályai, még bizonytalanabbá és időigényesebbé téve a zálogjog érvényesítését. Ha a jelzálog érvényesíthetősége nem biztosított, a bankrendszer extra kockázatai magasabb hitelkamatokat eredményezhetnek, akadályozva ezzel a felárak további csökkenését.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)

Meglátásunk szerint a lakosság hitelszükségletének kielégítéséhez az árverési szabályok egyszerűsítése mellett az előzetes vagyonzvizsgálat bevezetése és az adósoakat terhelő végrehajtási költségek drasztikus csökkentése szükséges.

Szintén a kamatfelárak csökkenését eredményezhetné a kiszámíthatóbb és alacsonyabb mértékű állami elvonás, illetve a jelenleginél élenkebb jelzáloglevél-piac.

3. LAKÁSHITELFELÁRAK

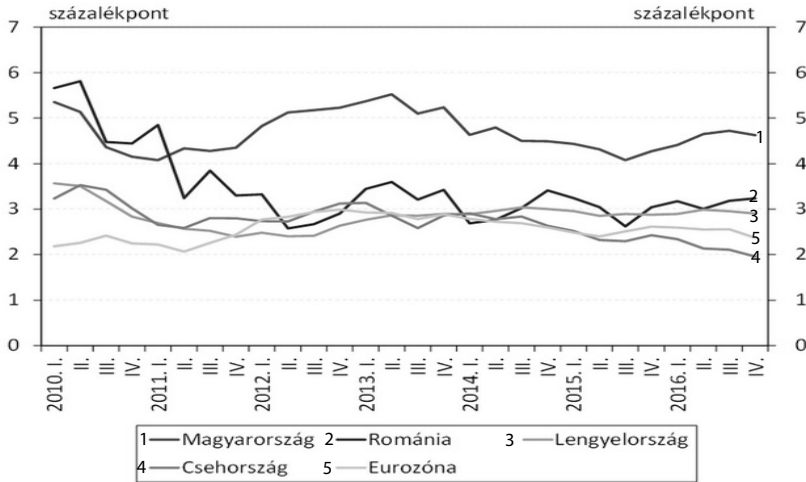
Cikkünk záró részében a nettó kamatmarzsnak egy olyan komponensével foglalkozunk részletesebben, amely az utóbbi időben talán a legnagyobb szakmai vitákat váltotta ki. A lakáshitelfelárak esete is mutatja, hogy az adatok tisztítása és a megfelelő módszertan alkalmazása mennyire fontos a megfelelő következtetésekhez. Megmutatjuk, hogy a benchmarkhozamok helyes megválasztása és a folyósítást követően az ügyfelek által ténylegesen elért kamatkedvezmények figyelembevétele esetén a tényleges hazai lakáshitelfelár 2016 végén 2,6–2,7%-ra, 2017 első 9 hónapjában 2,2–2,5%-ra tehető, amely értékek hasonlóak a régiós országok feláraihoz. Nemzetközi összehasonításban a 60–90%-kal alacsonyabb átlagos lakáshitelösszeg – azonos költséghatékonyságot feltételezve – 26 bázisponttal magasabb kamatfelárat indokolna a hazai lakáshitelpiacon, míg a ciklusokon átívelő kockázati költség Magyarországon legalább 1 százalékponttal magasabb, mint a többi régiós országban, és akár 1,5 százalékponttal magasabb, mint a nyugat-európai országokban.

3.1. Lakáshitel-benchmarkok

A közelmúltban több olyan elemzés is megjelent, amely szerint a hazai lakáshitelfelárak nemzetközi összehasonításban magasak. Ezen elemzések szerint, miközben a régiós országok felárai 2016 végén 2% és 3,2% között szóródtak, addig a hazai lakáshitelfelárak 4,7%-ra tehetőek. Ezzel szemben megállapítható, hogy a megfelelő hozampontok megválasztása, az alternatívaköltséget jelentő állampapírhozamokban is megjelenő, likviditási prémium figyelembevétele és a folyósítást követően az ügyfelek által ténylegesen elért kamatkedvezmények levonása esetén a tényleges hazai felár 2016 végén 2,6–2,7%, 2017 első 9 hónapjában pedig 2,2–2,5 % volt, ami hasonló a régiós országok értékeihez.

1. ábra

Lakáscélú hitelek felára nemzetközi összehasonlításban*

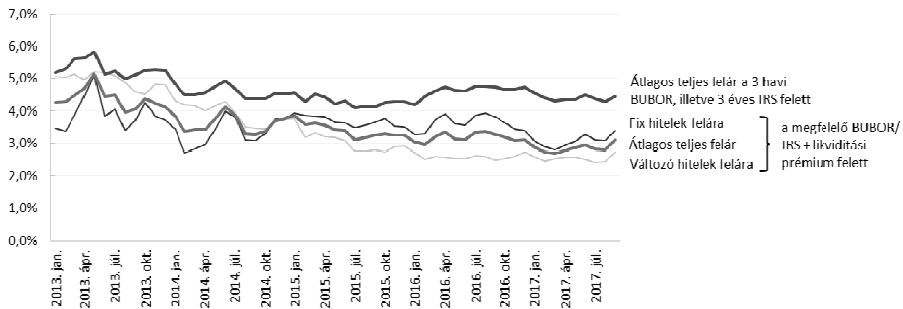
Megjegyzés: * 3 havi Libor, illetve 3 éves IRS felett

Forrás: Fábíán et al. (2017)

Helyes benchmarkhozamok: a magas magyar felárak elsősorban abból adódhatnak, ha a felárak számszerűsítése során az éven túl rögzített hitelek esetén a 3 éves IRS-referenciakamatot tekintjük benchmarknak. Az MNB statisztikája szerint a 2016-ban folyósított lakáscélú hitelek 58%-át kitevő, 1 éven túli kamatrögzítésű lakáshitelek tipikusan 5 vagy 10 éves rögzített periódussal rendelkeztek. Amennyiben összehangoljuk a kamatrögzítési periódust a referenciapontok megválasztásával, továbbá figyelembe vesszük az átlagos effektív futamidőnek megfelelő 10 éves állampapírhozam és IRS-hozam különbözeteiként adódó likviditási prémiumot, akkor a lakáshitelek felára több mint 1 százalékponttal alacsonyabb (l. 2. ábra).

2. ábra

A magyar lakáscélú hitelek felára a megfelelő benchmarkhozamok felett

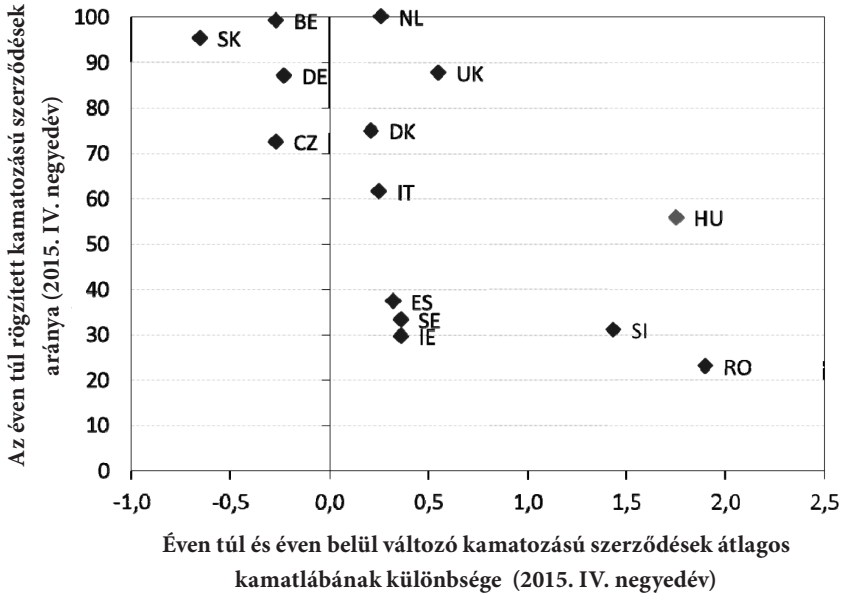
Forrás: saját számítás az MNB adatai (XI. Deviza-, pénz és tőkepiac, A háztartási forintbetét és forinthitel átlagkamatok alakulása; Hivatalos BUBOR fixingek; Hivatalos BIRS fixingek) és az ÁKK adatai (állampapír-referenciahozamok) alapján

Ráadásul ekkor még nem számoltunk a jelzáloghitel-finanszírozás megfelelési mutató (a továbbiakban JMM) bevezetése miatt kibocsátott jelzáloglevelek hozamtöbbletével. Átlagosan igen kedvező, 50 bázispontos felárral számolva (Németországban 30–50 bázispont a jelzálogkötvények állampapírok feletti hozamtöbblete), a 20%-os JMM teljesítése további 10 bázispontot jelent, ily módon szűkítve a lakáshitelek felárát.

Szintén kiemelendő, hogy a megfelelő referencia-hozamponatok alkalmazása esetén azon állítás sem helytálló, hogy az indokolatlanul magas felárak elsősorban a rögzített kamatozású hitelekre jellemzőek, hiszen a két terméktípus felára nem tér el jelentősen. 2013 eleje óta a változó és a fix lakáshitelek átlagos felára egyaránt 3,5% volt. A vizsgált időszakban a változó hitelek felára nagyobb mértékben csökkent, mint a fix hiteleké. E tendencia a hozamgörbe alakjában is megfigyelhető: míg a 3 havi BUBOR 2013. január és 2017. szeptember között 5,6 százalékponttal csökkent (5,7%-ról 0,1%-ra), addig a 10 éves állampapírhozamok ennél kisebb mértékben, 3,5 százalékponttal mérséklődtek (6,2%-ról 2,7%-ra). A magasabb fix kamatokat a magyar hozamgörbe alakjában is tükröződő kockázatok indokolják. A régiós EU-tagállamok közül a román mellett a magyar állampapír-hozamgörbe a legmeredekebb. A magyar 1 éves és 5 éves hozamponat között 2017 nyarán 1,7 százalékpont különbség adódott, szemben például a bolgár 0,5 százalékpontos vagy a cseh, illetve szlovén 0,4 százalékpontos értékkel. A magyaréhoz hasonló román hozamgörbe-meredekség összhangban áll azzal, hogy a 3. ábrán a fix-változó kamatkülönbség Romániában a legmagasabb a vizsgált országok közül. Magyarországon esetében a fix kamatozású hitelek magasabb árát jelentős részben megmagyarázza a hosszabb lejáratok 170 bázispontos állampapírhozam-különbsége.

3. ábra

Fix kamatozású hitelszerződések aránya az új hitelekben
és a fix/változó átlagos kamatkülönbszet

Forrás: Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2016. november, 19. o.)

A régiós összehasonlításban magas magyar hosszú hozamok miatt – a magyar 10 éves hozam pont 2,7%, szemben a cseh, szlovák, illetve szlovén 1% körüli értékkel – az az időről időre felmerülő állítás sem állja meg a helyét, amely szerint az előtörlesztés lehetősége a jelenlegi hozamszintek mellett nem jelent kockázatot a bankok számára. A fix hitelek esetén a hosszú hozamokban lehet még tere egy esetleges hozamcsökkenésnek.

Kamatkedvezmények: az MNB-kamatstatisztika sajátossága, hogy oda a pénzügyi intézményeknek az induló, a feltételektől függő kamatkedvezményeket nem tartalmazó, teljes hiteldíjmutatókat, illetve kamatokat kell lejelenteniük. Ugyanakkor a feltételfüggő kamatkedvezményeket (amelyek pl. számlanyitáshoz vagy jövedelemátutaláshoz kapcsolódnak) számos vezető bank alkalmazza; ezek hatására az ügyfelek által ténylegesen fizetendő lakáshitelkamatok – becslésünk szerint – legalább 0,5 százalékponttal alacsonyabbak az MNB-statisztikában megjelenő szinteknél. Az e kedvezményekkel csökkentett, tényleges lakáshitelfelár 2,2–2,5% lehet a rögzítési periódusnak megfelelő állampapír-hozamponthoz felett.

3.2. Az alacsonyabb hitelösszegek miatt szükségszerűen magasabb működési költség

A lakáshitelek felárának fedezetet kell nyújtania a lakáshitelekkel kapcsolatos működési költségekre. Az alacsony hatékonyságú működés nem indokol magasabb felárakat, ugyanakkor a magyar lakáshitelpiacnak vannak olyan sajátosságai, amelyeket a bankok nem képesek kontrollálni, miközben az így jelentkező költségtöbbletet kénytelenek beépíteni az árakba.

Alacsonyabb hitelösszegek: az átlagos jelzáloghitel-szerződéses összeg Magyarországon 17 ezer EUR, ami a cseh, lengyel és szlovák (V3 országok) átlagának harmada (forrás: European Mortgage Federation). A lényegesen alacsonyabb hitelösszegek folyósítása fajlagosan többbe kerül. Feltételezve, hogy az induló fix költségek Magyarországon átlagosan a folyósított hitelösszeg 4%-át teszik ki, amit 15 éves futamidőre szétterítve és évesítve 39 bázispont többletköltséget kapunk (5%-os hitelköltség mellett). Háromszor ekkora hitelösszeg esetén az évesített mérték 13 bázispont lenne, ami önmagában átlagosan 26 bázisponttal magasabb kamatfelarat indokol Magyarországon – és akkor még nem beszéltünk a futamidő alatt felmerülő ügyintézés fix költségeiről. A hitel nagyság relevanciáját jól tükrözi, hogy Magyarországon több bank is 25 vagy akár 50 bázispontos kamatkedvezményt ad a magasabb hitelösszegekre.

Szabályozói költségek: a szabályozói követelményeknek való megfelelés jelentős IT- és emberierőforrás-terhet ró a bankokra. Az elszámolás során például közel 5,5 millió ügylet újraszimulálására és 200 tonna tértivevényes levél kiküldésére került sor. Az elmúlt években az informatikai fejlesztések több mint $\frac{3}{4}$ részét a jogszabályi megfelelésekre kellett fordítania a bankoknak, és csak minimális kapacitás jutott a valódi folyamathatékonyságot célzó fejlesztésekre. Kiemelendő továbbá, hogy az elmúlt évek fogyasztóvédelmi előírásainak köszönhetően becsléseink szerint 15-20 percnyi olyan addicionális tevékenység épült be a hitelnyújtási folyamatba, amely megítélésünk szerint már kontraproduktív az átadott szóbeli és írásbeli tájékoztatások terjedelme miatt.

3.3. Igen magas visszatekintő és a jelenlegi szinteknél magasabb előretekintő kockázati költségráta

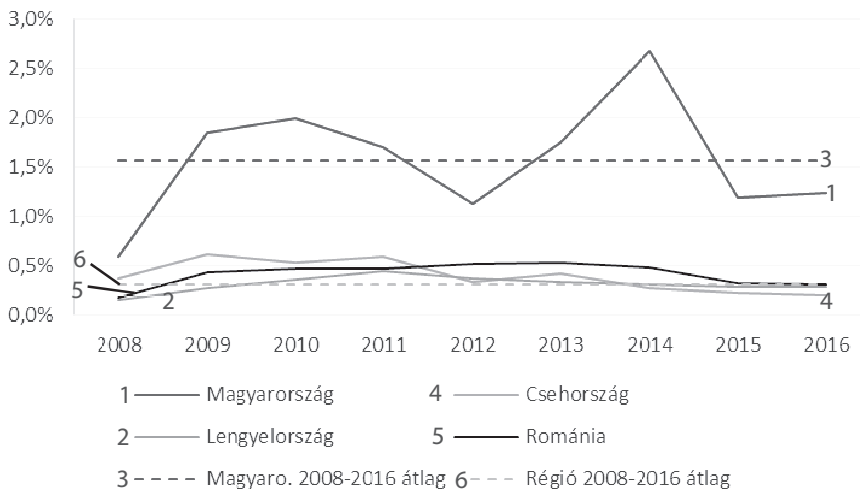
A 2008-as válságot követően egyes változóktól ugyan függő (Kovács, 2011), de alapjaiban prudens értékvesztésképzési gyakorlatnak és a kedvező gazdasági ciklusnak köszönhetően az elmúlt néhány évet igen alacsony kockázati költség

jellemezte. Hiba lenne azonban a 15 év feletti átlagos futamidejű hiteleket néhány év kedvezőbb kockázati költségeihez árazni. A fejlett országokhoz képest erősebb gazdasági ciklusok, magasabb ingatlanár-volatilitás és a behajtást akadályozó szabályozói környezet miatt a ciklusokon átívelő kockázati költségráta Magyarországon legalább 1 százalékponttal magasabb, mint a többi régiós országban, és akár 1,5 százalékponttal magasabb, mint a nyugat-európai országokban.

- Az értékvesztés eredményrontó hatása a hazai háztartási szegmensben 2008 és 2016 között átlagosan évi 2% volt (Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2016. november, 35. ábra).
- A McKinsey Panorama Solution adatbázisa alapján a 2008–2016-os időszak átlagában a magyar jelzáloghitelek kockázati költsége 126 bázisponttal volt magasabb a régiós átlagnál (1,57% versus 0,31%, lásd a 4. ábrát).⁹

4. ábra

Jelzáloghitelek kockázati költsége régiós összehasonlításban

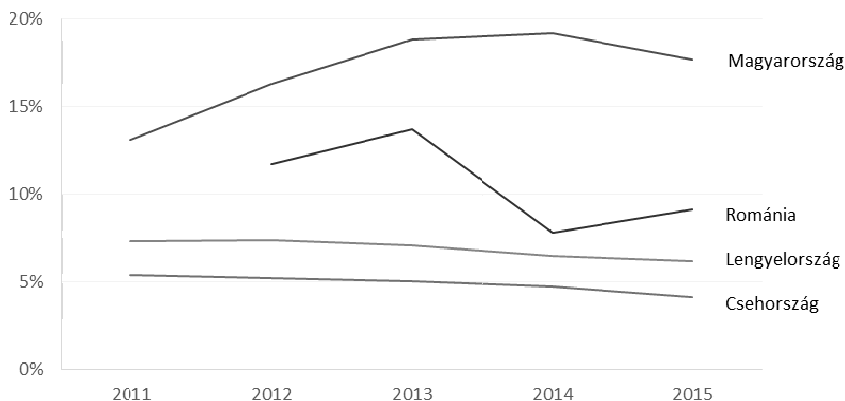

Forrás: McKinsey Panorama Solutions

- A nemteljesítő hitelek aránya hazánkban a legmagasabb, ami a behajtás adminisztratív nehézségeivel (pl. kilakoltatási moratóriumok) is párosulva, magas kockázati költséget eredményezett.

⁹ A devizahiteles mentőcsomagok hatásától tisztítva, a régiós átlag kiszámításához a cseh, lengyel és román értékeket használtuk.

5. ábra Nemteljesítő lakossági hitelarány régiós összehasonlításban

Forrás: saját ábra a Deloitte NPL-tanulmányok (2012–2016) alapján

- A kockázati költségek csökkentéséhez hozzájárulhatna az általánosan hozzáférhető pozitív hitelnylvántartás bevezetése, illetve a régió más országaiban már alkalmazott jövedelem-adatbázis létrehozása.

3.4. Piaci verseny

A hazai lakáshitelpiacon igen élénk és színes a verseny. Az MNB termék-összehasonlító oldalának tanúsága szerint egy átlagos ügyfél 77 pénzügyi intézmény közel 500 ajánlata közül választhat. A bőséges kínálatból az ügyfelek igen széles köre tud ténylegesen hitelhez jutni, miközben ezen ügyfelek jellemzői mind igények, mind termékhasználat, mind kockázatosság tekintetében igen eltérőek. Az ügyfelek különbözőségét jól jellemzi, hogy a legjobb és legrosszabb 10%-nak szóló piaci ajánlatok kamatai között akár 5 százalékpont is lehet a különbség. E különbség szabályozói eszközökkel történő, mesterséges szűkítése esetén a gyengébb minőségű adósok kiszorulhatnak a legális hitelpiacról, illetve a legjobb adósok kamatszintje emelkedhet a standardizálás hatására.

A piaci verseny hatására a forintlakáshitelek felára 2013 óta jelentősen csökkent. Amint a 2. ábrán is látható, a felár a 2013. I. félévi 4,6%-os szintről 2017. I. félévre – 1,8 százalékponttal – 2,8%-ra csökkent (39%-os csökkenés). A felárak csökkenése ezen a szinten már pénzügyi stabilitási szempontból is aggályos lehet, mivel 3% alatti felárak esetén a lakáshitelek jövedelmezősége negatívba fordulhat. Kiemelendő továbbá, hogy a 2,8% egy átlag, a legkockázatosabb ügyfélkör (az ügyfelek mintegy 10%-a) esetében a felár meghaladja a 4%-ot.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkünkben a hazai bankrendszer jövedelmezőségét vizsgáltuk, különös tekintettel a jövedelmezőség két komponensére, a lakáshitelfelárok nagyságára és a bankok működési hatékonyságára, amelyek az utóbbi időben nagy szakmai vitákat váltottak ki. Álláspontunk szerint a bankok jövedelmezősége kapcsán kibontakozott szakmai viták jelentős részben adat-, illetve módszertani problémákra vezethetők vissza. A legjobb elérhető adatokra támaszkodva megállapítható, hogy a hazai bankrendszer jövedelmezősége mind közgazdaságilag (tőkekölségágon, illetve az MNB által kívánatosnak tartott célszintet tekintve is), mind nemzetközi összehasonlításban alacsonynak tekinthető. A külföldi anyabankok folyamatos tőkepótlásra kényszerültek; a veszteségeket jelentős részben az állami terhek, a devizahiteles mentőcsomagok és az elszámolás költségei magyarították. A jövedelmezőség kiemelt komponenseit vizsgálva pedig kijelenthető, hogy a hazai lakáshitelek felárai arányosak a magyar piac kockázataival, a magyar bankok hatékonysága pedig semmivel nem marad el a hasonló fejlettségű országok bankrendszereinek átlagától.

Végezetül ki kell emelnünk, hogy az egészségesen működő gazdaság és az egészséges bankrendszer kéz a kézben járnak, kölcsönösen feltételezik és erősítik egymást. Az erős lábakon álló, aktívan hitelező bankrendszer tágitja a nemzetgazdaság növekedési potenciálját, és vice versa: a kedvező nemzetgazdasági folyamatok a bankrendszer fejlődését is elősegítik. Ezen optimális állapot eléréséhez a stabil makrogazdasági mutatók és a bankszektor versenyképességét támogató szabályozói környezet jelenthetik a legnagyobb segítséget.

HIVATKOZÁSOK

- BECSEI ANDRÁS (2016): Zsugorodva növekedni?, www.fgyelo.hu, 2016. december 1.
- BREALEY, RICHARD A. – MYERS, STEWART C. (2011): *Modern vállalati pénzügyek*. Budapest: Panem Kft.
- CISCO (2012): Cisco IBSG Omnichannel Banking Study, 2012. www.cisco.com.
- DAMODARAN, ASWATH (2006): *A befektetések értékelése – Módszerek és eljárások*. Budapest: Panem Kft.
- Deloitte (2012--2016): Benchmark Studies on Non-performing Bank Loans. www2.deloitte.com.
- European Mortgage Federation (2016): Hypostat, www.hypo.org.
- FÁBIÁN GERGELY – SZOMBATI ANIKÓ – VASTAG LÁSZLÓ (2017): Drágák, vagy nagyon drágák a lakáshitelek Magyarországon? 2017. március 29., www.portfolio.hu.
- KOVÁCS LEVENTE (2011): A magyar bankrendszer helyzete és kihívásai. *Magyar Pénzügyi Almanach 2011-2012*, Budapest: TAS-11 Kft.
- KOVÁCS LEVENTE (2013): A bankszektor helyzete és kihívásai 2013-ban, *Magyar Pénzügyi Almanach 2013-2014*, Budapest: TAS-11 Kft.
- Magyar Nemzeti Bank (2016): *Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2016 november*. www.mnb.hu.
- NAGY MÁRTON – VONNÁK BALÁZS (2014): Egy jól működő magyar bankrendszer 10 ismérve. 2014. március 17., <https://www.mnb.hu/letoltes/egy-jol-mukodo-magyar-bankrendszer-10-ismerve.pdf>. www.mnb.hu.
- PALKÓ ISTVÁN (2017): Eltűnt a magyar bankfiókok negyede és a dolgozók tizede. 2017. január 17., www.portfolio.hu.
- PALOTAI DÁNIEL (2016): Versenyképességi reformok. Versenyképességi és Növekedési Fórum, 2016. június 24., www.mkt.hu.
- World Economic Forum (2017): *The Global Competitiveness Index 2017--2018* (2nd edition), www.weforum.org.

AZ ÚJ ADATVÉDELMI RENDELET ÉS ALKALMAZÁSÁNAK KÉRDÉSEI

Baki József

2018. május 25-től új adatvédelmi normák kerülnek bevezetésre az Európai Unió tagállamaiban. Ezen időponttól alkalmazandó *Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 számú rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről* (General Data Protection Regulation, továbbiakban: GDPR vagy Rendelet).

Amennyiben a hitelintézetek vezetőinek nagyjából egy oldalban kellene összefoglalniuk a GDPR változásait és azoknak a hitelintézetekre gyakorolt hatását, akkor az alábbi tíz pontban kísérelnék meg teljesíteni e feladatot:

- 2018. május 25-től az adatvédelmi normáknak való meg nem felelés esetén kiszabható bírság növekedéséből következően a jelenlegihez képest mintegy háromszázszoros működési kockázattal kell majd számolni (20 millió forint helyett 20 millió euró, illetve az adatkezelő, adatfeldolgozó éves világpiaci forgalmának 4%-a).
- A GDPR előírja, hogy az alkalmazásának időpontja előtt megkezdett adatkezeléseket is összhangba kell hozni a Rendelettel. Ezen kötelezettség a hitelintézet valamennyi személyes adatkezelést érintő folyamatának, személyes adatkezelésének teljes körű felülvizsgálatát jelenti, amely szinte minden szervezeti egységre jelentős feladatot ró majd.
- Az adatvédelmi incidenseket fő szabályként be kell majd jelenteni az adatvédelmi hatóságnál, és ha az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően magas kockázattal jár a természetes személy jogaira és szabadságaira, akkor az érintettet, érintetteket is tájékoztatni kell, ami számos további következménnyel járhat (esetleges hatósági eljárás, bírság, ügyfélpanasz, ügyfélkárigény, jó hírnév sérelme stb.).
- Jelentős feladattal és többletadminisztrációval jár, hogy az elszámoltathatóság elve alapján az adatkezelőknek 2018. májusától az adatkezelés megtervezésétől kezdve a megkezdésén át egészen a kezelt személyes adatok törléséig, valamennyi adatkezelési műveletet úgy kell megvalósítaniuk, hogy bármelyik pillanatban bizonyítani tudják, hogyan feleltek meg az adatvédelmi előírásoknak.
- A GDPR egyes magas kockázatúnak ítélt esetekben bevezeti az adatvédelmi hatásvizsgálat intézményét, és ennek eredményétől függően egyes esetekben előzetes adatvédelmi hatósági konzultációt is előír, aminek az idővonzatát

is számításba kell venni a jövőben az egyes új eljárások bevezethetősége tekintetében.

- A GDPR szerinti egyes új jogalapok (pl. a jogos érdek) alkalmazása rugalmasabb, „piacosabb” adatkezelési lehetőségeket biztosít majd a jelenleginél, azonban az egyes adatkezelések új jogalapokba sorolása több bizonytalansággal és magasabb megfelelési kockázattal járhat a jövőben.
- A Rendelet a jelenlegi szabályozásnál részletesebb szabályokat tartalmaz az adatfeldolgozókra, ami valamennyi kiszervezett tevékenységet végzővel, valamint egyéb adatfeldolgozóval (pl. függő ügynök) kötött minden egyes korábbi együttműködésnek és szerződésnek a GDPR szempontjai szerinti felülvizsgálatát és módosítását teszi szükségessé.
- A GDPR-nak való megfelelésre való felkészülés informatikai fejlesztéseket is igényel (adattörölések, adathordozhatóság, álnevesítés, profilozás szabályai stb.), ami jelentős idő- és forrásigényekkel jár.
- A jelenlegi adatvédelmi felelősi tevékenységet a GDPR alapján „adatvédelmi tisztviselő” látja majd el, akinek a foglalkoztatása a jelenleginél szélesebb körben lesz kötelező, és a Rendelet számos garanciális elemmel, az eddiginél hangsúlyozottabban biztosítja függetlenségét, valamint tevékenységének szervezeti, működési feltételeit.
- A GDPR alkalmazására történő felkészülés során az új adatvédelmi intézményekre, eljárásokra figyelemmel új adatvédelmi szabályzat készítése szükséges; módosítandók az egyéb személyes adatkezelést is érintő eljárásrendek, személyes adatkezeléseket érintő dokumentumok is, ami a teljes belső szabályozási struktúra felülvizsgálatát és számos belső utasítás módosítását igényli.

Összességében tekintve, a GDPR alkalmazására való felkészülés összetett, számos szakterület tevékenységét érintő feladat, a felkészülés eredményessége pedig nagymértékben befolyásolja majd a hitelintézet jövőbeni működési kockázatait, az adatvagyon jogszerű hasznosíthatóságának lehetőségeit, valamint az esetleges meg nem felelésből eredő következmények hatással lehetnek a hitelintézet megítélésére, akár piaci versenyhelyzetére is.

A GDPR-ra való felkészülés ugyanakkor lehetőséget is kínál az üzleti szempontból kiemelkedő jelentőségű adatvagyon teljes körű áttekintésére az adatvagyon minél biztonságosabb, minél alacsonyabb működési kockázattal történő kezelése, a hitelintézet tevékenységi körével összefüggő, minél optimálisabb hasznosíthatósága céljából.

JEL- kódok: G2, K23

Kulcsszavak: adatvédelem, személyes adatok kezelése, pénzügyi intézmények

1. A GDPR ALKALMAZÁSÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ, FŐBB VÁLTOZÁSOK

A GDPR-ral a jelenlegi uniós 95/46/EK irányelv helyett az egyes tagállamokra közvetlen hatályú uniós rendelettel történik meg a szabályozás, amelyet az EU-s határokon átnyúló hatósági jogkör, „egyablakos kiszolgálás” jellemez. E szabályok alapján tehát egyes, a GDPR-ban meghatározott esetekben akár külföldi adatvédelmi hatóság is eljárhat Magyarországon, illetve a magyar adatvédelmi hatóság külföldön. Ezek az intézmények közös műveleteket is végezhetnek, egyes esetekben hatáskört ruházhatnak át egymásra, egységességi mechanizmus céljából együttműködnek, stb. Kapcsolódó gyakorlat hiányában a határokon átnyúló hatósági jogkörnek a piaci szereplőkre gyakorolt hatása még nem ítélt meg, de számos kérdést már jelenleg is felvet, amelyek egy része túlnyúlik a szűkebb értelemben vett személyes adatvédelmen.

Már az alapelvek körében is változásokat tartalmaz a Rendelet azzal, hogy megfogalmazza a *beépített és alapértelmezett adatvédelem követelményét*. Ennek célja egyrészt az adatvédelmi elvek hatékony megvalósítása, másrészt a Rendeletben foglalt követelmények teljesítéséhez és az érintettek jogainak védelméhez szükséges garanciák beépítése az adatkezelés folyamatába. A beépített és alapértelmezett adatvédelem meghatározó, kiemelt fontosságú követelmény a személyes adatok kezelése, védelme körében.

Szabályozza a GDPR az *elszámoltathatóság elvét*. Ennek alapján a tagállamoknak, a felügyeleti hatóságoknak egyrészt ösztönözniük kell olyan adatvédelmi tanúsítási mechanizmusok létrehozását, amelyek bizonyítják, hogy az adatkezelő vagy adatfeldolgozó által végrehajtott adatkezelési műveletek megfelelnek a Rendelet előírásainak; másrészt teljes körűen dokumentálni kell tudniuk az adatkezelések jogszerűségét. Mindig bizonyítani kell tudni, milyen jogalap alapján, milyen célból és csak a szükséges mértékben kezelnek-e adatokat. Mindez az adatvédelmi nyilvántartások összetett rendszerének kialakítását és belső szabályozását is igényeli.

Változásokat hoz a Rendelet az adatkezelésben meghatározó szerepet játszó *jogalapok tekintetében is*. A jelenlegi fő szabályként az érintett hozzájárulásán vagy a törvény rendelkezésén („kötelező” adatkezelésen) alapuló adatkezelési jogalap helyett hat jogalap áll majd rendelkezésre, és az eddiginél szűkebb körben lesz szükség az érintettek hozzájárulásának a beszerzésére. Önálló jogalapon alapul majd a szerződés teljesítéséhez szükséges adatkezelés, az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítése és az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges adatkezelés. Az új rendelkezések szerinti jogalapok alkalmazásának megkezdése, megfelelő kiválasztása – tekintettel a GDPR-hoz kapcsolódó hatósági és bírósági gyakorlat hiányára is – megfelelési kockázattal járhat.

Szabályozza a Rendelet az *adatgyűjtés céljától eltérő célra történő adatkezelést*. Jelenleg a meglévő adatoknak az eredeti céltól (eredeti hozzájárulástól, tájékoztatástól stb.) eltérő használata új adatkezelésnek minősül, és csak az annak való megfelelés (pl. újabb hozzájárulás és tájékoztatás) esetén kerülhet rá sor. A GDPR ennél rugalmasabb szabályokat állapít meg, mivel szempontrendszer határoz meg az eltérő adatkezelésnek az eredeti céllal történő összeegyeztetéséhez.

Bevezeti a Rendelet a „*Tanúsítás*” intézményét, amely alapján a tagállamoknak, a felügyeleti hatóságoknak ösztönözni kell olyan adatvédelmi tanúsítási mechanizmusok létrehozását, amelyek bizonyítják, hogy az adatkezelő vagy adatfeldolgozó által végrehajtott adatkezelési műveletek megfelelnek a Rendelet előírásainak. A tanúsítás vélelmezhetően bizalomerősítő, jó hírnevet növelő hatással járhat, és ezáltal akár üzleti előnye is jelentkezhethet.

Előírja a Rendelet, hogy a tagállamoknak, a felügyeleti hatóságoknak ösztönözniük kell *ágazati magatartási kódexek* kidolgozását. A jelenlegi szabályozásnál részletesebben szabályozza a GDPR a tájékoztatási kötelezettségeket, és kitér olyan esetekre is, hogy melyek a rendelkezésre bocsátandó információk, ha a személyes adatokat nem az érintettől szerezték meg. A tájékoztatás szerepe a jogalpoknak és az adatvédelmi elveknek való megfelelés mellett kiemelt fontosságú az adatkezelés érvényesség tekintetében.

Lényeges új rendelkezés, hogy új technológiák bevezetése esetén *hatásvizsgálat, hatástanulmány készítésének kötelezettségét* írja elő a GDPR, egyes esetekben adatvédelmi hatósági egyeztetést is előírva. A hatásvizsgálat módszertanának, eljárási szabályainak kialakítása fontos feladat lesz, amelyhez az adatvédelmi hatóság (NAIH) szempontrendszeret fog közzétenni.

Szabályozza a Rendelet a *belső adatvédelmi nyilvántartások követelményét* a kezelt adatok, adattovábbítások tekintetében. Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.), bár jelenleg is tartalmaz rendelkezéseket az adattovábbítási nyilvántartásról, tartalmát azonban nem határozza meg részletesen. A GDPR a jelenlegi, Infotv. szerinti definíciónál szűkebben határozza meg az adatvédelmi incidens fogalmát, ugyanakkor kötelezően előírja az adatvédelmi hatóság tájékoztatását, sőt, egyes esetekben az érintett(ek) tájékoztatását is. Mindez jelentős következményekkel járhat (hatósági eljárás, bírság, érintetti panasz, sérelemdíjigény stb.).

A GDPR az *adatfeldolgozókat* érintő, új rendelkezéseket is tartalmaz. Meghatározza az adatfeldolgozókra vonatkozó kötelezettségeket egyes szerződésbeli kikötések, adatvédelmi tisztviselő alkalmazása stb. tekintetében. Szabályozza a Rendelet a közös adatkezelést, a kapcsolódó, kötelező szerződési tartalmat és a közös adatkezelők felelősségét is, ennek alapján többek között a bankcsoportok adatkezelésének kereteit is újra kell gondolni. Közös adatkezelésnek az tekinthe-

tő, amikor az adatkezelés céljait és eszközeit két vagy több adatkezelő közösen határozza meg. Bár az Infotv. sem zárta ki a közös adatkezelést, a GDPR közvetlenül szabályozza azt, meghatározva a szerződési tartalmat és a felelősségre vonatkozó szabályokat is.

Rendezi a GDPR a *kötelező erejű vállalati szabályok (BCR)* alkalmazhatóságának feltételeit is.

A rendelkezés különösen azon adatkezelők számára bír kiemelt jelentőséggel, akik vállalkozáscsoportban működnek, és az Európai Unióból továbbítanak személyes adatokat az unión kívüli csoporttagnak.

Az érintettek jogai egy új joggal, az *adathordozhatósághoz való joggal* bővülnek. Az adathordozhatóság az érintetteknek az a joga, hogy a rá vonatkozó adatokat megkapja és továbbítsa; ha ez technikailag megvalósítható, kérje azoknak az adatkezelők közötti közvetlen továbbítását. A megvalósításhoz informatikai fejlesztési, információbiztonsági stb. kérdések is kapcsolódnak.

Az Infotv.-nek a jelenlegi, az automatizált adatfeldolgozással hozott döntésre vonatkozó rendelkezéseinél jóval részletesebben szabályozza a GDPR az *automatizált döntéshozatalt és a profilalkotást*. Az érintett joga, hogy ne legyen tárgya ilyen döntéshozatali eljárásnak. Biztosítani kell az érintettnek, hogy kifejtse a véleményét, illetve kifogást emeljen a döntés ellen, valamint kérje az emberi beavatkozást az adatkezelőtől. Automatizált adatfeldolgozással történő döntéshozatalra sor kerülhet továbbá tagállami jogszabályi felhatalmazás alapján is, ezen jogszabálynak azonban megfelelő garanciákat is kell biztosítania. Különleges adatokat érintő automatizált döntések meghozatala csak további feltételekkel megengedett.

Biztonsági célokból bevezeti a Rendelet az *„álnevesítés” intézményét*. A GDPR fogalom meghatározása szerint az „álnevesítés” a személyes adatok olyan módon történő kezelése, amelynek következtében további információk felhasználása nélkül többé már nem állapítható meg, hogy a személyes adat mely konkrét természetes személyre vonatkozik, feltéve, hogy az ilyen további információt külön tárolják, és technikai és szervezési intézkedések megtételével biztosított, hogy azonosított vagy azonosítható természetes személyekhez ezt a személyes adatot nem lehet kapcsolni. Az álnevesítés alkalmazásának jelentősége a beépített és alapértelmezett adatvédelemnek való megfelelés körében is felvetődik.

A *törléshez való jog* („az elfeledtetéshez való jog”) hangsúlyos követelménye a Rendeletnek. Az Infotv. eddig is tartalmazta a személyes adatok törlésének kötelezettségét, ha az adatkezelési cél megszűnt, és egyéb törvényi indokokból nem állt fenn további megőrzés lehetősége, illetve kötelezettsége. A GDPR az Infotv.-nél részletesebben szabályozza a törléshez való jogot, és az érintetti jogok körében jelentős hangsúllyal szerepel „az elfeledtetéshez való jog”.

Az *adattovábbítások kérdéskörét* tekintve a GDPR az Infotv. rendelkezéseinél nagyobb terjedelemben, részletesebben szabályozza az adattovábbítások szabályait, feltételül szabva, hogy az adatkezelő és az adatfeldolgozó teljesítse a GDPR-nak az adattovábbításokra vonatkozó feltételeit, külön szabályozva a megfelelő garanciák alapján történő adattovábbításokat.

Szélesíti a GDPR az *adatvédelmi tisztviselő* (az Infotv. szerinti jelenlegi adatvédelmi felelős) kötelező alkalmazásának körét, erősíti jogállását és fokozza e megfelelési kontrollfunkció védelmét, ennek alapján újragondoltatja e feladatkörnek a hitelintézeteknél betöltött szerepét.

2. SZÉP ÚJ VILÁG: AZ ÚJ JOGALAPOK

Megfelelő adatkezelési jogalap hiányában nem lehet jogszerű az adatkezelés. Ezért a GDPR szerinti új jogalapok alkalmazásának egyes kérdéseinek a tisztázása kiemelten fontos részét jelenti a felkészülésnek. A belső adatvédelmi szabályozást alkalmazóknak megfelelő iránymutatással kell rendelkezniük a jogalapok megállapíthatóságára vonatkozóan.

Lényeges különbség a GDPR és az Infotv. jogalapokra vonatkozó rendelkezéseinek alkalmazása között, hogy amíg az Infotv. rendelkezései alapján jelenleg két fő jogalap, az önkéntes hozzájárulás és a törvény kötelező rendelkezése szolgál az adatkezelések jogalapjául a hitelintézeteknél is, addig 2018. május 25-től több jogalap szolgál majd az adatkezelések alapjául. Így – egyéb jogalapok mellett – a szerződésen, jogos érdeken alapuló és az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítésére vonatkozó adatkezelésekkel bővíti, szélesíti a jogalkotó az adatkezelések jogalapját.

Mivel az Infotv. alkalmazásának jelenlegi gyakorlatához képest több jogalap jellemzi majd a személyes adatkezeléseket, mint jelenleg, alkalmazásukkal kapcsolatban még sok a nyitott kérdés. Alkalmazásuk, elhatárolásaik tekintetében a következő évek szakmai elméleti vitái, a hatósági és bírósági gyakorlat fog letisztultabb gyakorlatot eredményezni. Az egyes adatkezelési célok teljes körű áttekintése és a GDPR szerinti, megfelelő jogalapba történő, jövőbeni besorolási szempontjainak megállapítása, szabályozása kiemelkedő feladat lesz az adatkezelőknél mindazon szakterületek bevonásával, ahol a személyes adatok kezelése, illetve az adatkezelési célok meghatározása történik.

Ugyanakkor a GDPR 2018. május 25-i alkalmazásának megkezdésekor lesz egy jelentős ügyfélállomány, amelyik esetében az adatkezelés jogalapja önkéntes hozzájárulás volt. Bár már a jelenleg hatályos uniós adatvédelmi irányelv 7. cikke alapján – a GDPR-hoz hasonlóan – eredetileg is többféle jogalap lett volna indokolt, az Infotv. szűkítő rendelkezései alapján az adatkezelők önkéntes hozzájárulásban

kényszerültek megjelölni a jogalapot. Jelenlegi tudásunk szerint a már most folyamatban lévő adatkezelések tekintetében – értelemszerűen, ha a kiinduláskor megfelelő volt a jogalap – nem szükséges változtatás, új hozzájárulás kérése. Természetesen, ha az adatkezelések körében a felülvizsgálat során felmerül, hogy az adatkezelés nem jogszerű, az jogszerűvé csak akkor tehető, ha harmonizálják a jogszabályi feltételekkel, így adott esetben szükségessé válhat az érintettek újra nyilatkoztatása is.

A GDPR alapján, annak hat jogalapjából a pénzügyi szervezetek esetében a jövőbeni gyakorlati alkalmazás szempontjából *négy jogalap* érdemel különösen figyelmet:

- Az adatkezelés olyan szerződés teljesítéséhez szükséges, amelyben az érintett az egyik fél, vagy az a szerződés megkötését megelőzően az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges.
- Az adatkezelés az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez szükséges.
- Az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen, ha az érintett gyermek.
- Az érintett hozzájárulása.

Ezen jogalapokon túl, a fennmaradt két GDPR-jogalapot (közérdek, valamint az érintett létfontosságú érdeke) vizsgálva, azok a pénzügyi szervezetek tevékenységi körében a napi gyakorlatban kevésbé tipikusan merülnek fel. Az önkéntes hozzájárulás mint jogalap vélelmezhetően szűkebb körben marad fenn, mint jelenleg az Infotv. rendelkezései alapján, mivel a szerződéshez kapcsolódó jogalap és a jogos érdek alkalmazhatósága részben felváltja majd a jelenlegi önkéntes hozzájárulás alkalmazásának jelentős részét.

Az önkéntes hozzájárulás törvényi kritériumait az Infotv.-nél részletesebben munkálja ki a GDPR; ezekre a követelményekre alkalmazásának körében fokozottan kell majd figyelni. A hozzájárulásnak szabad elhatározásból adottnak, specifikusnak, megfelelő tájékoztatáson alapulónak és tevőlegesnek kell lennie. Nem tevőleges magatartás pl. a hallgatás, az előre kipipált checkbox (jelölőnégyzet). Ha az adatkezelés hozzájáruláson alapul, az adatkezelőnek képesnek kell lennie annak igazolására, hogy az érintett személyes adatainak kezeléséhez hozzájárult. Ha az érintett hozzájárulását olyan írásbeli nyilatkozatban adja meg, amely más ügyekre is vonatkozik, a hozzájárulás iránti kérelmet ezektől a más ügyektől egyértelműen megkülönböztethető módon kell előadni érthető és könnyen hozzáférhető formában, világos és egyszerű nyelvezettel. Az érintett hozzájárú-

lását tartalmazó ilyen nyilatkozat bármely olyan része, amely sérti a Rendeletet, kötelező erővel nem bír. Az érintett jogosult arra, hogy hozzájárulását bármikor visszavonja. A hozzájárulás visszavonása nem érinti a hozzájáruláson alapuló, a visszavonás előtti adatkezelés jogszerűségét. Az érdekmérlegelésen alapuló jogos érdeket mint jogalapot tekintve, a jelenleg hatályos Infotv. annak alkalmazására csak rendkívül szűk körben nyújt lehetőséget. A GDPR a jelenleg hatályos törvényi rendelkezéseknél jóval szélesebb utat nyit e jogalap alkalmazásához.

3. A JOGOS ÉRDEK. EGY ÚJ „CSODAFEGYVER” ÉS ALKALMAZÁSÁNAK KÉRDÉSEI

A GDPR alapján alkalmazásra kerülő jogalapot tekintetében a jövőben várhatóan az érdekmérlegelésen alapuló „jogos érdek” lesz a jogalap számos olyan esetben, ahol jelenleg önkéntes hozzájárulás beszerzésére kényszerültek az adatkezelők. Ilyen esetek lehetnek például, amikor valamely jogszabályból levezethető a hitelintézet jogos érdeke, azonban ezt direkt módon nem határozza meg majd jogi kötelezettségként a jogalkotó. A munkaügyi adatkezelések esetében szinte kizárólag ez lesz majd a jogalap, de felvetődik még a direkt marketingnél is egyes esetekben (pl. hírlevélküldés).

Jelenleg a hatályos Infotv. a jogos érdek alkalmazhatóságát szűk körben teszi csak lehetővé. Így jelenleg ott is az önkéntes hozzájárulás a jogalap, ahol egyébként a jelenleg hatályos uniós adatvédelmi irányelv 7. cikke szerint lehetne jogos érdek is, azonban a hatályos magyar törvényi szabályozás szűkítőbb jellegű az irányelv rendelkezéseinél.

A NAIH több ajánlásában és határozatában már jelenleg is elfogadja az irányelv 7. cikk f) pontja szerinti jogos érdek közvetlen alkalmazását, egyes esetekben pedig (a munkavállalói jogviszony esetében) e jogalapot tekinti fő szabályként alkalmazandónak.

A NAIH/2015/515/3/H. /NAIH-1116/2014/H/ ügyben hozott határozatában a NAIH az irányelv 7. cikkének f) pontja tekintetében hivatkozik az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárás során hozott azon döntésére, hogy az irányelv ezen pontjának közvetlen hatálya van, tehát arra a tagállami bíróság előtt bárki hivatkozhat. A hatóság arra is utalt ezen határozatában: tekintettel arra, hogy az Infotv. nem megfelelően ültette át az irányelv 7. cikk f) pontját, ezért a hatóság a 29-es adatvédelmi munkacsoport 6/2014. számú véleményében részletesen tárgyalta érdekmérlegelési tesztet az irányelv 7. cikk f) pontja alapján végezte el.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságnak a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről szóló, 2013. 01. 23-i ajánlása hivatkozik arra, hogy az adatvédelmi irányelv 29. cikke

szerint létrehozott adatvédelmi munkacsoport több állásfoglalásában is kifejtette: a munkavállaló-munkáltató viszonyában megkérdőjelezhető az önkéntes hozzájárulás lehetősége, ezért a munkajog világában az adatvédelmi irányelvben szereplő, más jogalapok alkalmazása indokolt. Az adatvédelmi munkacsoport a „hozzájárulás” fogalom meghatározásáról szóló 15/2011. számú véleményében pedig azt is kifejtette, hogy a jogszerű adatkezelésnek nemcsak a hozzájárulás lehet az egyetlen jogalapja, hanem az adatvédelmi irányelv 7. cikkében szereplő, többi jogalapot is alkalmazhatják az adatkezelők.

Mindezek ellenére, az adatkezelők jelenleg még az Infotv. hatályos rendelkezéseire tekintettel, óvatosak a jogos érdek mint jogalap alkalmazása tekintetében.

A GDPR közvetlen hatálya alapján egyértelműen megnyílik majd az út a hitelintézet *jogos érdekére alapított adatkezelésre* megfelelő érdekmérlegelés alapján. E jogalap alkalmazása ugyanakkor vékony jégre lépést is jelent, hiszen alkalmazásának esetei nem határozhatók meg taxatív módon, az érdekmérlegelés eredményét vitathatja az ügyfél is, és megalapozatlannak tekintheti a hatóság is.

Az uniós adatvédelmi, ún. 29-es munkacsoport is foglalkozott a jogos érdek alkalmazásának kérdéseivel. A munkacsoport által alkalmazott „érdek” fogalma az adatkezelés céljánál tágabb kategória, ahol a tételes anyagi jogi szabályok mellett akár általános alapelvek is figyelembe veendőek. A NAIH a Google Street GSV-szolgáltatásával kapcsolatban elfogadta, hogy a Google-nak a GSV-szolgáltatás bevezetéséhez olyan jogos érdeke fűződik, amelynek érvényesítéséhez szükséges lehet az érintettek adatainak kezelése. Úgy tűnik, az értelmezés megnyitotta az utat a széles értelemben vett gazdasági érdek mint jogos érdek elismerése felé.

A bírói gyakorlatban ugyanakkor a jogos érdeket „mindig valamely jogszabályban nevesített módon megjelenő érdekhez kell kötni, ellenkező esetben a »jogos« érdek helyére a »méltánylást érdemlő érdek« kerülne.” E jogalap alkalmazása tehát nagyfokú óvatosságot, önmérsékletet követel, hiszen amennyiben a jogalap nem bizonyulna megalapozottnak, az érvénytelen adatkezelést eredményezhetne, amelynek beláthatatlan következményei lehetnének a tömegszerű adatkezelések tekintetében.

Tehát jelenleg is vannak a jogos érdek alkalmazásával kapcsolatban adatvédelmi hatósági esetek, vélemények, összességében azonban vélelmezhetően csak több év adatvédelmi hatósági és bírósági gyakorlata után lesz nagyobb biztonsággal alkalmazható ezen jogalap. Külön vizsgálat tárgyát kell annak képeznie, hogy a hitelintézeti tevékenységben hol jelentkezhetnek olyan adatkezelési célok, ahol e jogalap megalapozottan válthatja majd ki az eddigi önkéntes hozzájárulások szükségességét. A jogszerű adatkezeléshez e jogalap mellett is értelemszerűen meg kell felelni az adatkezelés elveinek és a tájékoztatási feltételeknek is. A jogos érdek tehát nem üzleti csodafegyver, de érdekmérlegelésen alapuló, gondos alkalmazása egyszerűbbé, életszerűbbé teszi a hitelintézeti gyakorlatot az érintettek jogainak sérelme nélkül.

4. A GDPR ALKALMAZÁSA ÉS AZ EGYÉB KAPCSOLÓDÓ TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSOK

Jelenleg számos törvény tartalmaz olyan rendelkezéseket hazai jogunkban, amelyek személyes adatkezelést keletkeztetnek a hitelintézetek tevékenységében. A GDPR alkalmazásával összefüggésben elkerülhetetlenül szükséges ezen törvények áttekintése, továbbá a nem törvényszintű, de személyes adatkezelést érintő, egyéb normák vizsgálata is a tekintetben, hogy hogyan harmonizálnak a GDPR rendelkezéseivel, illetve hogyan érintik az új jogalapok az ezen normákkal összefüggésben kezelt személyes adatok 2018. május 25-ét követő kezelését.

A törvények vizsgálata jelentős különbségeket mutat az adatkezelések meghatározásának módja tekintetében, ami determinálja a jogalap-meghatározásokat. Ezek egy része direkt módon kötelező adatkezeléseket ír elő, taxatív módon meghatározva a kezelendő adatokat is, illetve azok továbbításának feltételeit is (pl. Pmt., KHR stb.). Ezek esetében jelenleg egyértelmű, hogy az adatkezelés jogalapja a törvény kötelező rendelkezése.

Más esetekben a törvényi rendelkezések közvetve személyes adatkezeléseket generálnak, azonban a kezelendő személyes adatokat nem határozza meg a törvény. E kettő között is található olyan törvényi rendelkezések, ahol a személyes adatkezelés behatárolhatóbb követelmény, de körülírásuk nem harmonizál teljesen az Infotv. kötelező adatkezelésekre vonatkozó, az adatok kezelését taxatív módon meghatározásának követelményével. A törvényeken túl kormányrendeletek és miniszteri rendeletek is érintenek személyes adatkezeléseket; ezek esetében – törvényi felhatalmazás hiányában – jelenleg önkéntes hozzájárulás az adatkezelés jogalapja. A GDPR alkalmazása után a jogi kötelezettség teljesítése, illetve a jogos érdek alapján kezelhetőbbnek tűnik majd ezen adatkezelések megfelelő jogalapba történő besorolása.

Lényeges kérdés a GDPR rendelkezéseinek jövőbeni hatálybalépése szempontjából, hogy alkalmazásáig módosulnak-e egyes jogszabályok. Például amennyiben a Hpt., Bszt. bank- és értékpapírtitok továbbítására vonatkozó, jelenlegi szabályozása nem módosul a jogos érdeken, egyéb jogi kötelezettségen alapuló jogalappal, akkor ezek a „piacosabb” rendelkezések nem lennének alkalmazhatók, noha ez egyébként több lehetőséget jelenthetne a csoport-tagok közötti adatátadások, esetleges egyéb szerződéses jogviszonyok tekintetében.

A reklámszakma képviselői, DM-szakemberek is nagy várakozással tekintenek a GDPR-ra, lehetőséget látva pl. a jogos érdek egyes esetekben történő alkalmazására (pl. hírlevélküldés esetében). Amennyiben viszont nem kerülne módosításra a reklámtörvénynek (Rktv.) a reklámüzenetek küldésére vonatkozó, szűk kivételtől eltekintve, előzetes hozzájáruláson alapuló fő szabálya, úgy érdemi változást aligha jelenthetne e területen a GDPR, amennyiben a reklámtörvény minősülne

lex specialisnak. Más kérdés, hogyan járjon el az adatkezelő, ha értelmezése szerint olyan, a GDPR rendelkezéseivel nem harmonizáló törvényi rendelkezéssel találkozna, amely területen a GDPR nem biztosít tagállami hatáskörben eltérő szabályozási lehetőséget.

5. AZ ADATVÉDELMI ÁGAZATI KÓDEX MEGALKOTÁSÁNAK KÉRDÉSEI. BIZTONSÁGI ÖV VAGY A SZABADSÁG KORLÁTOZÁSA?

A GDPR előírja, hogy a tagállamoknak, a felügyeleti hatóságoknak ösztönözni kell az ágazati magatartási kódexek kidolgozását. Előnye lenne egy ilyen kódexnek, hogy ha elfogadná a hatóság a kódex egyes rendelkezéseit (pl. a jogalapok alkalmazásának, így pl. különösen a jogos érdek megállapításának szempontjai tekintetében), ez csökkentené a megfelelési, működési kockázatokat és biztonsági övként működhethetne. Tudjuk ugyanakkor, hogy a biztonsági öv egyúttal korlátozza is a szabad mozgást, és nem mindenki híve az alkalmazásának, még ha ez kockázattal is jár. A hitelintézet jó hírnevének növeléséhez ugyanakkor bizonyosan hozzájárulna egy ilyen, az adatvédelmi hatóság által elfogadott kódex.

Egy ágazati kódex tartalmi kimunkálásának, hatóság általi elfogadásának folyamata akár több évig is elhúzódhat, és jelenleg nem ismert (előzetes felmérést igényelne), hogy a hitelintézetek milyen köre igényelné, vetné magát alá annak. A kódex ágazati szintű előkészítő munkái ugyanakkor már önmagukban is segíthetnék a hitelintézetek egységes jogértelmezési gyakorlatának kialakulását a GDPR alkalmazásához. Felvetődhetne a kódexen kívül akár más megoldások keresése is a GDPR alkalmazásával kapcsolatos biztonságosabb, egységesebb gyakorlat kialakításához. Így pl. a jogalap-alkalmazások valamely ágazati módszertanának kimunkálása és esetleges hatósági auditáltatása, vagy egy adatvédelmi ágazati szabályzat tartalmi követelményeinek meghatározása, auditáltatása a hatósággal, stb.

6. ADATVÉDELMI FELELŐSBŐL ADATVÉDELMI TISZTVISELŐ. NÉVCSERE VAGY SZEREPVÁLTÁS?

A GDPR alkalmazásával eltűnik jogunkból az Infotv. nem túl szerencsésnek tűnő „adatvédelmi felelős” fogalma, és helyébe az adatvédelmi tisztviselő kerül. A data protection officer „adatvédelmi felelősként” való jelenlegi meghatározása akár félrevezető is lehet a feladatát illetően az e tisztség törvényi feladatait kevésbé ismerők számára. Az a gyakorlat, hogy ezen adatvédelmi „felelős” feladatkört leggyakrabban a jogi szakterülethez kapcsolódó jogtanácsosok látják el, szintén azt

látszik alátámasztani, mintha egy meghatározott jogterületre specializált jogtanácsosként operatív feladatok ellátására, ügyintézői szintű kiszolgálásra lennének predestinálva.

Az adatvédelmi felelős Infotv. szerinti, törvényben meghatározott feladatait tekintve ugyanakkor egyértelmű, hogy az adatvédelmi normák megtartásának szervezeten belüli független, legfőbb ellenőrző szerve, aki ellenőrzési kötelezettségén túl közreműködik, segítséget nyújt az adatkezelésekkel összefüggő döntések meghozatalában, valamint az érintettek jogainak biztosításában. Utóbbi hatáskörei egyfajta tanácsadói, valamint az ügyfelek, munkavállalók mint érintettek tekintetében valamiféle belső szervezeti ombudsman jellegű tevékenységként lennének definiálhatók. Törvényi feladataival és azzal, hogy az adatvédelmi felelős a törvény kogens rendelkezése alapján közvetlenül a szerv vezetőjének felügyelete alá tartozik, a többi megfelelési kontrollal azonos szinten helyezkedik el a törvény alapján azzal, hogy ellenőrzésének tárgyát a személyes adatvédelemre vonatkozó jogszabályok és az adatvédelmi szabályzatban foglaltak betartásának ellenőrzése képezi.

Mivel a hitelintézetek esetében szinte alig fordul elő olyan folyamat, szervezeti egység, ahol ne történné személyes adatkezelés, aligha túlzás azt állítani, hogy az adatvédelmi felelős, illetve majd az adatvédelmi tisztviselő megfeleléségi kontrollterülete szinte a hitelintézet teljes tevékenységét lefedi.

A GDPR szélesíti az adatvédelmi tisztviselő kötelező alkalmazásának körét, erősíti jogállását, és fokozza e megfelelési kontrollfunkció védelmét. A GDPR a jelenleg hatályos szabályozásunktól eltérően nem meghatározott (jogi, informatikai) iskolai végzettséget követel meg az adatvédelmi tisztviselői feladat ellátásához, hanem elsődlegesen a „szakmai rátermettséget és különösen az adatvédelmi jog és gyakorlat szakmai szintű ismeretét”, illetve a Rendeletben meghatározott feladatok ellátására való alkalmasságot tekinti a kiválasztás szempontjainak.

A GDPR rendelkezései szerint az adatvédelmi tisztviselő számára biztosítani kell a Rendelet szerint feladat ellátásához, szakértői szintű ismereteinek fenntartásához szükséges forrásokat, hogy időben bekapcsolódjon a személyes adatok védelmével kapcsolatos ügyekbe; biztosítani kell, hogy feladatai ellátásával kapcsolatban senkitől ne fogadjon el utasítást, közvetlenül a „legfelső vezetésnek” tartozzon felelősséggel, „feladatai ellátásaival összefüggésben nem bocsáthatja el és szankcióval nem sújthatja” az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó az adatvédelmi tisztviselőt.

A Rendelet alapján az érintettek közvetlenül az adatvédelmi tisztviselőhöz fordulhatnak. Az adatvédelmi tisztviselő tevékenységében a függetlenség biztosítása mellett kiemelt figyelmet érdemel az összeférhetetlenség vizsgálata is. Aligha összeférhető az a megoldás, ahol olyan munkakörrel kerül összekapcsolásra, amelynek körében személyes adatkezelések meghatározása, konkrét kezelése történik. Ilyen pl. a compliance szakterület, amelynek körében jellemzően olyan adatkeze-

lésekre kerül sor, amelyek az adatvédelmi tisztviselő személyes megfelelési kontrolltevékenységébe esnek (bennfentes kereskedelemmel, saját számlás ügyletekkel, összeférhetetlenséggel stb. kapcsolatban kezelt személyes adatok).

Példa egy kontrollfunkció függetlenségének meghatározására a Magyar Nemzeti Banknak az informatikai rendszer védelméről szóló 7/2017. (VII.5.) számú ajánlása, amely kimondja: *„Függetlenség alatt az értendő, hogy az ellenőrzési terület nem vonható be az ellenőrzendő kontrollintézkedések megtervezésébe, kiválasztásába, implementálásába vagy azok működtetésébe, és nincs alárendelt viszonyban az ellenőrzött területtel.”* (13.1.2. pont)

Az adatvédelmi tisztviselő új szerepkörét vizsgálva, az hangsúlyosabban mutat egy független megfelelési kontrollfunkció, illetve az azzal kapcsolatos vezetői feladatkör irányába. Önmagában külön tanulmányt érdemel az adatvédelmi megfelelési kontroll új szervezeti és személyi feltételeinek vizsgálata, a kontrollfunkciók egymáshoz való viszonya, figyelemmel a kockázat alapú belső ellenőrzési szemléletre is.

7. MŰLT ÉS JÖVŐ TALÁLKOZÁSA. HOGYAN KÉSZÜLJÜNK A GDPR ALKALMAZÁSÁRA?

A GDPR-t 2018. május 25-től kell alkalmazni, de az alkalmazásának időpontja előtt megkezdett adatkezeléseket a Rendelet hatálybalépésétől (2016. május 24.) számított két éven belül – gyakorlatilag a Rendelet alkalmazásáig – „összhangba kell hozni” a GDPR-al. Így kettős feladat hárul az adatkezelőkre:

- egyrészt 2018. május 25-re „ugrásra készen” kell állni az új adatvédelmi normák alkalmazására a belső szabályozással és az egyéb szervezeti, személyi és informatikai feltételek biztosításával az ezen időponttól alkalmazandó rendelkezések végrehajtására,
- másrészt ezen időpontig felül kell vizsgálni a személyes adatkezeléssel járó valamennyi folyamatot, és ezen adatkezeléseket is harmonizálni kell a GDPR rendelkezéseivel.

A felkészülés folyamata több szakaszra, feladatra osztható:

- a) a folyamatban lévő adatkezelések felmérése;
- b) a folyamatban lévő adatkezelések jogszerűségének felülvizsgálata, az adatkezelés jogszerűségével kapcsolatos megállapítások;
- c) az esetleges törvényi meg nem felelés esetén a szükséges intézkedések meghatározása és végrehajtása;
- d) az adatkezelések GDPR-al való harmonizálási feltételeinek vizsgálata, a szükséges intézkedések meghatározása és végrehajtása;

e) a folyamatok, adatkezelések áttekintésére is figyelemmel, a GDPR alkalmazásához a belső adatvédelmi szabályzat és kapcsolódó egyéb belső szabályozás megalkotása;

f) a GDPR alkalmazásáig a megfelelésig biztosításához szükséges szervezeti, személyi, informatikai, egyéb technikai feltételek megvalósítása;

g) külön is kiemelten az oktatási feladatok elvégzése;

h) a GDPR alkalmazására való felkészülés folyamatainak, az adatkezelés szabályozásának, tényleges jogszerűségének az értékelése, meghatározott körben kvázi belső auditja, illetve esetlegesen külső audit.

A felkészülés szakaszaihoz kapcsoló feladatok végrehajtása azok részletes kimunkálását és ahhoz kapcsolódóan külön szempontrendszerek, valamint egyéb dokumentumok kimunkálását igénylik.

7.1. A folyamatban lévő adatkezelések felmérése

A folyamatban lévő adatkezelések eredményes felmérése kulcsfontosságú, mert ez szolgál majd kiindulási alapul az adatkezelések jogszerűségének vizsgálatához, a GDPR-ral történő harmonizációhoz, az adatvédelmi nyilvántartások kialakításához és az elszámoltathatóság elvének való megfeleléshez is. Amely adatkezelés felülvizsgálata ebből a felmérésből esetlegesen kimarad, az lappangó megfelelési kockázatként élhet tovább.

Ehhez segítséget nyújthatnak a korábbi belső adatvédelmi nyilvántartások és az adatleltár, de a felülvizsgálathoz adatkezelési célonként át kell tekinteni valamennyi adatkezelést minden személyes adatkezeléssel járó folyamatban. Így a termékfejlesztés, hitelnyújtás, hiteligonozás, követeléskezelés, pénzforgalmi szolgáltatások, befektetési szolgáltatási tevékenység, DM (direkt marketing), compliance, HR, munkaügy, bankbiztonság stb. folyamatait, az adattovábbítások, nyilvántartások, informatikai rendszerekben történő rögzítések, rendszerek közötti átjárások, rendszerekből történő adattörölések, iratsejtelezések stb. körében minden adatkezelést felül kell vizsgálni. Az adatkezelési célonként történő felülvizsgálat a termékek, szolgáltatások körében gyakorlatilag termékszintű felülvizsgálatot igényel.

A folyamatban lévő adatkezelések áttekintése összetett szempontrendszer kialakítását igényli.

Így egységes adatfelmérő lapok, kitöltési útmutatók létrehozása indokolt az adatkezelések, adattovábbítások felméréséhez, szempontrendszer a jogszerűség megállapításához, az adattisztításokhoz, a GDPR harmonizációs feladatokhoz, külön is figyelemmel az elszámoltathatóság elvére, a GDPR szerinti nyilvántartások kimunkálására.

Ilyen szempontok a folyamatban lévő adatkezelések felméréséhez: az adatkezelés megnevezése, az érintettek kategóriái, kezelt adatok, az adatok kezelésének célja, jogalapja, az adatok forrása, gyűjtésük módja, hol rögzítik, tárolják azokat, kik az adatfeldolgozók, bankon kívülre, külföldre történik-e adattovábbítás, alkalmaznak-e automatikus adatfeldolgozást, profilozás történik-e az adatokkal, meddig őrzik meg azokat, stb. Fontos felmérni, megvizsgálni azt is, hogy jelenleg milyen adatkezelési tájékoztatások kapcsolódnak az egyes adatkezelésekhez.

A GDPR 2018. május 25-i alkalmazásához valamennyi adatkezelési tájékoztató átdolgozandó (honlapon általános, cookie, egyes termékek, szolgáltatások igénybevételéhez kapcsolódó tájékoztatók, szerződésekben szereplő adatkezelési tájékoztatók, rögzített hang- és képfelvételekhez, beléptetőrendszerekhez, direkt marketinghez, állaspályázatokhoz, munkaügyi adatkezelésekhez stb. kapcsolódó tájékoztatók).

Az adatkezelő pénzügyi szervezeteken belül – az egyes szervezeti egységek tevékenységéből eredően – jelentős eltérések mutatkoznak az általuk történő, szélesebb értelemben vett „adatkezelések” tekintetében. Így pl. vannak szervezeti egységek, amelyek tevékenységük során személyes adatok kezelésének körét határozzák meg, de konkrét személyes adatokat akár nem is „kezelnek”. Ilyen a termékfejlesztési-szabályozási tevékenység, amikor új termékek esetében kialakítják a termékre, a szolgáltatást igénylő hitelkérelemre stb. vonatkozó nyomtatványokat a kapcsolódó tájékoztatókkal és nyilatkozatokkal. A preventív megfelelési kontroll az e területek által meghatározott adatkezelések, kapcsolódó belső szabályzatok, eljárásrendek tekintetében kiemelkedő fontosságú.

Más szervezeti egységek tevékenysége körében konkrétan merül fel személyes adatok kezelése (hitelezési, kockázatkezelési szakterület, követeléskezelés stb.). Vannak adattovábbításra szakosodott szervezeti egységek (pl. az MNB, MÁK stb. részére rendszeres adatszolgáltatást végző szakterület vagy a hatósági megkeresésekre válaszadással foglalkozó szakterület, szervezeti egység). Szintén eltérő módon jelennek meg az adatkezelések pl. a marketing szakterületen, ahol a vonatkozó speciális törvények (pl. a reklámtörvény, az Rktv.) alapján kerülnek meghatározásra, gyűjtésre, nyilvántartásra és kezelésre személyes adatok.

Máshol jellemzően ügyfeleknek nem minősülő, harmadik személyek adatainak kezelésére kerül sor (pl. a társasági titkárságokon a Hpt. szerinti bizottságok külső tagjainak személyes adatai, külsős felügyelőbizottsági-igazgatósági tagok, részvényesek stb.)

Más vizsgálati szempontrendszer igényel az informatikai szakterület, ahol egyrészt azt kell áttekinteni, hogy egyáltalán milyen rendszerekben, milyen célból, milyen személyes adatok kezelése történik, illetve ezekből milyen adattovábbítások történnek, valamint az informatikai rendszerek mennyiben felelnek meg a

törvényi követelményeknek, mind a jelenlegi Infotv., mind majdan a GDPR követelményeinek. Ilyen követelmények pl. az adattörlések, megjelölések, zárolások technikai feltételei vagy az automatikus adatfeldolgozás, profilozás, álnevesítés, adathordozhatóság szempontjai.

De érinti a felülvizsgálat, a GDPR-harmonizáció az információbiztonság teljes területét is, ez pedig saját vizsgálati, harmonizálási szempontrendszer kimunkálását, alkalmazását igényli.

Az információbiztonságot, illetve informatikai biztonságot érintő felkészülés olyan terület, amely önálló szempontrendszert követel meg. Az alkalmazott fogalmak, a szakterületet érintő, különböző jogszabályoknak való megfelelés kérdései, a szakterület és különösen a kapcsolódó kontrollfunkció vizsgálata önálló tanulmányt is érdemel.

De külön vizsgálat tárgyát képezi valamennyi adatfeldolgozó tevékenységének a GDPR-követelmény szempontjából történő felülvizsgálata, majd a szerződések módosítása, amely ugyancsak saját szempontrendszert igényel, és megkívánja valamennyi adatfeldolgozó tevékenység felülvizsgálatát, valamennyi kapcsolódó szerződés módosítását. Nem elhanyagolandó kérdés, hogy a GDPR-változások vélelmezhetően számos informatikai fejlesztést generálnak, amelyek kiszervezett tevékenységhez kapcsolódnak, és az adatfeldolgozóknál realizálódnak. Ennek pedig fejlesztési idő- és költségvonzata merül fel, ami egyéb, a hitelintézetek és a kiszervezett tevékenységet végzők közötti szerződéses jogviszonyok tartalmát is érinti.

Ugyanakkor a felkészüléshez kapcsolódó, valamennyi szempontrendszer végső céljának harmonizálnia is kell. A felülvizsgálat szempontrendszerét úgy szükséges kialakítani, hogy az adatfelmérő lapok, táblázatok tartalma alapján megítélhető legyen az adatkezelés jogszerűsége, meghatározhatók legyenek a a harmonizáció érdekében teendő, további intézkedések. A szempontrendszernek – az elszámoltathatóság elvére is figyelemmel – biztosítania kell az adatkezelések átláthatóságát, és alapul kell szolgálnia a Rendelet elvárásainak megfelelő, belső adatvédelmi nyilvántartások kialakításához.

Fontos kérdés az egyes szakterületek tevékenységét is szabályozó, kapcsolódó személyes adatkezelésekről is rendelkező jogszabályok, belső szabályzatok, eljárásrendek hálójának feltérképezése, illetve kontrollja mind az Infotv., mind a GDPR-harmonizáció (illetve a szükséges módosítások) szempontjából.

7.2. A folyamatban lévő adatkezelések felmérését követő feladatok

Az adatfelméréseket követő, egyik fő feladat az adatkezelések jogszerűségének vizsgálata, amelyet adatkezelési célonként szükséges végrehajtani. Jogszerű adatkezelésről csak akkor beszélhetünk, ha megfelelő az adatkezelés jogalapja, az adatkezelés megfelel az adatkezelés elveinek, és az érintett a jogszabályi követelményeknek megfelelő tájékoztatást kapott. A jogszerűség vizsgálatához ezen követelmények figyelembevételével kimunkált szempontrendszer kidolgozása indokolt. A vizsgálatot egyrészt a hatályos Infotv. rendelkezéseinek figyelembevételével szükséges elvégezni az esetlegesen nem jogszerűnek minősülő adatkezelések megszüntetése érdekében, másrészt ki kell alakítani a jövőre nézve, hogy az ugyanezen célokból 2018. május 25-től megkezdett adatkezelések esetében melyek lesznek az új jogalapok.

A GDPR szerint, amennyiben az adatkezelések a jelenleg hatályos 95/46/EK irányelv szerinti hozzájáruláson alapultak, és az érintettek a Rendeletben foglalt feltételekkel összhangban adták meg hozzájárulásukat, akkor nem kell ismételt hozzájárulást kérni. Problematikusabb, ha a jogszerűségi vizsgálat esetlegesen olyan hiányosságot tárna fel, ahol a jogszerűség valamelyik eleme nem felelne meg teljes körűen. Itt az lehet a kérdés, hogy pótolható-e (pl. tájékoztatással) a hiányosság, vagy az érvénytelenség egyéb okból nem küszöbölhető ki (pl. valamely adatkezelés tekintetében nem felel meg az adattakarékosság elvének).

Lényeges kérdés annak a meghatározása, hogy a GDPR rendelkezéseiből melyeket kell alkalmazni a folyamatban lévő adatkezelésekre, és melyeket kizárólag a 2018. május 25-e után megkezdett adatkezelésekre. Így pl. az adatvédelmi hatásvizsgálat elvégzésének kötelezettsége nem terjed ki a korábban megkezdett, már folyamatban lévő adatkezelésekre.

Az adatkezelés olyan új elvének, mint az elszámoltathatóság elvének való megfelelés viszont már minden 2018. május 25-én fennálló adatkezelés esetén követelményként értelmezhető. Azaz bármikor dokumentálni kell tudni az adatkezelés jogszerűségét. Ez már a jelenleg hatályos Infotv.-ben is megjelenik annyiban, hogy a bíróság előtti eljárásban jelenleg is az adatkezelőnek kell bizonyítania jogszerű adatkezelését, ami már körvonalazza e tekintetben ezen elvet.

A GDP szerinti belső adatvédelmi nyilvántartásoknak is nyilvánvalóan meg kell felelni mind a GDPR alkalmazása előtt, mind az utána megkezdett adatkezelések tekintetében. Jelenleg is követelmény a belső adatvédelmi nyilvántartás, bár annak tartalmát nem határozza meg az Infotv. A GDPR e tekintetben már tartalmaz rendelkezéseket.

A GDPR alkalmazásáig felül kell vizsgálni és a GDPR-nak való megfelelés céljából szükség szerint át kell dolgozni valamennyi adatkezelési tájékoztatót (termék-

tájékoztatók, marketingtájékoztatók, honlapos tájékoztató, hangrögzítéssel, kamerás megfigyeléssel kapcsolatos tájékoztatók stb.), és ahol szükséges, az ügyfelek nyilatkozási formáit is. A többes adatkezelőkre, adatfeldolgozókra vonatkozó új rendelkezések alapján át kell tekinteni és módosítani kell a szerződéses jogviszonyokat. Gyakorlatilag minden adatfeldolgozóra (így a kiszervezett tevékenységet végzőkre, független közvetítőkre, ügynökökre, egyéb adatfeldolgozókra) vonatkozó szerződés felülvizsgálandó és módosítandó a Rendelet szempontrendszerének figyelembevételével. Fontos szempont a beépített és alapértelmezett adatvédelem elvének megfelelő feltételrendszer, folyamatok kiépítése, szabályozása.

A felülvizsgálat eredményéhez kapcsolód(hat)nak adattisztítások és a szükséges informatikai fejlesztések is (pl. az adattörlések informatikai, technikai megvalósítása, az adatok kezelésével, továbbításával kapcsolatos nyilvántartások az adathordozhatóság új jogával vagy a profilozás új szabályaival kapcsolatban). A törlés megfelelő időn belül történő biztosításának hiányában intézkedni kell a kapcsolódó kockázatok mérsékléséről (zárolás, hozzáférések korlátozása stb.).

Célszerű a felkészüléshez kapcsolni a működési kockázatok feltérképezésének, az ellenőrzési pontok meghatározásának, általában a folyamatba épített vezetői ellenőrzés kialakításának, szabályozásának kérdéskörét is. Kapcsolódó feladatként a folyamatban lévő adatkezelések felülvizsgálatát követően indokolt az adatkezelés elveinek figyelembevételével a jogosultságkezelések felülvizsgálata, annak áttekintése, szükség szerinti újraszabályozása, kik milyen célból, milyen mértékben férhetnek hozzá személyes adatokhoz.

Indokolt az adatvédelmi tisztviselő feladatkör betöltésének vizsgálata, a feladatok ellátásához szükséges feltételek vizsgálata, szükség szerinti intézkedések a Rendelettel való összhang érdekében. A GDPR-ben foglalt „elszámoltathatóság elve” alapján teljes körűen dokumentálni kell tudni az adatkezelések jogszerűségét, és ennek figyelembevételével ki kell alakítani az adatkezelések rendjét és a GDPR szerinti kötelező nyilvántartásokat, az azt alátámasztó dokumentálási rendet.

7.3. Az adatvédelmi szabályzat és kapcsolódó egyéb belső szabályozás

A GDPR 2018. május 25-től történő alkalmazásához el kell készíteni az új adatvédelmi szabályzatot. Az adatvédelmi hatóság korábbi elvárásai szerint az adatvédelmi szabályzattal szembeni követelmény, hogy egyfajta kézikönyvként szolgáljon. Ebből is következik, hogy nem felel meg az adatvédelmi szabályzat tartalmi követelményeinek, ha az csak a normaszöveget tartalmazza. Más kérdés, hogy hitelintézetek esetében a szabályozás többszintű a gyakorlatban; még egy részletesebb követelményeket tartalmazó adatvédelmi szabályzat esetében is az egyes végrehajtási rendelkezések különböző szabályzatokban realizálódnak (pl. a tele-

fonos hangrögzítés a call center eljárásrendjében, vagy a követeléskezelés speciális adatkezelési szabályai annak eljárásrendjében, stb.). De érinthetik az egyes változások a hitelintézet szervezeti működési szabályzatának szabályozási szintjét is az egyes feladatok tekintetében, sőt az egyes munkaköri leírások szintjére történő lebontást is.

Az adatvédelmi szabályozásnak tehát az adatvédelmi szabályzaton túl figyelemmel kell lennie valamennyi személyes adatkezelést is érintő, egyéb belső szabályozásra, és le kell fednie ennek egész hálóját. A szabályozásnak gyakorlatcentrikusnak kell lennie. A folyamatokon túl a szabályozás a GDPR új jogintézményeinek kimunkálását igényli, ez informatikai fejlesztéseket és kapcsolódó, külön szabályozást is szükségessé tesz.

Az adatvédelmi szabályzat módosítása vagy inkább új adatvédelmi szabályzat készítése során az *alábbi tartalmi szempontokra célszerű felhívni a figyelmet:*

- Az alapfogalmakra, alapelvekre vonatkozó rendelkezések kiegészítendőek, átdolgozandók a GDPR változásai szerint.
- Szabályozandó az új jogalapok alkalmazása, annak metodikája, különös tekintettel arra, hogy a jelenlegi adatkezelési célok esetében 2018. május 25-től a korábban alkalmazott jogalapoktól eltérően, több jogalapba kell majd sorolni az ezen időponttól megkezdett adatkezeléseket.
- Ki kell munkálni a szabályozásban az olyan új intézményeket és eljárási szabályait, mint a hatástanulmány kötelező esetei, a profilozás, adathordozhatóság, álnevesítés új, az adatvédelmi incidens módosuló szabályai.
- Fontos az érintettek jogaira vonatkozó szabályozás, külön is figyelemmel a „felejtés jogára”, az adattörlések követelményeire.
- Nem elhanyagolható részterület az adatgyűjtés céljától eltérő adatkezelések szabályozása, a közös adatkezelések vonatkozásainak kimunkálása.

A fentiekben túlmenően jelentős feladat az adatfeldolgozókkal szembeni új, személyes adatvédelmi követelményrendszer kialakítása. Továbbra is alapvető fontosságú az érintettek megfelelő tájékoztatási rendjének kimunkálása, szabályozása. Külön figyelmet érdemel az adatvédelmi tisztviselő szerepkörének átgondolása és független kontrollszerepének kimunkálása.

A szabályozásnak kiemelten szolgálnia kell az elszámoltathatóság elvének való megfelelést, hogy a belső adatkezelési, adattovábbítási nyilvántartások alapján végzett, szabályozott tevékenység kontrolljával bármikor alátámasztható legyen az adatkezelés jogszerűsége.

Számos, az adatvédelmi szabályzat mellékletét képező segédanyaggal is segíthető a jogszabályi megfelelés, a munkavállalók személyes adatvédelmi tevékenysége

(pl. új adatkezelések meghatározására, adatvédelmi tisztviselő általi véleményezésére szolgáló adatlap, adatvédelmi incidens bejelentőlapja stb.).

Az információbiztonság a hitelintézeteknél jellemzően külön szabályozási terület, saját szabályozással, így ennek vizsgálati, szabályozási rendszerét nem vizsgáljuk a jelen keretek között.

7.4. A GDPR-felkészüléssel kapcsolatos egyéb feladatok

A GDPR alkalmazásáig garantálni kell a megfelelésig biztosításához szükséges szervezeti, személyi, informatikai és egyéb technikai feltételeket. Összetettebb tevékenységet végző hitelintézeteknél, bankcsoportoknál az adatvédelmi szabályozás minden személyes adatkezeléssel járó folyamat szabályozásának áttekintését, szükség szerinti módosítását is jelenti. Az új jogalapok alkalmazásának szempontrendszere alapján felül kell vizsgálni és át kell dolgozni az adatkezelési tájékoztatókat is. Ez érinti valamennyi terméktájékoztatót, de a honlapos egyéb tájékoztatókat, a rögzített kamerás felvételtől, hangfelvételtől stb. adott tájékoztatásokat is.

A többes adatkezelőkre, adatfeldolgozókra vonatkozó, új rendelkezések alapján át kell tekinteni és módosítani kell a szerződéses jogviszonyokat. Gyakorlatilag minden adatfeldolgozóra (így a kiszervezett tevékenységet végzőkre, független közvetítőkre, ügynökökre, egyéb adatfeldolgozókra) vonatkozó szerződés felülvizsgálendő és módosítandó a Rendelet szempontrendszerének figyelembevételével. Fontos szempont a beépített és alapértelmezett adatvédelem elvének megfelelő feltételrendszer, folyamatok kiépítése, szabályozása, ideértve a személyes adatvédelemmel kapcsolatos feladatok, felelősök meghatározását.

A jogszabályi megfelelés, a GDPR alkalmazására vonatkozó felkészülés körében indokolt legalább belső, illetve döntéstől függően külső audit elvégzése.

7.5. Oktatási feladatok

A felkészülésben kiemelt hangsúlyt kell kapnia a munkavállalók, adatfeldolgozók (kiszervezett tevékenységet végzők, adatfeldolgozónak minősülő ügynökök, egyéb adatfeldolgozók) oktatásának.

A mindenkire kiterjedő, az egyes eltérő szakterületi sajátosságokat nem kellően figyelembe vevő, általánosabb jellegű e-learning útján történő oktatás „biztos hálál”. Olyan adatvédelmi oktatás szükséges, amely (dokumentált módon) biztosítja az egyes szakterületi munkavállalók, ügynökök stb. részére, hogy napi feladataik ellátásával összefüggésben „testre szabottan”, adatvédelmi tudatossággal járjanak el. Bár kétségtelenül szükségesek általános, mindenkire érvényes, általános ismeretek is, de pl. a termékszabályozásban azoknak, akik az új adatkezeléseket

meghatározzák, vagy a kifejezetten csak adattovábbításra szakosodott szervezeti egységek munkavállalóinak a napi munka adatvédelmi követelményeinek rutinos biztosításához specifikus ismeretek tudatos alkalmazására van szükségük. Ezekre a specifikumokra az oktatásnak figyelemmel kell lennie.

8. A GDPR HATÁSA A PIACI VERESENYRE

A jövőben várható, hogy a személyes adatvédelmi normák megsértésének okán a hitelintézetekre kiszabott, több száz millió forintos, esetleg milliárdos bírságok a GDPR alkalmazását követő időben nagyobb visszhangot keltenek majd a sajtó és a társadalom körében, mint a jelenlegi, néhány milliós összegben kiszabott hatósági bírság.

Másként ítélnének meg majd az ügyfelek egy olyan hitelintézetet, amelyet százmilliós nagyságrendű vagy akár többmilliárdos bírsággal sújtanak, függetlenül attól, hogy a jogsértés jellege hasonló lesz, mint amiért jelenleg néhány millió forintos bírságot szabnak ki. Ha esetleg már a honlapon lévő adatkezelési tájékoztatók, az ott megkezdett adatkezelések, a bárki által hozzáférhető terméknyomtatványok, direktmarketing-eljárások keretében jól érzékelhetően felmerülne, hogy azok valamely tekintetben nem felelnek meg a GDPR rendelkezéseinek, annak számos következménye lehet majd, attól függően is, ki milyen szándékkal vizsgálja. Ez lehet tudatos adatvédelmi hatósági kontroll, de felmerülhet más is. Egy magas összegű hatósági bírsággal szankcionált jogsértés a polgári jogi követelések étvágyát is megnövelheti abban a reményben, hogy a szankcionálások nagyságrendje esetleg a jelenlegihez képest más léptékbe helyezheti a polgári jogi igények összecszerűségének megítélését is.

A jogellenesség bekövetkeztéhez nem kell valami ördögtől való gonoszságra gondolni. A jogszerű adatkezelés feltétele a megfelelő jogalap, az adatkezelés elveinek (célhoz kötöttség, adatminimalizálás elve stb.) való megfelelés és az érintettek megfelelő tartalmú, előzetes tájékoztatása. Amennyiben ezek valamelyike sérül, az adatkezelés már nem jogszerű.

A GDPR új jogalapjai – különösen kapcsolódó hatósági és bírósági gyakorlat kialakulásáig – nem zárják ki a téves jogalap-megállapítás lehetőségét, mivel taxatív szabályozás nincs és nem is lehet e kérdésben. De az egyéb feltételek (pl. tájékoztatási kötelezettség) esetében sem zárható ki teljes mértékben a megfelelési kockázat, különösen az egyes adatvédelmi hatósági ajánlásokban, egyéb hatósági dokumentumokban megfogalmazott elvárásokra is figyelemmel. De vita tárgyát képezheti az alapelveknek való megfelelés is: az, hogy az adatkezelési cél eléréséhez valóban szükséges-e minden adat, és valóban a legenyhébb eszköz kerül-e igénybevételre – vagy jogos érdek alkalmazása esetén vitatható az érdekmérlegelés eredménye.

Az adatvédelmi normák alkalmazása a GDPR-ral nemcsak több lehetőséget, hanem jóval magasabb megfelelési kockázat lehetőségét is jelentheti, legalábbis a következő években, a kapcsolódó hatósági és bírói gyakorlat kialakulásáig. Minden egyes új adatkezelésnél kockázatot jelenthet a jogalapok megfelelő megállapítása, az adatvédelem valamennyi elvének való megfelelés és a megfelelő tájékoztatás megtörténte, később az adatok jogszerű felhasználása és az, hogy csak a szükséges ideig történjen a kezelésük.

A GDPR alapján majdan kiszabható bírság (20 millió euró, illetve az adatkezelő, adatfeldolgozó éves világpiacon forgalmának 4%-a) miatt kiemelt hangsúlyt kap a megfelelési kockázatok minél hatékonyabb kezelésére vonatkozó eljárások kidolgozása és az adatvédelmi tisztviselői megfelelési kontroll minél hatékonyabb működtetése. Az adatvédelmi hatósági bírságon túl egyéb esetleges következményekkel is számolni kell. A nem jogszerűnek tartott adatkezelés esetén a személyes adatok törlésére vonatkozó kötelezésnek is számos következménye lehet akár az adatvagyon működése, akár az informatikai rendszerbeli szerepe (pl. azonosítás) okán. A GDPR kártérítési jogot is biztosít az érintetteknek, de hatályos jogunk több büntetőjogi tényállást is tartalmaz. Sérülhet a jó hírnév is akár hatósági bírsággal, akár az adatvédelmi incidensekkel kapcsolatos ügyfélértesítési esetek kapcsán is.

A személyes adatvédelmi kontroll szerepének és hatékony működtetésének, szervezeti és személyi feltételeinek kialakítása így várhatóan jelentősebb szerepet kap a következő években.

Talán nem túlzás azon állítás, hogy a hitelintézet által végzett, személyes adatkezelések jogszerűsége, annak az ügyfelek általi átláthatósága, vagy éppen azok meg nem felelő volta, szankcionálása akár még az adott hitelintézet versenyhelyzetét is befolyásolhatja a bizalom vagy éppen bizalomvesztés okán. Mindezek a kockázatok is erősíthetik a jelenlegi gyakorlathoz képest egy új típusú adatvédelmi kontrollszervezet kialakításának vizsgálatát, megfontolását.

9. EGY ÚJ TÍPUSÚ ADATVÉDELMI KONTROLLSZERVEZET KIALAKÍTÁSÁNAK KÉRDÉSEI

A hatékony adatvédelmi ellenőrzési szervezet kialakításának számos működési és személyi feltétele van, de nem elhanyagolhatók a szemléletbeli változások sem. A belső ellenőrzési és a compliance kontrollfunkciók történeti fejlődésük alapján már szervezeti helyük, elfogadottságuk tekintetében is előrébb tartanak. Nagyobb hitelintézeteknél már jellemzően igazgatósági vagy legalább főosztályi szervezeti formában működnek. Az adatvédelmi felelős – aki gyakran más feladatot is ellát emellett – a „mesék legkisebb fiúja” a kontrollfunkciók körében.

Amennyiben a kockázatalapú ellenőrzésből indulunk ki, az ellenőrizendő terület nagysága, a lehetséges megfelelési kockázatok, a hatósági bírság mértéke, az egyéb következmények (adattörlés, kártérítés, jó hírnév sérelme stb.) alapján felvetődik a személyes adatvédelmi ellenőrzési funkció szerepének, szervezeti, működési feltevéleinek újragondolása.

Az ellenőrizendő területet tekintve, szinte nincs a hitelintézetnek olyan folyamata, szervezeti egysége, amely ne kapcsolódna valamilyen módon a személyes adatkezeléshez. Az adatkezelési szituációknak is számos esete van, attól kezdve, hogy valaki belép egy bankfiókba, ahol kamerás képfelvételt rögzítenek róla, személyes adatokat tartalmazó nyomtatványokat tölt ki, szerződést köt, vagy akár elektronikus úton kezdődik meg termékek, szolgáltatások igénybevételével kapcsolatban a személyes adatainak a kezelése, direktmarketing-nyilatkozatokat tölt ki, személyes adatainak kezelése történik követeléskezeléssel összefüggésben, és tömegszerű adattovábbításra kerül sor rendszeres adatszolgáltatás keretében vagy éppen eseti megkeresések alapján a hatóságok részére, stb.

Vélelmezhetően a jövő egyik feladata többek között az adatvédelmi megfelelési kontroll módszereinek olyan elméleti kimunkálása lesz, amely más kontrollfunkciók esetében már nagyobb múltra tekint vissza. A jövő előbb-utóbb valószínűleg egy olyan hitelintézeti adatvédelmi kontrollszervezet lesz, amely a számos személyes adatkezeléssel járó folyamatban tudatos és széles körű, kockázatalapú ellenőrzéssel hatékonyan működik közre az adatvagyon jogszerű és biztonságos kezelésének elősegítésében, a megfelelési és működési kockázatok mérséklésében.

Mindez olyan adatvédelmi tisztviselőt – lényegében adatvédelmi ellenőrzési vezetőt – igényel majd, aki a személyes adatvédelemhez kapcsolódó jogi ismereteken túl képes a hitelintézet folyamatainak olyan áttekintésére, amelynek során tanácsadással is segíteni tudja a jogszerű adatkezelést és a személyes adatvédelemmel járó folyamatok átfogó ellenőrzési rendszerének kialakítását.

10. ÖSSZEGZÉS

A GDPR-nak a jövő év májusától történő alkalmazására való felkészülés eredményessége döntő hatással lesz a hitelintézetek jövőbeni működési kockázataira. Azt, hogy a hitelintézet adatvagyonra kiemelt üzleti erőforrás, vélelmezhetően kevesen vitatják. Az adatvagyonnal foglalkozó irodalomban ugyanakkor utalnak arra (és tapasztalataink is ezt támasztják alá), hogy az adatvagyonnak jellemzően még nincs olyan önálló gazdája a szervezeteknél, aki – valahol az „üzleti terület és az informatikai terület határán” elhelyezkedve – az adatvagyon minél hatékonyabb hasznosulását segítené elő.

Az adatvagyon komplex kezelésének kérdése ugyanakkor felveti az ezzel összefüggő operatív és ellenőrzési feladatkörök, kapcsolódásaik és szükséges elhatárolásuk szervezeti, személyi feltételeinek vizsgálatát, mivel csak több szakterület tevékenységének összehangolásával valósulhat meg az adatvagyon jogszerű, minél alacsonyabb megfelelési kockázattal történő és üzletileg is optimalizált kezelése.

HIVATKOZÁSOK

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (Infotv.).
- CMS (2016): Az EU új Adatvédelmi Rendelete és az Infotv. – a 25 legfontosabb különbség. 2016. november.
- EC (2016): Article 29 Data Protection Working Party. Guidelines on Data Protection Officers ('DPOs'). Adopted on 13 December 2016. http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-51/wp242_en_40852.pdf.
- Európai Parlament és a Tanács (2016): Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32016R0679>
- JÓRI ANDRÁS – SOÓS ANDREA KLÁRA (2016): *Adatvédelmi Jog – Magyar és európai szabályozás*. Budapest: HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.
- KŐVÁRI ATTILA (2015): Adatvagyon felelős. BI Projekt (2015. június 18.). <http://www.biproject.hu/blog/Adatvagyon-felelos.htm>.
- LIBER ÁDÁM (2012): A jogos érdeken alapuló adatkezelésről. *Infokommunikáció és Jog*, 2(49), 79–88. o., <https://infojog.hu/liber.adam-a-jogos-erdedeken-alapulo-adatkezelesrol-2012-49-79-8>.
- LIBER ÁDÁM (2011): Az Eu Bíróság ASNEF/FECEMD ítélete – döntés a jogos érdeken alapuló adatkezelésről. *DataPrivacy.hu*, 2011. 11.27., <http://www.dataprivacy.hu/?p=864>
- MNB (2016): A Magyar Nemzeti Bank 5/2016. (VI.06.) számú ajánlása a belső védelmi vonalak kialakításáról és működtetéséről, a pénzügyi szervezetek irányítási és kontroll funkcióiról. <https://www.mnb.hu/letoltes/5-2016-belső-vedelmi-vonalak-kialak-es-muk.pdf>.
- MNB (2017): A Magyar Nemzeti Bank 7/2017. (VII.5.) számú ajánlása az informatikai rendszer védelméről. <https://www.mnb.hu/letoltes/7-2017-informatikai-rendsz-ved.pdf>
- PÉTERFALVI ATTILA [szerk.] (2012): *Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban*. Budapest: HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.
- SZABÓ ENDRE GYŐZŐ (2016): *Az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletének egyes kérdéseiről I. Az adathordozhatóság és az adatvédelmi hatásvizsgálat*. Pázmány Law Working Papers 26, <http://plwp.eu/evfolyamok/2016/182-2016-26>.

A BANKOK ÁLTAL KIFIZETETT BÓNUSZOK VISSZAKÖVETELHETŐSÉGE A JOGSZABÁLYOK ÉS A GYAKORLATI TAPASZTALATOK TÜKRÉBEN

Seregdi László – Fenyvesi Réka

A banki vezetők javadalmazásának kérdése a globális pénzügyi válság kapcsán került előtérbe. A megfelelő vállalatirányítási rendszerek hiánya, a túlzott kockázatvállalásra ösztönző javadalmazási struktúra, valamint a hosszú távú következményeket figyelmen kívül hagyó szemléletmód az egyik fontos, ha nem is egyedüli oka volt a válság bekövetkezésének. Globális és EU-szinten is jelentős lépések történtek annak érdekében, hogy ez a helyzet ne ismétlődhessen meg még egyszer. A szabályozásmódosítások között fontos szerepet kapott az az elv, hogy amennyiben egy vezetőről bizonyítható: tevékenységével hozzájárult az intézményt ért veszteségek kialakulásához, akkor a számára korábban megállapított, halasztott javadalmazást csökkentésük, végső esetben pedig akár a neki korábban kifizetett bónuszok is visszakövetelhetők legyenek. Ezt a követelményt a hazai bankszabályozás is tartalmazza, ugyanakkor a kapcsolódó munkajogi és polgári jogi szabályok megnehezítik egy ilyen visszakövetelés érvényesítését. A tanulmány feltárja a jutalom visszakövetelésének közgazdasági és jogi hátterét, a kapcsolódó nemzetközi ajánlásokat és gyakorlati példákat, egyben javaslatot fogalmaz meg arra, hogy milyen jogszabály-módosításokkal lehetne a jutalom visszakövetelését Magyarországon egy valóban hatékonyan működő, a bankvezetők felelősségét növelő eszközzé tenni.

JEL-kódok: G21, G24, G35, K31

Kulcsszavak: pénzügyi válság, javadalmazás, jutalom visszakövetelése

1. BEVEZETÉS

Ha Magyarországon nem is, de számos EU-tagállamban központi témává vált a bankvezetőknek kifizetett juttatások mértéke és összetétele, különösen abból a szempontból, hogy az mennyiben áll arányban a tényleges teljesítményekkel, illetve megfelelő ösztönzőket jelent-e a bankvezetők számára. Ez a kérdés több országban nemcsak pénzügyi stabilitási, hanem politikai szempontból is fontos témává nőtt, különösen abban az időszakban, amikor a globális pénzügyi válság miatt sok országban kellett bankmentő csomagokat alkalmazni, ami az adófizetők pénzéből valósult meg, és jelentősen növelte az országok eladósodottságát.

2009-től kezdődően számos nemzetközi szervezet, így különösen a Financial Stability Forum (FSF), az Európai Bankfelügyelők Bizottsága (CEBS) és az Európai Bizottság is kiemelten foglalkozott a javadalmazás témakörével, valamint részletes javaslatokat fogalmaztak meg egy komplex szabályrendszer kialakítása érdekében. Már a Financial Stability Forum ajánlása is megállapította: jelentősen hozzájárult a válság kialakulásához az a tény, hogy a rövid távon elért magas profit kiemelkedően magas összegű jutalmak kifizetését eredményezte, anélkül, hogy a kockázatvállalások hosszú távú hatásait figyelembe vették volna. A rossz ösztönzők még több kockázat vállalásához vezettek, ami így már a pénzügyi stabilitást is veszélyeztette (FSF, 2009).

A bankvezetők túlzottan magas javadalmazása elsősorban Németországban, Franciaországban és az Egyesült Királyságban vált központi témává, és ezek az országok meg is kezdték a javadalmazást a megfelelő keretek közé szorító szabályrendszer kialakítását. A nemzetközi szabályozó szervezetek elég gyorsan felismerték, hogy káros következményei lennének annak, ha az egyes országokban a javadalmazási szabályok eltérőek lennének, ehelyett egy közös alapokra épülő, egységes keretrendszerre lenne szükség. Az azonos elvekre épülő szabályozást globális szinten az FSF korábban már említett ajánlása, az azt kiegészítő magyarázatokkal ellátó, a Financial Stability Board (FSB) által készített jelentés (FSB, 2009), míg európai szinten a tőke megfelelési irányelv (CRD)¹ és az ahhoz kapcsolódó végrehajtási rendeletek, valamint az Európai Bankhatóság (EBA) által közzétett iránymutatások alapozták meg.

Az FSF és az FSB által készített ajánlások elsősorban alapvető szinten rögzítették a banki javadalmazási rendszerekkel szembeni elvárásokat. Az FSF jelentése szerint a felmérések azt mutatták: a piaci szereplők nyolcvan százaléka egyetértett azzal a megállapítással, hogy a javadalmazási rendszerek hozzájárultak a válság kialakulásához. A banki vezetők javadalmazását ezért nemcsak munkabér-kifizetesként, hanem ösztönzési rendszerként is elemezni és értékelni kell (FSF, 2009). Az FSF és az azt részletező FSB-ajánlás elsősorban arra helyezi a hangsúlyt, hogy olyan vállalatirányítási rendszert kell működtetni, amelyben a vezetés kellően átlátja a javadalmazási rendszer által adott ösztönzőket, a javadalmazás a hosszú távú kockázatvállalásokkal összhangban van, illetve, hogy a javadalmazási rendszert a felügyeleti hatóság rendszeresen vizsgálja meg, és az intézmény arról részletes információkat tegyen közzé a nyilvánosság számára (FSB, 2009).

Az Európai Unió valamennyi, az FSF és FSB által közzétett fő elvet a magáévá tette, ugyanakkor azokat továbbfejlesztette, egyrészt azzal, hogy sokkal konkrétabb követelményeket adott, másrészt pedig sokkal részletesebb szabályrendszert

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/36/EU irányelve (2013. június 26.) a hitelintézetek tevékenységéhez való hozzáférésről és a hitelintézetek és befektetési vállalkozások prudenciális felügyeletéről

állított fel. Az EU-szabályrendszer nagy hangsúlyt helyez a változó és a fix javadalmazás arányára, a halasztott kifizetés alkalmazására és az eszközökben való javadalmazásra, ezekhez konkrét, számon kérhető határértékeket is meghatároz, valamint közli a határértékek számításának részletes módszereit is. Az EU esetében azért volt szükség a konkrétabb és részletesebb szabályok meghatározására, mert az egységes belső piac egyenlő versenyfeltételeket követel meg, amelyek csak a részleteiben is harmonizált szabályozási keretekkel teremthetők meg. Az egységes javadalmazási szabályrendszer kialakítása esetében azonban komoly gondokat okoz az a sajátosság, hogy bár a pénzügyi szabályozás egységességére való törekvés egyértelmű, ugyanakkor a javadalmazás esetében a mögöttes szabályokat előíró munkajogi szabályozás, valamint a munkaerőpiac egyáltalán nem tekinthető heterogénnek.

2. AZ UTÓLAGOS KORREKCIÓ ALKALMAZÁSÁNAK LEHETSÉGES ESZKÖZEI

Mind az FSB által meghatározott elvi, mind az EU által előírt konkrét szabályrendszerben jelentős szerepet kap a javadalmazás utólagos, a ténylegesen elért hozamok vagy veszteségek alapján történő korrigálása. Az utólagos korrekcióknak három fontos eszköze van: az eszközökben való javadalmazás, a halasztott kifizetés csökkentése (malus), valamint a már kifizetett jutalmak visszakövetelésének a lehetősége (clawback). Mindhárom eszköz alkalmazásának az a célja, hogy a kiemelt kockázatvállalókat rábírja a hosszú távú szemléletre, és visszatartsa őket a túlzott kockázatvállalástól.

- a) Az eszközökben történő javadalmazás során a vezetők nem készpénzt, hanem a bank részvényét vagy ahhoz kötődő jogokat kapnak, így a részvények árfolyamának esetleges csökkenésekor a javadalmazásuk mértéke is csökken.
- b) A halasztott kifizetés esetében a vezető a javadalmazás összegét nem azonnal, hanem három-öt évre elosztva kapja meg, és amennyiben ezen időszakban bebizonyosodik, hogy az adott vezető tevékenysége veszteséget okozott a banknak, akkor a ténylegesen kifizetett összegek csökkenthetők, vagy akár teljes mértékben eltörölhetők.
- c) A javadalmazás utólagos visszakövetelése esetében pedig a bank a munkaszerződésben kiköti, hogy a veszteségekből a vezető felelősségének a megállapítását követően a vezető köteles részt vállalni, így a számára korábban adott javadalmazás egy részét vagy egészét visszafizetni.

Az utólagos korrekció fenti három eszközének alkalmazhatósága azonban lényegesen eltérő. Az EU és a hazai jogszabályok előírják, hogy a hitelintézet vezető állású személyei és azon munkavállalói vonatkozásában, akiknek a tevékenysége

lényeges hatást gyakorol a hitelintézet kockázati profiljára², a változó javadalmazás nem haladhatja meg az alapjavadalmazás összegét, illetve hogy a változó javadalmazás³ legalább 50 százalékát olyan eszközökben (pl. a bank részvényeiben) kell adni, amelyek megfelelően tükrözik a bank hitelminőségének az alakulását. Az ilyen eszközök juttatásával az utólagos korrekció alkalmazása automatikusan megtörténik, hiszen amennyiben a bank részvényeinek az árfolyama csökken, akkor a banki vezető is kevesebb jövedelemhez jut a részvények értékesítésekor. Az eszközökben való javadalmazáshoz gyakran kapcsolódik visszatartási kötelezettség is, vagyis az, hogy az érintett vezető a birtokába került eszközöket egy előre meghatározott ideig nem adhatja el, ezáltal a hosszú távú érdekeltség megteremtésének a szempontja is érvényesül. Mivel a saját részvények juttatása gyakran jelentős addicionális költséggel jár, vagy technikailag nem megvalósítható, ezért a jogszabályok a részvényhez kötődő eszközök (pl. opciós jog vagy fiktív részvény) alkalmazását is lehetővé teszik. Az eszközökben való juttatás során tehát az utólagos korrekció megvalósításához további olyan lépésre, ami esetleg a felek között jogvitára vezetne, nincs szükség. Mivel az eszközökben való javadalmazás valamennyi hitelintézetre jogszabály alapján előírt kötelezettség, ezért ezt az eszközt Magyarországon minden bank alkalmazza – kivéve, ha az arányosság elve alapján felmentést kapott az eszközökben való javadalmazás kötelezettsége alól –, bár saját részvény juttatására csak viszonylag kevesebb példa van, aminek elsődleges oka a hazai szereplők tulajdonosi szerkezete.

Az utólagos korrekció másik jelentős eszköze a változó javadalmazás egy részének halasztott formában történő kifizetése. Ebben az esetben az érintett személy nem kap tényleges kifizetést vagy juttatást, hanem csak egy ígéretet arra vonatkozóan: amennyiben a jövőben bebizonyosodik, hogy a munkáját valóban megfelelő színvonalon végezte, akkor mekkora összegű juttatást fog kapni. A jogszabályok szerint a kiemelt személyek változó javadalmazásának legalább 40 (kiemelt vezetők esetében 60) százalékát három-öt évre halasztva kell kifizetni. Ennél az eszköznél a hosszú távú érdekeltséget a halasztás időtartama teremti meg, hiszen amennyiben utólag, a halasztás időszakában bebizonyosodik, hogy az adott személy a munkáját nem megfelelő színvonalon látta el, túlzott kockázatokat vállalt, esetleg veszteséget okozott vagy bűncselekményt követett el, akkor erre való hivatkozás-

² Ezen személyek körének részletes meghatározására külön szabályok szolgálnak, így különösen a 604/2014/EU (2014. március 4.) bizottsági rendelet a 2013/36/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a szakmai tevékenységükkel valamely intézmény kockázati profiljára jelentős hatást gyakorló munkavállalók kategorizálásának minőségi és megfelelő mennyiségi kritériumaira irányuló szabályozási technikai standardok tekintetében történő kiegészítéséről.

³ Az EU-jogszabályok a javadalmazás két kategóriáját fix és változó javadalmazásként említik; ugyanezeket a fogalmakat a magyar jogszabályokba alapjavadalmazás és teljesítményjavadalmazás elnevezéssel ültették át. Ez a felosztás pedig különbözik az Mt.-ben használt alapjavadalmazás és teljesítményjavadalmazás elnevezésektől.

sal a bank nem fizeti ki számára az ígért összeget. Ez a lépés már okozhat jogvitákat a felek között, de amennyiben a bank a munkavállalóval kötött szerződésben a halasztott kifizetés csökkentésének a kritériumait megfelelően rögzítette, akkor a kifizetendő összeg jelentősen, akár nullára is csökkenthető különösebb jogi problémák nélkül.

Az EBA 2016-ban közzétett jelentése azt mutatta meg, hogy 2010 és 2014 közötti adatokat vizsgálva, a halasztott kifizetések között fokozatosan növekedett az eszközökben való javadalmazás részaránya a készpénzhez képest, aminek az lehet az oka, hogy az eszközök juttatása során az utólagos korrekció kétszeresen is teljesül – először a halasztott juttatás csökkentésének lehetőségével, másodszor pedig az eszköz értékének a változásával (EBA, 2016a).

A halasztott javadalmazás kifizetésének csökkentésére már Magyarországon is volt példa, bár egyelőre még viszonylag alacsony azon bankok száma, amelyek éltek ezzel a rendelkezésükre álló eszközzel. A változó javadalmazás halasztott részének csökkentése akár komoly nagyságrendeket is elérhet; 2013-ban például a Royal Bank of Scotland jelentette be, hogy több mint 300 millió angol font megtakarítást tudott elérni a jutalmak csökkentésével, amelyek esetében a hivatkozási alap a bankra a LIBOR-botrány miatt kirótt, nagy összegű bírság volt.

Míg az eszközökben való javadalmazás, illetve a halasztott teljesítményjavadalmazás csökkentése jogilag is megalapozott, és viszonylag könnyen érvényesíthető, addig a jutalom visszakövetelésével kapcsolatban komoly jogi nehézségek is felvetődnek, amelyek tisztázása mindenképpen szükséges ahhoz, hogy ez a harmadik eszköz is jól működhessen a gyakorlatban. A tanulmány további részében ezért kifejezetten csak az utólagos korrekció harmadik eszközével, a már kifizetett (juttatott) jutalom utólagos visszakövetelésével foglalkozunk.

3. A VISSZAKÖVETÉLÉSRE VONATKOZÓ JOGSZABÁLYOK ÉS FELÜGYELETI ELVÁRÁSOK

Az utólagos visszakövetelés (clawback) közös európai szabályait a CRD tartalmazza. A CRD fő szabályként azt mondja ki, hogy a nemzeti kötelmi és munkajog általános elveinek sérelme nélkül, a javadalmazás teljes változó összetevőjét fő szabályként jelentősen csökkenteni kell, amennyiben az intézmény pénzügyi teljesítménye visszaesik vagy negatív, egyaránt figyelembe véve az aktuális javadalmazást és a korábban megkeresett összegek kifizetésének csökkentését, többek között malus- vagy visszakövetelési szabályok révén. A CRD szerint a javadalmazás változó összetevője a halasztva biztosított résszel együtt csak akkor fizethető ki, illetve a munkavállaló csak akkor jogosult rá, ha ez az egész intézmény pénzügyi helyzetének megfelelően fenntartható, valamint az intézmény, az érintett

szervezeti egység és az érintett személy teljesítménye alapján indokolt (CRD 94. cikk).

A CRD szabályait a bankok vonatkozásában a hitelintézeti törvény (Hpt.) ültette át a magyar jogba. A Hpt. 118. § (13) bekezdése alapján a teljesítményjavadalmazás teljes összegére a halasztott kifizetés során alkalmazható csökkentési lehetőség vagy a már kifizetett teljesítményjavadalmazás vonatkozásában visszakövetelési szabályok alkalmazandók. A hitelintézet a belső szabályzatában konkrét kritériumokat határoz meg a csökkentési vagy a visszakövetelési szabályok alkalmazására. A Hpt. szerint különösen azt kell vizsgálni, hogy a vezető állású személy vagy a munkavállaló részese vagy felelőse volt-e olyan gyakorlatnak, amely a hitelintézet számára jelentős veszteséget okozott, illetve hogy megfelel-e az alkalmasságra és megfelelésre vonatkozó elvárásoknak.

A CRD és a Hpt. által meghatározott jogszabályi kereteket egészíti ki az EBA-nak a javadalmazás témakörében kiadott iránymutatása (EBA, 2015), valamint az ezt hazai viszonylatban implementáló MNB-ajánlás (MNB, 2017). Az EBA-iránymutatás részletes szabályokat tartalmaz a visszakövetelés intézményének alkalmazásával kapcsolatban, ugyanakkor több ponton is megemlíti, hogy a tagállamok nemzeti polgári jogi vagy munkajogi szabályrendszerei ennek alkalmazását megnehezíthetik, és a nemzeti jogrendszerre mindenkor tekintettel kell lenni.

Az EBA-iránymutatás is elismeri: nem biztos, hogy a visszakövetelés eszköze illeszkedik a nemzeti munkajogi szabályokhoz, ezért kimondja, hogy az intézményeknek a nemzeti szerződés- vagy munkajog általános alapelveinek sérelme nélkül képesnek kell lenniük a CRD szabályaival összhangban az összes változó javadalmazás 100%-áig terjedő malus- vagy visszakövetelési megállapodásokat alkalmazni, függetlenül a kifizetés módjától.

Az EBA iránymutatására épülő MNB-ajánlás a visszakövetelést úgy definiálja, mint olyan megállapodást, amelynek értelmében a munkavállalónak bizonyos feltételek mellett vissza kell szolgáltatnia a korábban részére kifizetett vagy jutott teljesítményjavadalmazás összegének tulajdonjogát.

Az MNB-ajánlás is megnevezi a visszakövetelést mint a javadalmazás utólagos korrekciójának egyik eszközét, amelyet a Hpt. szabályaival összhangban alkalmazni is kell. Az MNB különösen akkor tartja fontosnak a halasztás eszközének az alkalmazását, amikor a halasztott teljesítményjavadalmazás utólagos csökkentése alkalmazható, de a visszakövetelés alkalmazása jogi akadályokba ütközne. Az MNB-ajánlás is kimondja, hogy az intézménynek a hatályos polgári- és munkajogi előírások sérelme nélkül képesnek kell lennie – a Hpt. 118. § (14) bekezdésével, illetve a Bszt. 4. melléklet 19. pontjával összhangban – az összes teljesítményjavadalmazás 100%-áig terjedő malus- vagy visszakövetelési intézkedéseket

alkalmazni, függetlenül a kifizetés módjától vagy az alkalmazott halasztási, illetve visszatartási megállapodásoktól.

A visszakövetelés különösen abban az esetben alkalmazandó, ha az azonosított munkavállaló jelentős mértékben hozzájárult a csökkent vagy negatív pénzügyi teljesítményhez, továbbá csalás vagy egyéb olyan szándékos magatartás vagy súlyos gondatlanság esetén, amely jelentős veszteségeket eredményezett.

Az intézménynek a javadalmazási rendszere kialakításáról és szerkezetéről nyilvánosságra hozott tájékoztatásának ki kell kiterjednie az előzetes és utólagos teljesítménykiigazítások alkalmazásának keretrendszerére, beleértve a malus és a visszakövetelés alkalmazását is.

4. A VISSZAKÖVETELÉS ESZKÖZÉNEK ALKALMAZÁSA A NEMZETKÖZI GYAKORLATBAN

Egy, az Európai Bizottság megbízásából készített tanulmány (Európai Bizottság, 2016a) szerint a gyakorlatban az intézmények nem használják a visszakövetelés eszközt, hanem inkább az általános polgári jogi felelősségre alapozott kártérítési perekben próbálják meg érvényesíteni az érdekeiket, ezek az eszközök azonban már a javadalmazási szabályrendszer megújítását megelőzően is rendelkezésre álltak.

A már kifizetett jutalom utólagos visszakövetelése ugyanakkor arra is jó eszköz, hogy ezáltal az intézmény megfelelően demonstrálja az ügyfelek és a felügyeleti hatóság számára, hogy komolyan veszi a visszaélések vagy a hibás döntések elleni küzdelmet. *Schrage* szerint a jutalom visszakövetelésének az eszköze olyan kivételes egybeesés, amikor a populista szólamok és a gazdasági racionalitás egybevágnak: a nyilvánosság biztos szeretne lenni abban, hogy a nagy összegű jutalmak nem érdemtelenül kerültek kifizetésre, a visszakövetelés lehetősége pedig csökkenti a vezetők túlzott kockázatvállalási hajlandóságát, és ezt a befektetők is pozitívan értékelik. Ráadásul még a munkavállalók részére is helyes üzenetet közvetít, mert a szabályosan eljáró, prudensen tevékenykedő személyek sem érzik úgy, hogy a túlzott kockázatokat felvállaló, nem feltétlenül jobb minőségű kollégáik magasabb összegű jutalmakat kaphatnak (*Schrage*, 2012).

Az Európai Bizottság jelentése egy részletes felmérés alapján megvizsgálta a javadalmazási szabályok alkalmazásának gyakorlati hatékonyságát is. A bankfelügyelők és bankvezetők véleményére alapozó tanulmány szerint a halasztott teljesítményjavadalmazás csökkentése és a visszakövetelés alkalmazása általában jó eszköz, ugyanakkor a gyakorlatban a csökkentés intézménye könnyebben alkalmazható, mint a visszakövetelés. A csökkentést elsősorban a túlzott kockázatvállalás visszafogására, míg a visszakövetelést inkább csak a szándékos károkozás

esetére lehet alkalmazni; ugyanakkor mindeddig egyik eszközt sem alkalmazták túl gyakran. A tanulmány készítése során több EU-tagállam is jelezte, hogy a visszakövetelési szabályok alkalmazása a nemzeti munkajogi szabályozásuk egyes pontjaiba ütközik, illetve hitelintézetek is adtak olyan információt, hogy a nemzeti jogi kereteik között nem képesek a visszakövetelési szabályok érvényesítésére. Tizenöt EU-tagállami hatóság közül csak kettő jelezte a Bizottság felmérése alapján, hogy teljes mértékben tudta implementálni és alkalmazni a visszakövetelési szabályokat.

Az FSB rendszeresen készít jelentéseket arra vonatkozóan, hogy az általa közzétett javadalmazási ajánlásokat mennyiben ültetik át az intézmények a gyakorlatba. A legutóbbi (negyedik) ilyen jelentésében az FSB azt állapította meg, hogy a javadalmazás visszakövetelésének eszközét még nem igazán tesztelték a gyakorlatban. Az egyszerre több országban tevékenykedő bankcsoportok esetében pedig komoly gondot okoz, hogy az eltérő nemzeti munkajogi szabályok miatt nem tudják egységesen kezelni a vezetőkre vonatkozó visszakövetelési megállapodásokat. Az FSB összegyűjtötte azokat a szerződésekben rögzített feltételeket, amelyeket a bankok arra alkalmaznak, hogy azok teljesülése esetén megkezdhesék a halasztott juttatások csökkentését, vagy a már kifizetett bónuszok visszakövetelését. Ezek között általában olyan helyzetek szerepelnek, mint jogszabály vagy belső szabályzat megszegése, szándékos károkozás, felügyeleti vagy belső vizsgálat által megállapított felelősségek, az intézmény reputációjának rombolása, nem megfelelő kockázatkezelés, nyilvános beszámolóban nem valós információ megjelenítése, bizalmas információk kiszivárogtatása, olyan tevékenység, amely a bankkal szembeni panaszok vagy perek számának jelentős emelkedéséhez vezet, vagy közreműködés kockázati profil kedvezőtlen változásában (FSB, 2014).

A fentieknek megfelelően megállapítható, hogy a visszakövetelés eszközének alkalmazásával kapcsolatban nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi szinten is jelentős problémák merülnek fel. Nem véletlen, hogy csak néhány olyan esetről lehet beszámolni, amikor egy bank megkísérelte a visszakövetelés eszközének alkalmazását, és még ritkább, amikor ezt sikeresen tette. Szinte az egyetlen pozitív példa, amikor a JPMorgan Chase vezetője, *Jamie Dimon* 2013 áprilisában bejelentette, hogy több mint 100 millió USD-t sikerült visszaszerezniük a bank egyes vezetői számára korábban kifizetett jutalmakból, miután egyértelműen sikerült bizonyítaniuk az adott vezetők felelősségét a veszteségek bekövetkezésében (JP Morgan, 2013).

Ezenkívül ismert még néhány eset, amikor egyes bankvezetők önként lemondtak a nekik járó jutalom egy részéről, elismerve ezzel felelősségüket a veszteségek bekövetkezésében vagy felügyeleti bírságok fizetési kötelezettségében (pl. Royal Bank of Scotland Group); de ez is elsősorban inkább csak a közvélemény nyomásának engedve, mintsem egy megalapozott jogi eljárással kikényszerítve történt meg.

2016 novemberében jelentették be: a Deutsche Bank felügyelőbizottsága felkért egy jogi irodát arra, hogy a Deutsche Bank korábbi 11 vezetője esetében vizsgálja meg annak a lehetőségét, hogy a halasztott, de még ki nem fizetett teljesítményjavalmazás befagyasztásra kerüljön, és az érintettek ahhoz ne juthassanak hozzá. Szóba került a már korábban kifizetett jutalmak visszakövetelése is, de a bank korábbi vezetői szerint ennek semmilyen jogalapja sincs (*Financial Times*, 2016). Egyelőre nincs nyilvános információ arról, hogy a jogi vélemény alapján hogyan fog eljárni a Deutsche Bank, de figyelemre méltó, hogy a korábbi menedzserszerződések alapján még a halasztott teljesítményjavalmazás utólagos csökkentéséhez is jogi véleményt kell kikérni, ami elviekben sokkal egyszerűbb eljárás lenne, mint a már kifizetett jutalmak visszakövetelése, amit a bank meg sem kísérel.

Össességében tehát megállapítható, hogy bár a jogszabályok tartalmazzák azt a kötelezettséget, hogy a kiemelt vezetőkkel kötött munkaszerződésekben a bankok kiköссék a visszakövetelés lehetőségét, a valóságban ennek a gyakorlati kikérszerítése nem, vagy csak nehezen és költségesen megvalósítható.

5. AZ UTÓLAGOS VISSZAKÖVETELÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ NEMZETKÖZI FEJLEMÉNYEK

Az Egyesült Királyságban a prudenciális felügyeletet ellátó Prudential Regulation Authority (PRA) 2014-ben egy olyan új szabályrendszert fogadott el, amelyben tovább szigorították a bankokra vonatkozó javalmazási szabályokat, ideértve a halasztásra és a visszakövetelésre vonatkozó előírásokat is (PRA, 2014). Az új előírások szerint a bankoknak olyan megállapodásokat kell kötniük a kockázatvállalásra jelentős hatást gyakoroló személyekkel, amelyeknek az alapján a kifizetéstől számított hét évig visszakövetelhetik tőlük a korábban számukra változó javalmazásként adott juttatásokat. A visszakövetelési jogot a CRD-nek megfelelően akkor kell érvényesíteni, ha az adott személy közreműködött vagy felelős volt olyan tevékenységben, amely jelentős veszteségekhez vezetett; vagy nem felelt meg a jó szakmai hírnévre és alkalmasságra vonatkozó követelményeknek. Mivel egyértelmű volt, hogy ezeket a szabályokat a bankok visszamenőleg nem tudják alkalmazni, ezért az új követelményeket csak a 2015. január 1-jét követően megkötött szerződések során kell alkalmazni. 2015-ben pedig a PRA tovább szigorította a követelményeket azzal, hogy a hétéves periódust további három évvel meg kell hosszabbítani, ha olyan felügyeleti vagy belső ellenőrzési vizsgálat van folyamatban, amelyik az adott személynek a veszteségben való közreműködését állapíthatja meg.

Az USA-ban a Securities and Exchange Commission még 2015-ben a Dodd-Frank-törvény felhatalmazása alapján készített egy szabályozási javaslatot arra vonatkozóan, hogy amennyiben egy szabályozott piacra bevezetett intézménynek utólag módosítania kell a pénzügyi beszámolóit, akkor az intézmény által a vezetők számára korábban kifizetett jutalmakat is felül kell vizsgálni. Amennyiben az új, immár valós pénzügyi beszámoló alapján a vezetők kevesebb jutalmat érdemelnének, akkor ezt a különbséget vissza kell fizetniük. Az SEC javaslatát sok támadás érte, elsősorban amiatt, hogy túl sok vezető állású személyre terjedt volna ki. A javaslatot a Kongresszusnak kellene jóváhagynia, de ez az elmúlt másfél évben nem történt meg, és kétséges, hogy az új republikánus vezetés el akarja-e egyáltalán fogadtatni. Az USA egyes vállalatai ugyanakkor még a Sarbanes-Oxley-törvény alapján jelenleg is alkalmaznak ilyen visszakövetelési megállapodásokat, igaz, azok csak arra az esetre vonatkoznak, ha az adott vezető bűncselekményt követett el (Seelig-Kalten, 2017).

Az EBA 2015-ben egy véleményt készített az Európai Bizottság számára, amelyben arra hívta fel a Bizottság figyelmét, hogy a CRD javadalmazási szabályainak alkalmazása a kis intézmények esetében túl költséges, és esetenként megvalósíthatatlan. Az EU-tagállamok többsége ezért a kis intézmények vonatkozásában különböző mentesítéseket alkalmaz, amelyeket egységesíteni kellene. Az EBA a véleményében azt javasolta a Bizottságnak, hogy a kis intézményeket a CRD mentesítse a teljesítményjavadalmazás halasztott módon, illetve eszközökben történő kifizetésére vonatkozó szabályok alól (EBA, 2015b). Az EBA később a Bizottság felkérésére konkrét hatástanulmányt is készített arról, hogy különböző arányossági limitek esetén hogyan változna a javadalmazási szabályokat szűkebb körben alkalmazó intézmények száma és piaci részaránya (EBA, 2016b).

Az EBA véleményének a figyelembevételével az EU Bizottság 2016-ban közzétette a CRD módosítására vonatkozó javaslatait, amelyekben szerepel, hogy az 5 milliárd euró mérlegfőösszeg alatti intézmények, valamint az olyan munkavállaló esetében, akinek az éves teljesítményjavadalmazása nem haladja meg az 50 ezer eurót, a halasztásra és az eszközökben való javadalmazásra vonatkozó szabályokat nem kell majd alkalmazni (Európai Bizottság, 2016b). Amennyiben az Európai Parlament és a Tanács elfogadja a Bizottság ezen javaslatát, akkor a kis intézmények esetében (Magyarországon a méretkülönbségek miatt már a közép-bankok vonatkozásában is) a teljesítményjavadalmazás utólagos korrekciójának egy jelentős eszköze nem kerül majd alkalmazásra. Ez azzal a következménnyel jár, hogy még inkább felértékelődik majd a visszakövetelés intézményének a jelentősége, és még fontosabbá válik, hogy a már kifizetett jutalom visszakövetelésére vonatkozó jog egy valóban kikényszeríthető jogi eszköz legyen az intézmények számára.

6. AZ UTÓLAGOS VISSZAKÖVETELHETŐSÉGGEL KAPCSOLATOS HAZAI JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

6.1 Jogsabályi környezet

A teljesítményjavaldalmazás csökkentésének vagy visszakövetelésének lehetősége csak abban az esetben lehet jól működő és funkcióját betöltő intézmény, amennyiben az azzal kapcsolatos jogsabályi környezet átláthatóan, egyértelműen és megfelelő részletezettséggel fejt ki az alkalmazhatóság feltételeit. Az utólagos visszakövetelhetőséggel kapcsolatos jogsabályi környezet áttekintése során elsősorban a vonatkozó európai uniós jogsabályokat, a hazai törvényeket, az MNB által kiadott szabályozó eszközöket, valamint a hazai bírósági gyakorlatot szükséges áttekinteni. Ennek alapján látható, hogy az utólagos visszakövetelhetőség közös európai szabályait a tőkekövetelményekről szóló irányelv tartalmazza, amelynek a rendelkezéseit a hazai jogba a Hpt. és a befektetési vállalkozásokról szóló törvény (Bszt.) ültette át. Tekintettel arra, hogy az ágazati jogsabályok a jogsabályi hierarchiában az Mt.-vel azonos szinten helyezkednek el, továbbá az Mt. a munkaviszonyokat szabályozó legfontosabb, de *általános szabályrendszer*, amelynek nem célja szektorspecifikus szabályok meghatározása⁴, a Hpt. és Bszt. hatálya alá esők teljesítményjavaldalmazásának visszakövetelhetősége elsősorban az ágazati jogsabályokban meghatározott rendelkezések alapján történik. Ennek következtében az a fő cél, hogy az ebben foglalt szabályok egyértelműen, megfelelő részletezettséggel, valamint a munkajogi és polgári jogi rendelkezések fogalomhasználatával és logikájával összhangban határozzák meg az előírásokat. Emellett természetesen figyelemmel kell lenni az Mt., valamint az annak mögöttes jogát képező Ptk. rendelkezéseire, az MNB-ajánlás által adott iránymutatásokra, valamint a hivatkozási alapul szolgáló bírói gyakorlatra is, a kiindulópontot azonban minden esetben az ágazati jogsabályok jelentik.

4 Az Mt. felhatalmazást ad arra, hogy más törvény (az ágazati, szakmai sajátosságokra tekintettel) az Mt. általános szabályaitól eltérő, különös előírásokat állapítson meg az adott ágazatban, szakmában (Mt. 298. §. (3) bekezdés).

1. táblázat

Az utólagos visszakövetelhetőséggel kapcsolatos jogi környezet

Mt.	A legfontosabb, de nem az egyetlen munkaviszonyokat szabályozó törvény.
Munkaszerződés	(II. rész: munkaviszony) Az Mt. II. részétől, más jogszabálytól vagy kollektív megállapodástól csak relatív diszpozitivitás esetén térhet el (a munkavállalóra javára).
Ptk.	Az Mt. „mögöttes joga”: rögzíti, hogy a Ptk. mely szabályait lehet alkalmazni a munkajogban, emellett néhány paragrafusa meghatározza az egyes polgári jogi szabályok alkalmazhatóságát (pl. kár megtérítése).
Ágazati jogszabályok: Hpt., Bszt.	A jogszabályi hierarchiában egy szinten helyezkednek el az Mt.-vel, továbbá az Mt. felhatalmazást ad arra, hogy más törvény az Mt. általános szabályaitól eltérő, különös előírásokat állapítson meg az adott ágazatban. (Hpt. 118. §, Bszt. 4. melléklet, Kbfv. 13. melléklet)
EU-s jogszabály: CRD	A Hpt. és Bszt. a tőkekövetelményekről szóló irányelv rendelkezéseit ültette át (az irányelv az utólagos visszakövetelés közös európai szabályait tartalmazza).
Az MNB javadalmazásról szóló ajánlása	Kötelező erővel nem bíró, egységes jogalkalmazást szolgáló felügyeleti szabályozó eszköz (Bszt. és Hpt. által adott keret kiegészítése, visszakövetelés intézményének alkalmazásával kapcsolatos részletszabályok meghatározása), amely az EBA hasonló témában kiadott iránymutatását implementálja.
Bírói jog	Bíróságok gyakorlata során jön létre (pl. jutalékelőleg visszatérítése).

6.2 Mi a teljesítményjavadalmazás keretében kifizetett összeg: prémium, jutalék vagy jutalom?

A részletszabályok és a vonatkozó bírói gyakorlat megismeréséhez elengedhetetlen annak megállapítása, hogy milyen díjazási jogcímen kerül kifizetésre a teljesítményjavadalmazás. Bár a Hpt. nem tesz különbséget ilyen alapon a javadalmazás egyes kategóriái között, a munkajogban és a bírói gyakorlatban azonban ez is lényeges szempont.

A **prémiumot** a munkáltatók előre meghatározott többleteljesítmény elérése esetén, a felek megállapodása vagy a munkáltató egyoldalú kötelezettségvállalása alapján fizetik ki. Ez a bírósági gyakorlat alapján munkabérnek minősül. A **juta-**

lék a teljesítménybér egyik típusa, amelynél a munkavállaló általában százalékosan részesedik az általa közvetített vagy megkötött ügyletek értékéből. Ezekről meg kell különböztetni a **jutalmat**, amelynek a kifizetéséről a munkáltató szabadon dönt mind a címzett, mind az összeg és időpont tekintetében, a munkavállaló munkájának utólagos elismeréseként. Ellentétben a prémiummal, ennek nem feltétele az előre meghatározott többleteljesítmény elérése (Dudás et al., 2016).

A teljesítményjavalmazás keretében kifizetett összeg tehát a díjazási jogcímek közül elsősorban a jutalom kategóriájába sorolható, bár kismértékben a jutalék ismerveit is mutatja, hiszen amellett, hogy a munkáltató szabad mérlegelése alapján és a munka elismeréseként dönt erről, figyelembe kell venni az intézmény pénzügyi helyzetét és a munkavállaló elért teljesítményét is.

Mindezek ismeretében felmerül az Mt. 70. § (4) bekezdés⁵ alkalmazhatósága a bónusz visszakövetelhetőségének esetében. Az Mt. ebben a munka alóli felmentésről és ezzel összefüggésben a kifizetett munkabér visszakövetelhetőségének feltételeiről rendelkezik, tekintettel azonban arra, hogy egyrészt a jutalom nem képezi a munkabér részét, másrészt az ágazati jogszabály megadja a lehetőséget a visszakövetelésre, véleményünk szerint az Mt. 70. § (4) bekezdése a teljesítményjavalmazás tekintetében nem alkalmazható. Annak érdekében azonban, hogy ez teljesen egyértelmű legyen, és ne okozzon jogbizonytalanságot a felek számára, célszerű lenne kiegészíteni ezzel az ágazati törvényeket vagy az Mt.-t.

Nagyon fontos továbbá a vonatkozó bírói gyakorlat is, amely szintén azt támasztja alá, hogy az átlátható jogszabályi környezet és az ezek figyelembevételével, megfelelően kialakított munkaszerződések rendkívül fontosak az említett díjazási jogcímek vonatkozásában felmerülő jogviták eldöntésekor. Mindegyik díjazás a munkavállalók teljesítményének ösztönzését szolgálja; ezek részleteinek meghatározása és kifizetése vonatkozásában – a jogszabályok és munkaszerződések keretei között – a munkáltatók szabad mérlegelési jogkörrel, illetve bizonyos esetekben feltételhez kötési és visszakövetelési lehetőséggel rendelkeznek. A bírósági határozatok is utalnak arra, hogy ha nincs olyan kötelező érvényű jogszabályi rendelkezés, amelyet a munkáltatónak követnie kellene, akkor saját hatáskörében és belátása szerint rögzítheti a díjazás feltételrendszerét.⁶ Mindez azért bír jelentőséggel, mert bár a munkajogi szabályozás alapvetően a munkavállaló alárendelt helyzetéből indul ki, és az egyensúlyi helyzet elérésére törekszik, a díjazási jogcímek vonatkozásában a munkáltatót megillető szabad mérlegelési jogkör, valamint a Hpt. és Bszt. teljesítményjavalmazásra vonatkozó rendelkezései véleményünk szerint inkább a munkáltató érdekeit védik.

5 (4) A kifizetett munkabért visszakövetelni nem lehet, ha a munkavállalót a munkavégzés alól végleg felmentették, és a munkabér fizetését kizáró körülmény a munkavégzés alóli felmentés után következett be.

6 Mfv.II.10.727/2013/6. szám

A bírói gyakorlat alapján például a teljesítés megkezdése előtt a prémium visszavonható, ha a munkáltató körülményeiben olyan lényeges változás következett be, ami miatt a kötelezettség teljesítése lehetetlenné vált, vagy az aránytalan terhet jelentene⁷ (ilyen lehet a gazdálkodási helyzetben bekövetkező változás [Dudás et al., 2016]). Emellett több olyan példával találkozhatunk, amikor az igazgatóság a prémium vagy bónusz kifizetését, illetve a prémiumfeladatok kifizetését a működés eredményességétől, vagy valamilyen eredmény elérésétől tette függővé.⁸ Összességében, bár a jutalom általában a munka utólagos elismerése, azonban ebben az esetben sem kizárt, hogy utólag jut a munkáltató tudomására olyan körülmény, amely annak visszakövetelését teszi indokolttá.

Az előbb említett jogcímek mellett felmerülhet még a jogalap nélküli gazdagodás⁹ relevanciája is. A jogalap nélkül kifizetett munkabér hatvan napon túl (három éven belül) az Mt. alapján akkor követelhető vissza, ha a munkavállalónak a kifizetés alaptalanságát fel kellett ismernie, vagy azt maga idézte elő (tehát fennáll annak az elvi lehetősége, hogy felismerhette a hibát). Véleményünk szerint a bónusz visszakövetelhetőségénél a jogalap nélküli gazdagodásra nem lehet hivatkozni, mivel a kifizetésnek volt jogalapja, attól függetlenül, hogy az ehhez kapcsolódó döntéshozatal kockázattal járt. Ennek a jogcímnak az alkalmazása olyan esetekben lehet releváns, amikor utólag kiderül, hogy az intézmény pénzügyi beszámolója nem valós adatokat tartalmazott, és a tényleges pénzügyi helyzete alapján nem lett volna jogos a kifizetés.

6.3 Munkaviszonyból eredő felelősség megszegésének esetei és következményei

A munkaviszonyból eredő felelősség két fő esete a fegyelmi felelősség és a munkavállaló kártérítési felelőssége. Tekintettel arra, hogy az előbbi esetében a kötelezettségzegés nem feltétlenül okoz kárt, a teljesítményjavadalmas visszakövetelhetősége esetén a kártérítési felelősséget is vizsgálni kell, hiszen az ágazati törvényben említett, bekövetkezett jelentős veszteség az érintett intézménynek egyértelműen kárt okoz (és közvetetten további harmadik személyeknek is). A kártérítési felelősség részleteibe való betekintés számos érdekességet és kérdést rejt, amelyek többek között a Hpt. fogalomhasználata („felelős vagy részese olyan gyakorlatnak”) szempontjából rendkívül fontosak is. Az alábbi táblázat ezeket részletezi, kizárólag a visszakövetelhetőség esetére vonatkoztatva.

⁷ BH 1996, 342.

⁸ Mfv.II.10.788/2007/3. szám

⁹ A Ptk. alapján az, aki másnak a rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni.

2. táblázat

Konjunktív feltételrendszer

1. Munkaviszony	A vezető állású személy/munkavállaló és a munkáltató között munkaviszonynak kell fennállnia.
2. Kötelezettségszegés	Túlzott kockázatvállalás, veszteséget eredményező döntés, bűncselekmény elkövetése.
3. Felróhatóság	Nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható
4. Kár okozása	Jelentős veszteség, pénzügyi teljesítmény romlása, felügyeleti bírság stb.
5. Ok-okozati viszony	A kárt kötelezettségszegés okozza, ami megalapozza a visszakövetelhetőségi igényt.

Fontos, hogy a kártérítési felelősség megállapításánál a bizonyítási teher mind-egyik feltétel esetében a munkáltatót terheli, ami egyértelműen a munkavállalónak kedvez. Az első pontban említett vezető állású személyek és munkavállalók személyét az ágazati jogszabályok határozzák meg, amelyek azzal, hogy a munkavállalót is nevesítik, kétszintű struktúrát hoznak létre, így nemcsak a döntés meghozataláért, hanem az annak alapjául szolgáló dokumentumok elkészítéséért felelős személyek felelősségre vonhatóságát is biztosítják. Tehát ha kiderül, hogy a vezető olyan szakvéleményre alapozva hozta meg a döntését, amelyben rossz számítások és következtetések szerepeltek, a munkavállaló is felelősségre vonható. Bár az Mt.-ben a „vezető állású személy” fogalma az ágazati jogszabályokban szereplőtől eltér¹⁰ (ráadásul az ágazati jogszabályokban a javadalmazási szabályok alá tartozó, kiemelt kockázatvállalók köre még ennél is bővebb), a bírói gyakorlat alapján az általuk hozott rossz gazdasági vagy üzleti döntés önmagában mindaddig nem alapozza meg a kártérítési felelősséget, amíg az az észszerű kockázatvállalás körébe esik, és egyéb tényállási elem hiányában nem tekinthető jogellenes magatartásnak.¹¹

Emellett a feltételrendszerben szereplő felróhatóság kérdése a bónusz visszakövetelhetősége esetében „kényes” pont lehet. Az Mt. a kártérítési felelősség megállapításánál felróhatóságot, a felelősség terjedelménél vétkességet (szándékosság, gondatlanság) vizsgál, így keveredik a polgári jogi és büntetőjogi személet. Véleményünk szerint az ágazati jogszabályokban említett vezető állású személy vagy munkavállaló felelősségének nem a felróhatóságon, hanem a vétkességen kellene alapulnia. Maguk az ágazati jogszabályok is megfelelő szaktudást és tapasztalatot várnak el ezektől a személyektől, tekintettel arra, hogy döntéseik jelentős ha-

¹⁰ Az Mt. 208. § (1) bekezdés alapján vezető állású munkavállaló a munkáltató vezetője, valamint a közvetlen irányítása alatt álló és – részben vagy egészben – helyettesítésére jogosított más munkavállaló.

¹¹ BH 2004. 9. 372.

tással bírnak az intézmény pénzügyi helyzetére, illetve teljesítményére, és ebből következően döntéseiket sem úgy kell meghozniuk, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, hanem ahogy az az érintett személytől az adott helyzetben elvárható. Jelenleg a „felelőse vagy részes” megfogalmazás az Mt. és Ptk. fogalomhasználatára alapján nem egyértelmű, mivel nem tudjuk, hogy pontosan mit értünk a felelősség alatt: felróhatóságot vagy vétkességet?

A munkavállaló kárfelelősségénél a Ptk. rendelkezései kizárólag az Mt. által nem szabályozott kérdésekben alkalmazandók (az Mt. 177. §¹² „egyebekben” szava alapján az Mt. a speciális szabályrendszer), így fontos, hogy hiába hivatkozik az Mt. a Ptk. 518–534. §-okra a kár megtérítése vonatkozásában, ezek bizonyos bekezdései mégsem lesznek alkalmazandók. Ennek kapcsán érdekes a kimentési okok vizsgálatánál az előreláthatóság kérdése, mivel míg az Mt. szerint nem kell megtéríteni a kárt, amelynek bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható, a Ptk. szigorúbb szemléletmódot alkalmaz azzal, hogy a „károkozó nem látta előre és nem is kellett előre látnia” fordulatot használja (*Kártyás*, 2014). Véleményünk szerint, mivel az Mt. és Ptk. is szabályozza a kérdéskört, bár nem teljesen egységes megfogalmazással, a munkaviszonyokban a speciális szabályrendszert betöltő Mt. rendelkezései lennének az irányadók.

Mindezek alapján a Hpt.-nek és Bszt.-nek – az Mt. és Ptk. szabályrendszerének és fogalomhasználatának figyelembevételével – olyan egyértelmű szabályokat kell megfogalmaznia a teljesítményjavaldalmazás visszakövetelhetősége vonatkozásában, amelyek egy esetleges perben kellő hivatkozási alapot és kiszámítható környezetet teremtenek, mivel a jelenlegi megfogalmazás és részletezettség nem ösztönzi arra az intézményeket, hogy alkalmazzák a visszakövetelhetőség intézményét.

12 A kár megtérítésére egyebekben a PTK. 6:518–534. §-a szabályait kell alkalmazni.

3. táblázat

A vezető állású személy vagy munkavállaló felelősségének és részességének megállapítására vonatkozó javaslat

Esetkörök	Példa	Következmény
Bűncselekmény elkövetése	Sikkasztás, csalás stb.	Bónusz visszakövetelése.
Kötelezettségszegés	Jogszabály, belső szabályzat, munkaszerződés megszegése.	
Vétkesség	Szándékosság (egyenest szándék, esetleges szándék) vagy gondatlan (tudatos gondatlanság, hanyagság).	
Károkozás	Bekövetkezik az ágazati jogszabályban nevesített következmény.	Bónusz visszakövetelése
Ok-okozat	Bizonyíthatóan a kötelezettségszegés okozta a kárt.	mindegyik elem bekövetkezése esetén.
Előreláthatóság	Kár bekövetkezésének előreláthatósága. Ha nem a döntés, hanem a döntéshozótól független piaci körülmények megváltozása okozza a kárt, az előreláthatóság nem megállapítható.	

Fontos leszögezni, hogy a táblázatban szereplő feltételek egyidejű bekövetkezése a visszakövetelhetőség feltételeit teremtené meg, de annak gyakorlati alkalmazása, így különösen a visszakövetelés összegének meghatározása a feltételek egyedi mérlegelésén kell alapuljon (pl. mennyi a kár mértéke).

7. JAVASLAT A JOGSZABÁLYOK MÓDOSÍTÁSÁRA

A fenti elemzésből egyértelműen megállapítható, hogy míg a Hpt. és a Bszt. ágazati jogszabályként a bankoktól és a befektetési vállalkozásoktól megköveteli a már kifizetett jutalom visszakövetelésére vonatkozó jog kikötését a munkaszer-

zódésekben, addig a hazai munkajogi szabályok ezek érvényesítését akadályozzák vagy ellehetetlenítik. Mindenképpen szükség lenne ezért egy olyan módosításra, amely a visszakövetelés intézményét a gyakorlatban megvalósíthatóvá teszi.

Tekintettel arra, hogy a visszakövetelés alkalmazása nemcsak hazai, hanem több más EU-tagállamban is problémát jelent, ezért a legjobb megoldás az lenne, ha az Európai Unió maga adna erre egységes munkajogi és polgári jogi szabályrendszert. A hazai munkajogi szabályozás számos elemének amúgy is van EU-harmonizációs háttere, ezért egy ilyen közös szabályrendszer kialakítása nem lenne kivételes. A visszakövetelés eszközének részletes munkajogi és polgári jogi szabályozása nemcsak hazai probléma, a sikeresen végrehajtott visszakövetelések alacsony száma azt mutatja, hogy ennek az eszköznek a gyakorlati alkalmazása más országokban sem megy könnyen.

Mivel azonban egy ilyen közös EU-szabályrendszer kialakítására egyelőre nincs szándék, és annak részletes kidolgozása is várhatóan éveket venne igénybe, ezért nemzeti szinten lenne célszerű rendezni a jogi hátteret. Ennek konkrét megvalósítására a fentiekben ismertetett, nemzetközi példák is felhasználhatók. A konkrét jogszabálysöveg kidolgozása során a következő fontosabb kérdésekben célszerű megállapodni:

a) *A szükséges módosításokat az ágazati törvények vagy a Munka Törvénykönyve tartalmazza?*

Véleményünk szerint az ágazati jogszabályok (Hpt., Bszt.) további részletezése szükséges ahhoz, hogy a bónusz visszakövetelhetőségének szabályozási környezete egyértelmű és átlátható helyzetet teremtsen, és amennyiben egy intézmény élni kíván ezzel a lehetőséggel, az ágazati jogszabályok rendelkezései ehhez hivatkozási alapot teremthessenek. Mivel maga a visszakövetelés kikötésének a kötelezettsége az ágazati jogszabályokban került meghatározásra, és ez a kötelezettség egyelőre csak a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozik, ezért a visszakövetelés további részletszabályait is ezekben a jogszabályokban kell rendezni. Továbbra is szükséges azonban az ágazati jogszabályok és az Mt. összhangjának a megteremtése, ezért az Mt.-t is ki kellene egészíteni egy olyan ponttal, amely elismeri az ágazati jogszabályok szerinti visszakövetelést, és kimondja, hogy ezek vonatkozásában nem kell alkalmazni azokat a pontokat, amelyek jelenleg gátolják a gyakorlati megvalósítást, így különösen az Mt. 70.§ (4) bekezdését.

b) *Milyen esetekben lehet megvalósítani a visszakövetelést?*

Annak érdekében, hogy a jogszabályi környezet ezt a helyzetet úgy valósítsa meg, hogy eközben nem telepít aránytalanul nagy terhet a vezető állású

személyre vagy munkavállalóra, javasolt kimondani, hogy a visszakövetelhetőség alapjául szolgáló felelősség a bűncselekmény elkövetésével vagy a kötelezettségességéből fakadó károkozás, vétkesség és előreláthatóság együttes fennállásával valósul meg, továbbá a visszakövetelés abban az esetben is lehetséges legyen, ha a munkáltató és munkavállaló már nem áll egymással munkaviszonyban.

c) *Milyen időszakon belül lehet érvényesíteni a visszakövetelést?*

A korábban ismertetett 7 + 3 éves megközelítés egyelőre a hazai munkaerőpiacon túl hosszú időnek tűnik, és indokolatlanul sokáig teremt bizonytalan helyzetet a munkavállalók számára, ezért ennél rövidebb időszak meghatározása lenne célszerű. Mindenképpen fontos lenne azonban, hogy a visszakövetelési jog az Mt. általános, hároméves elévülési időszakánál hosszabb ideig legyen érvényesíthető. Első megközelítésben ezért a jutalom kifizetésétől vagy a munkaviszony megszűnésétől számított négy évet javasoljuk, amely időszak egy évre meghosszabbítható, amennyiben az adott munkavállaló ellen felügyeleti vagy belső ellenőrzési vizsgálat van folyamatban.

További jogszabály-módosítást igényel az a tény, hogy jelenleg Magyarországon csak az 500 milliárd forint mérlegfőösszeznél nagyobb intézmények teljesítenek részletes adatszolgáltatást az MNB felé a javadalmazási gyakorlatokról. Tekintettel arra, hogy éves gyakoriságú adatszolgáltatásról van szó – ami nem jelent teljesíthetetlen terhet az adatszolgáltatók számára, ugyanakkor az adatszolgáltatás keretében ellenőrizni lehet, hogy az intézmény betartja-e a jogszabályban foglalt limiteket és arányokat –, mindenképpen szükséges lenne az adatszolgáltatási kötelezettséget valamennyi hitelintézetre és a jelentősebb befektetési vállalkozásokra is kiterjeszteni. Ezen túlmenően az adatszolgáltatás jelenleg csak a halasztott javadalmazás utólagos csökkentésére vonatkozóan tartalmaz információkat, ezért az adatszolgáltatási kötelezettséget ki kellene terjeszteni a már kifizetett teljesítményjavadalmazás utólagosan visszakövetelt összegével is.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban részletesen áttekintettük a teljesítményjavadalmazás utólagos korrekciójának eszközeit, a már kifizetett jutalom utólagos visszakövetelésére vonatkozó jogszabályokat és ajánlásokat, nemzetközi fejleményeket, a hazai jogrendszerben fennálló ellentmondásokat. A tanulmány fő következtetése, hogy bár az ágazati szabályok előírják a bankok számára a visszakövetelési megállapodáso-

kat, azok gyakorlati alkalmazását számos jogi akadály nehezíti. Mindezek alapján a tanulmányban javaslatot is tettünk az utólagos visszakövetelés jogi szabályozásának a fejlesztési koncepciójára és lehetséges helyére a hazai jogszabályokban.

Az utólagos visszakövetelés eszköze egyelőre még nemzetközi szinten is csak szűk körben került alkalmazásra, de a jövőben növekedhet a szerepe, mivel a teljesítményjavadalmas utólagos korrekciójára mind az intézmények, mind a befektetők részéről igény mutatkozik. Mind politikai szereplők, mind a közvélemény részéről gyakran kap hangot az az elvárás, hogy ha egy banknál pénzügyi problémák merülnek fel, akkor annak hátrányos következményei a bank korábbi vezetőit is sújtsák. Bár az így visszakövetelhető összeg gyakran jóval alacsonyabb, mint a vezetők által okozott veszteség, de a társadalmi igazságérzet is azt diktálja, hogy ilyen esetekben ne juthassanak hozzá a vezetők olyan pénzekhez, amelyeket a teljesítményükkel nem érdemeltek ki.

Mint a jogszabályok többségénél, a visszakövetelés esetében is érvényesül az a szempont, hogy már a szabályok pusztán megléte is prudensebb magatartásra ösztönöznék a vezetőket. A jelenlegi ellentmondásos jogszabályi környezetben azonban ez a visszatartó erő csak erősen korlátozottan működik. A tanulmányban tett javaslatok azt a célt szolgálják, hogy az intézményekben erősödjön a hosszú távú szemlélet és a prudens vezetői magatartás.

HIVATKOZÁSOK

- DUDÁS KATALIN – GYULAVÁRI TAMÁS – HORVÁTH ISTVÁN – HŐS NIKOLETT – KÁRTYÁS GÁBOR – KULISITY MÁRIA – KUN ATTILA – PETROVICS ZOLTÁN (2016): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eöt-vös Kiadó Kft.
- EBA (2015a): Final Report: Guidelines on sound remuneration policies under Articles 74(3) and 75(2) of Directive 2013/36/EU and disclosures under Article 450 of Regulation (EU) No 575/2013. EBA/GL/2015/22, 2015. december 21., <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1314839/EBA-GL-2015-22+Guidelines+on+Sound+Remuneration+Policies.pdf/1b0f3f99-f913-461a-b3e9-fa0064b1946b>.
- EBA (2015b): Opinion of the European Banking Authority on the application of the principle of proportionality to the remuneration provisions in Directive 2013/36/EU. EBA/Op/2015/25, 2015. december 21., <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/983359/EBA-Op-2015-25+Opinion+on+the+Application+of+Proportionality.pdf>.
- EBA (2016a): Benchmarking of remuneration practices at the European Union level and data on high earners, 2016. március, <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1359456/EBA+Op-2016-05+%28Report+on+Benchmarking+of+Remuneration+and+High+Earners+2014%29.pdf>.
- EBA (2016b): Review of the Application of the Principle of Proportionality to the Remuneration Provisions in Directive 2013/36/EU. 2016. november 21., <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1667706/EBA+Opinion+on+the+application+of+the+principle+of+proportionality+to+the+remuneration+provisions+in+Dir+2013+36+EU+%28EBA-2016-Op-20%29.pdf>.
- Európai Bizottság (2016a): Study on the remuneration provisions applicable to credit institutions and investment firms. 2016. február, http://ec.europa.eu/justice/civil/files/company-law/external_study_en.pdf.
- Európai Bizottság (2016b): Frequently Asked Questions: Capital requirements (CRR/CRD IV) and resolution framework (BRRD/SRM) amendments. 2016. november 23., http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3840_en.htm.
- Financial Stability Forum (2009): FSF Principles for Sound Compensation Practices. 2009. április 2., http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_0904b.pdf?page_moved=1.
- Financial Stability Board (2009): Principles for Sound Compensation Practices, Implementation Standards. 2009. szeptember 25., http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_090925c.pdf?page_moved=1.
- Financial Stability Board (2014): Implementing the FSB Principles for Sound Compensation, Practices and their Implementation Standards. Fourth progress report. 2015. november 10., <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/FSB-Fourth-progress-report-on-compensation-practices.pdf>.
- Financial Times (2016): Deutsche Bank eyes bonus clawback for former bosses. 2016. november 17., <https://www.ft.com/content/4c363852-acd1-11e6-9cb3-bb8207902122>.
- GÁRDOS ISTVÁN – GÁRDOS PÉTER (2014): A vezető tisztviselők felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben. <http://www.gfmt.hu/cikkek/a-vezeto-tisztsegeviselok-felelossege-az-uj-polgari-torvenykonyvben.php?kid=3&did=244>.
- JPMorgan Chase (2013): Letter to shareholders. 2013. április 10., https://www.jpmorganchase.com/corporate/investor-relations/document/JPMC_2012_AR_CEOletter.pdf.
- KÁRTYÁS GÁBOR (2014): A Ptk. és a munkajogi kárfelelősség. 2014. szeptember 2., <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-ptk-es-a-munkajogi-karfelelosseg>.
- MNB (2017): A Magyar Nemzeti Bank 3/2017. (II.9.) számú ajánlása a javadalmazási politika alkalmazásáról. 2017. február. <http://www.mnb.hu/letoltes/3-2017-jav-politika.pdf>
www.bankofengland.co.uk/prd/Documents/publications/ps/2014/ps714.pdf
- Prudential Regulation Authority (2014): *Policy Statement, PS7/14, Clawback*, 2014. július, <http://>

SCHRAGE, MICHAEL (2012): Bonuses Are Good, But Clawbacks Make Them Better. *Harvard Business Review*, 2012. február 2., <https://hbr.org/2012/02/bonuses-are-good-but-clawbacks>.

SEELIG, STEVE – KALTEN, BILL (2017): Even if the SEC never requires Dodd-Frank clawbacks, have recent events created an inflection point for considering broader policies?, 2017. január 4., <https://www.towerswatson.com/en-US/Insights/Newsletters/Global/executive-pay-matters/2017/01/Even-if-the-SEC-never-requires-Dodd-Frank-clawbacks-have-events-created-inflection-point?webSyncID=9coc46de-6d2b-3aec-be67-occ59e589302&sessionGUID=261276d1-99e4-195c-41d1-931054181cba>.

A MAGYAR BANKOK XXIX. SPORTTALÁLKOZÓJA

Idén immár 19. alkalommal mérték össze erejüket és tudásukat a hazai bankok munkatársai a Magyar Bankok Sporttalálkozóján. A sportesemény majd 30 évvel ezelőtt, néhány akkoriiban frissen alakult bank kezdeményezéseként indult, és 1989 óta minden alkalommal más városban, más bank szervezésében zajlott. A Sporttalálkozó házigazdája idén az UniCredit Bank volt Veszprém városában.

A sportos bankárok számos sportágban szálltak versenybe: asztalitenisz, darts, tenisz, labdarúgás, kosárlabda, atlétika, teke és fallabda.

A házigazda UniCredit Bank kifejezett szándéka volt az esemény hagyományainak megtartása mellett innovációval hozzájárulni a Sporttalálkozóhoz, ezért – felelve a kor kihívásaira – egy mobilapplikációt fejlesztett ki a sportolók és szurkolók részére. A *Vita Atletica* nevet viselő alkalmazásban a verseny kezdete előtt már megtalálhatók voltak a csapatbeosztások, a mérkőzések időpontjai, helyszínei. A verseny ideje alatt azonnal és folyamatosan frissültek az eredmények, és az applikáció – a felhasználók beállításaitól függően – értesítéseket küldött a szurkolói vagy versenyzői szempontból érdekes mérkőzésekről, így a résztvevők, érdeklődők mobiltelefonjukon élőben követhették a sporteseményt. A szurkolók emellett maguk is küzdhettek kedvenc csapataikért egy virtuális tapsgyűjtő versenyen.

A futball- és kosárlabdadöntők hangulatát szakkomentátori közvetítés tette igazi nagy sporteseményekhez hasonlóan professzionálissá és élvezetessé.

A XXIX. Sporttalálkozó igazi különlegességei azonban a győztes csapatoknak járó kupák voltak. A 9 vándorkupa megalkotásakor *Varga Miklós* ötvösművész a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 1929. évi versenydíját vette mintául. A többszörös díjnyertes ötvösművész műhelyében kizárólag kézzel, szabadalom alatt álló technológiával készültek az egyedi kupák.

Eredmények

A sporttalálkozón az OTP Bank szerepelt a legeredményesebben 20 ponttal, a második helyet 30 ponttal a Raiffeisen Bank szerezte meg, a harmadik helyen pedig 42 ponttal az MKB Bank végzett. A legnagyobb digitális szurkolóbázissal rendelkező bank címet pedig az MKB Bank nyerte meg 7095 virtuális tappsal.